

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKA NALOGA

**DRUŽINSKO ŽIVLJENJE V ČASU PRESTAJANJA
ZAPORNE KAZNI DRUŽINSKEGA ČLANA**

Mentorica: doc. dr. Nina Mešl

Tadeja Ornik

Ljubljana, 2014

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Tadeja Ornik

Naslov: Družinsko življenje v času prestajanja zaporne kazni družinskega člana

Kraj: Ljubljana

Leto: 2014

Št. strani: 151

Št. tabel: 3

Št. grafov: /

Št. bibl. opomb: /

Št. prilog: 3

Mentorica: doc. dr. Nina Mešl

Ključne besede: družina, oseba na prestajanju zaporne kazni, posledice prestajanja zaporne kazni za družino, stigmatizacija, spremembe vlog v družini, vključenost družine v okolje, komunikacija v družini.

Povzetek: Prestajanje zaporne kazni je za posameznika izkušnja, ki ga zaznamuje in vpliva na njegovo življenje v dejanskem času prestajanja zaporne kazni in tudi po tem. Izkušnja prestajanje zaporne kazni ni vezana samo na osebo na prestajanju zaporne kazni, ampak so vplivu storjenega kaznivega dejanja in prestajanja zaporne kazni izpostavljeni tudi njeni bližnji.

V prvem delu diplomske naloge so predstavljena teoretska izhodišča s področja družine in kaznovanja, stigmatizacije, socialnega dela z družino ipd.. V drugem delu je kvalitativna raziskava, pri kateri sem izvedla intervjuje s šestimi družinskimi člani, ki so v različnem sorodstvenem razmerju z družinskim članom na prestajanju zaporne kazni. Intervjuvanci so pripovedovali o družinskem življenju pred prestajanjem zaporne kazni ter o družinskem življenju v času prestajanja zaporne kazni. Na podlagi njihovih pričevanj sem skušala ugotoviti podobnosti in razlike v načinu življenja družine ter na ta način spoznati spremembe, s katerimi se sooča družina. Spremembe se ponekod kažejo v prevzemanju dodatnih nalog družinskih članov, ki jih je prej opravljala oseba na prestajanju zaporne kazni, opaziti je bilo mogoče spremembe z vključenostjo družine v okolje, saj dejstvo, da je družinski član na prestajanju

zaporne kazni, običajno zaznamuje celotno družino. Najvidnejši spremembi glede vključenosti družine v skupnost sta zmanjšanje stikov družine z okolico ter zmanjšanje zaupanje do okolice oz. zaupanje manjšemu krogu (najbližjih) ljudi.

Title: Family life in time of family member's imprisonment

Key words: family, a person that is imprisoned, effects of imprisonment for the family, stigmatisation, role changes in the family, integration of the family in the environment, family communication

Abstract: Serving a prison sentence is an experience that marks each individual and influences his life in present and future. However, a person that is imprisoned is not alone in this story; his close relatives are also exposed to the influence of the criminal act as well as the imprisonment.

In the first part theoretical basis from the field of family and punishment, stigmatisation, family social work and others are presented. The second part consists of a qualitative research, where I conducted an interview with six family members that are in different family relationship to the family member. They talk about their family life before and after the imprisonment. During their talk about family life before the imprisonment and now, I tried to find similarities and differences and in that way get to know the changes that the family is dealing with. These changes are sometimes shown in taking additional tasks, that have been done by the family member that is now imprisoned and with integration of the family in the environment, because usually the fact that a family member is serving a sentence marks the whole family. The most visible changes concerning integration of the family in the community can be shown in the fact that the family has less contact with the community than it had before the imprisonment and that the family members trust less or trusts fewer (only the closest) people.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKA NALOGA

**DRUŽINSKO ŽIVLJENJE V ČASU PRESTAJANJA
ZAPORNE KAZNI DRUŽINSKEGA ČLANA**

Mentorica: doc. dr. Nina Mešl

Avtorica: Tadeja Ornik

Ljubljana, 2014

PREDGOVOR

S tematiko zapora sem se prvič srečala kot dijakinja Škofijske gimnazije Antona Martina Slomška, kjer smo se na enem izmed izobraževanj srečali z dolgoletno prostovoljko v zaporih, ki nam je predstavila svoje delo. Že takrat me je njeno pripovedovanje zelo navdušilo. Tovrstno delo me je pritegnilo in mi predstavljalo velik izziv. Prav zato sem se v drugem letniku študija odločila, da študijsko prakso opravi v Zavodu za prestajanje zaporne kazni v Mariboru. V enem letu spoznavanja (socialnega) dela v zaporu sem imela čudovito priložnost učenja, ki sem jo skušala kar najbolje izkoristiti. Na tem področju sem želela pridobiti še več znanja in tako sem v letošnjem študijskem letu končala izobraževanje za prostovoljce v Krščanski prostovoljni dejavnosti v zaporih, pod vodstvom Roberta Friškovca. Poleg zaporov me je vedno zanimala tudi družina in odnosi v njej. Zato sem se odločila v diplomski nalogi ti dve temi združiti.

V teoretičnem delu so predstavljene pomembne teme za družino, in sicer s poudarkom o posledicah prestajanja zaporne kazni za družino. Teme družine skušam povezati s tematiko zapora, zato pišem o totalnih ustanovah, kamor sodi zapor, in o namenih kaznovanja. Za lažje razumevanje vzrokov zakaj sploh pride do kriminalnega dejanja in posledično morda tudi do kazni zapora, pišem o teorijah, ki skušajo pojasniti kriminalni življenjski stil, ki je velikokrat povezan ravno z družino. Odločila sem se, da posebej izpostavim tudi prestajanje zaporne kazni za ženske, saj sem v sklopu raziskovalnega dela imela priložnost govoriti z intervjuvancem, čigar partnerka prestaja zaporno kazen. To je redka priložnost, saj je veliko težje dobiti družinskega člana, ki ima ženo/partnerko/mater v zaporu, saj je že odstotek žensk, ki prestajajo zaporno kazen veliko nižji (5,6%) od odstotka moških (internetni vir 1). Posebej predstavljam tudi mladoletniško prestopništvo. Pri raziskovanju tega področja sem opravila intervju s tremi materami, katerih sinovi prestajajo zaporno kazen v zaporu za mladoletnike v Celju. V obravnavanih dveh primerih mladostnikov se je odklonsko vedenje začelo že v času osnovnošolskega izobraževanja, kar lahko uvrščamo v mladoletniško prestopništvo. V tem podpoglavju naštevam različne učinkovite intervencije ter socialno delo kot način podpore in pomoči.

Posebej predstavljam tudi postpenalno obravnavo, ki je namenjena predvsem osebam na prestajanju zaporne kazni, a se hkrati navezuje tudi na družino, saj se oseba po prestani kazni običajno vrne v družinsko okolje, če le ima to možnost. Pri tem ima pomembno vlogo tudi

center za socialno delo z aktivnim vključevanjem in z doslednim upoštevanjem doktrine socialnega dela z družino.

Pri pisanju teoretičnega dela diplomske naloge sem imela kar nekaj težav s pridobivanjem literature. Na to temo je sicer napisanih nekaj manj kot deset diplomskih del, toda ob pregledovanju literature sem ugotovila, da je večina literature starejšega datuma, zato menim, da je umestno vprašanje aktualnosti teh virov. Poleg tega je v literaturi opaziti jezik, ki je usmerjen patološko in človeka identificira s problemom. Uporabljene so besede kriminalec, zapornik, zaprta oseba, obsojenec ipd., ki sem jih poskusila nadomestiti s termini, ki v ospredje postavljajo človeka in ne njegovega dejanja.

V diplomskem delu uporabljam moški spol, ki pa je vedno in povsod zamenljiv z žensko obliko.

Cilj diplomskega dela Družinsko življenje v času prestajanja zaporne kazni družinskega člana je bil spoznati, kakšno je družinsko življenje v času, ko družinski član prestaja zaporno kazen, s kakšnimi spremembami se sooča družina, kaj so njeni strahovi in kaj načrti za prihodnost. Predvsem sem v diplomski nalogi želela izpostaviti doživljanje, mnenja družine, ker menim, da je problematika s te perspektive premalo osvetljena. Pri raziskovalnem delu so družine pokazale, da želijo biti slišane in da želijo (bolj) aktivno sodelovati z osebo, ki je na prestajanju zaporne kazni.

Zahvalila bi se vsem družinskim članom, ki so sodelovali pri raziskovalnem delu ter bili pripravljeni govoriti o svojih osebnih izkušnjah, saj so le-te velikokrat izjemno boleče in je o njih težko spregovoriti.

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Nini Mešl za strokovno usmerjanje pri pisanju diplomske naloge ter za spodbudne besede, ki so mi dajale moč za vztrajanje pri želenih ciljih.

Hvala tudi staršem, da so mi omogočili želeni študij ter me ves čas podpirali in verjeli vame.

Boristu, ki je ves čas verjel vame in me spodbujal, tudi ko sem mislila, da ne zmorem več. Hvala za vso potrpežljivost in razumevanje!

Zahvaljujem se tudi študijskim kolegom, saj je med nami nastala iskrena vez prijateljstva in ob njih sem lahko spoznavala sebe. Še mnogo vas je, ki ste mi v času študija stali ob strani in ob pravem času našli prave besede. Hvala!

Kazalo

1	TEORETIČNI UVOD.....	7
1.1	DEFINICIJE DRUŽINE IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA.....	7
1.1.1	Družina kot mala skupina	9
1.1.2	Razvidnost	10
1.2	DRUŽINSKE SPREMEMBE V POSTMODERNI	11
1.2.1	Družinski poteki	12
1.3	VLOGE V DRUŽINI.....	14
1.4	MOČ	15
1.5	MEJE	16
1.5.1	Družbene meje.....	16
1.5.2	Osebne meje	17
1.6	PRAVILA	17
1.7	KOMUNIKACIJA.....	19
1.8	ČUSTVA	20
1.9	VREDNOTE	20
1.10	RITUALI	21
1.11	VKLJUČENOST DRUŽINE V OKOLJE.....	21
1.12	DRUŽINA IN KONCEPT ODPORNOSTI	23
1.13	POSLEDICE PRESTAJANJA ZAPORNE KAZNI ZA DRUŽINO	25
1.13.1	Stigmatizacija	27
1.14	TOTALNE USTANOVE	28
1.15	KRIMINALNI ŽIVLJENJSKI STIL	30
1.15.1	Teorija različnih druženj.....	32
1.15.2	Teorija pritiska.....	32
1.15.3	Teorija družbenega nadzorstva.....	33
1.15.4	Teorija etiketiranja.....	34
1.15.5	Teorije jaza (sebstva).....	34
1.16	ŽENSKE IN ZAPOR.....	37
1.17	MLADOLETNIŠKO PRESTOPNIŠTVO	38
1.17.1	Učinkovita podpora in pomoč pri mladoletniškem prestopništvu	39
1.18	POSTPENALNA POMOČ.....	40

1.18.1	Vloga centra za socialno delo	43
1.19	SOCIALNO DELO Z DRUŽINO	46
2.	EMPIRIČNI DEL	48
2.1	PROBLEM	48
2.1.1	Raziskovalna vprašanja	48
3.	METODOLOGIJA	50
3.1	VRSTA RAZISKAVE	50
3.2	VIRI PODATKOV IN MERSKI INSTRUMENT	50
3.3	POPULACIJA IN VZORČENJE	50
3.4	ZBIRANJE PODATKOV	51
3.5	OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV	52
4.	REZULTATI IN RAZPRAVA	56
5.	SKLEPI	88
6.	PREDLOGI	92
7.	LITERATURA	93
8.	PRILOGE	96
	Priloga 1: Vodilo za intervju	96
	Priloga 2: Odprto kodiranje	99
	Priloga 3: Osno kodiranje	135
9.	POVZETEK	150

Kazalo tabel

Tabela 1: Sorodstveno razmerje v odnosu do osebe, ki je storila kaznivo dejanje, in vrsta kaznivega dejanja	50
Tabela 2: Primer odprtega kodiranja (celoten postopek je razviden v prilogi 2)	52
Tabela 3: Odprto kodiranje	99

1 TEORETIČNI UVOD

1.1 DEFINICIJE DRUŽINE IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA

Družina je glavna tema moje diplomske naloge, zato je podanih več različnih definicij in opredelitev, da bo nadaljnji izbor poglavij razumljivejšo. V nadaljevanju želim glede na določene teme predstaviti, s čim se soočajo družine, zlasti družine, v kateri je družinski član na prestajanju zaporne kazni. Najprej bom predstavila nekaj psiholoških definicij družine. Kot pravi Čačinovič Vogrinčič (1998: 134), po kateri povzemam psihološke definicije družine, želimo definicijo družine »narediti« razvidno, da bi bila uporabna za vsakega posameznika.

Berger in Luckmann (1980 v op. cit.: 23) govorita o socializaciji v družini in tako definirata družino. »Družinska skupina je prvi socialni sistem, v katerem otrok živi in ki s svojimi značilnostmi vpliva na osebnost otroka v vseh fazah njegovega razvoja. Starši so pomembni drugi, ki določajo svet, ki ga otrok mora internalizirati. Otrok si pomembnih drugih ne more izbrati; internalizirati mora svet, ki ga pomembni drugi določajo zanj.«

Prvo otrokovo dožemanje, njegov prvi svet se konstruira v primarni socializaciji. Otrok si pridobi zaupanje v pomembne druge kot osebnosti in zaupanje v takšen svet, kot so mu ga predstavili.

Helm Stierlin (op.cit.: 63, 64) pokaže na tista dogajanja v družini, ki zmanjšujejo ali omejujejo možnosti človeka, da bi v njih odločal, da bi mu bila transparentna. Ob tem daje možnost, da si prilastimo nova spoznanja hkrati z možnostjo, da se ob tem zavemo, da se jih nismo mogli polastiti. Družino pojmuje kot osrednjo socializacijsko instanco za človeka, v kateri se otrok vpelje v družbeno pričakovane vloge. Ob tem se razvija družinska skupinska struktura in interakcija. V socializaciji gre po njegovem mnenju torej predvsem za dodeljevanje vlog.

Eden temeljnih konceptov raziskovanja psihološke stvarnosti je tudi prispevek simboličnega interakcionizma. Družina je pojmovana kot mreža neposrednih interakcij ali medosebnih odnosov, socializacijski proces pa kot nenehen proces interpretiranja: posameznik svoje potrebe in pričakovanja naknadno definira na osnovi spoznavnih namenov v pomenu dejanj drugih (op.cit.: 108).

Gabi Čačinovič Vogrinčič (2007: 43) v svojem delu Socialno delo z družino pravi »[Taka] definicija psihološke družine vsebuje spoznanje o neizogibni konfliktnosti vsake družinske

skupine, zato je razumljivo, da je sposobnost za konflikt (Mertens 1976) ena od pomembnih sposobnosti, ki se jih moramo naučiti v družini.[...] Spremembe, ki jih v družino vnašajo procesi transformacije, so spremembe v vlogah, spremembe v pravilih, spremembe v ciljih, spremembe v organiziranosti in so nujno konfliktne.«

Renner (2006: 15–17) ponudi več različnih (socioloških) definicij družine, ki so jih oblikovali:

- Ekonomska komisija Združenih narodov za Evropo (UNECE)/popisna definicija: »Družino definiramo v ožjem smislu kot jedrno družino, to sta dve osebi ali več oseb, ki živijo v skupnem gospodinjstvu in so med seboj povezane z zakonsko zvezo, kohabitacijo ali starševskim razmerjem« (Keilman 2003 v op. cit.:15). To pomeni, da se med družine uvrščajo pari brez otrok, pari z enim otrokom ali več otroki in eden od staršev z enim ali več otroki. UNECE je to definicijo družin priporočila v popisih prebivalstva v Evropi od leta 2000, zato omenjeno definicijo imenujemo popisna definicija družine.
- Statistična definicija družine: »Družino definiramo kot skupino oseb, ki živi v skupnem gospodinjstvu in jo sestavlja vsaj en otrok in vsaj ena odrasla oseba ter je med seboj povezana z zakonsko zvezo ali s kohabitacijo in starševskim razmerjem« (Nowotny, Fux, Pinnelli, 2004 v op. cit.:16).
- OZN: Družino predstavljajo vsaj en odrasel človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka ali otroke in je kot taka (kot družina) prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic (Family: Forms and Functions, 1992 v ibid). Drugi del stavka je očitno »politični kompromisni sporazum« z državami članicami, v prvem delu pa sporoča, da je skrb za otroke edini zares konstitutivni element definicije in hkrati element, ki družino razlikuje od partnerskih zvez, zakonske zveze, gospodinjstva in sorodstva, v katerih starševsko razmerje ni niti nujno niti konstitutivno. Definicijo lahko razlagamo kot inkluzivno, saj se v njej lahko prepoznajo tudi take družinske oblike, ki jih zahodna kultura ne pozna ali celo izrecno prepoveduje (npr. poligamija). Njena slabost pa je raziskovalno-statistična operativnost.

Po popisni definiciji družine sta zakonca (ali kohabitirajoča partnerja) družina, tudi če nimata otrok, jih nikoli nista imela ali pa sta jih imela, vendar so zapustili družinsko gospodinjstvo. Po sociološkem razumevanju družine taka skupina oseb ne tvori družine, pač pa nedružinsko

gospodinjstvo partnerjev (op. cit.: 19). Gospodinjstvo je za sociološko stroko manjšega pomena, za demografske potrebe pa še vedno ostaja pomembna enota analize.

Ko opredeljujemo spremembe družine, moramo razlikovati med konceptoma *družina* in *družinsko življenje*. Termin »družina« implicira zgolj enodimenzionalno poimenovanje družine kot institucije v pomenih statičnosti, strukturnosti in stabilnosti. Tako je družino pojmovala sociološka analiza družine v t.i. zlatih letih prevlade funkcionalizma v tej disciplini, torej v 1950. in 1960. letih, ali kot pravi Cheal (1991 v Švab 2001: 44), v obdobju standardne sociološke teorije družine. Švab (ibid) naprej pojasnjuje, da v sociološki interpretaciji termin družina označuje le strukturne in formalne dimenzije, kar je zgolj en vidik družinskega življenja, zanemara pa veliko drugih. Termin družinsko življenje pa že pomensko implicira večjo družbeno kompleksnost, predvsem spremenljivost, dinamičnost in kompleksnost komunikacij. Švab (2001) raje kot o družini govori o družinskem življenju in skuša poudariti dinamičnost tega življenja, nestabilnost, spremenljivost, ki ne poteka samo na relaciji med družino in državo, ampak poteka tudi znotraj prijateljskih in sorodniških odnosov. K razločevanju med tema pojmomoma nas pripelje tudi samo spreminjanje družine in družinskega življenja, natančneje proces družinske pluralizacije. Ta fenomen se dogaja na več ravneh, od tega predvsem na dveh osnovnih, in sicer pluralizacija družinskih oblik in pluralizacija družinskih načinov življenja. V tej luči termin družina zajema le obliko in s tem samo en segment, pomensko pa ne zmore zaobseči celotnega družinskega življenja, niti glede dinamike oziroma glede njene organiziranosti niti načinov življenja (op.cit.: 45).

1.1.1 Družina kot mala skupina

Družina je mala skupina, ki se od drugih razlikuje zaradi svojih posebnosti. Prva značilnost, po kateri se razlikuje od ad hoc mali skupina, je njena zgodovina. Družina je skupina s (skupno) zgodovino. Posebnosti in svojskosti so vtakane v prav vsako družinsko zgodovino (Čačinovič Vogrinčič 1998.: 129). Prav te posebnosti želim raziskati v družinah, v katerih je družinski član na prestajanju zaporne kazni.

T. Douglas (1983 v ibid) navaja še dve značilnosti, ki družinsko skupino razlikujeta od vseh drugih malih skupin. Po njegovem mnenju so to krvne vezi in trajnost skupine. Temu Čačinovič Vogrinčič (ibid) dodaja še nerazrešljivo dramo ločitve med starši in otroki in s tem nerazrešljivo konfliktnost odnosov v družinski skupini. Dinamika nerazrešljive drame ločitve med starši in otroki je značilnost, ki družinsko skupino razlikuje od drugih skupin. Koncept delegiranja in

delegiranosti odkriva dimenzije drugačnosti, družinske posebnosti v vseh psihodinamskih procesih, ki jih ima družinska skupina.

Definicija družine, izpeljana iz socialno-psihološke definicije male skupine, se glasi: »Družino tvorijo dva ali več posameznikov, ki so v interakciji, imajo skupne motive in cilje; povezujejo jih skupna pravila, norme in vrednote; odnose v njej odraža in določa relativno trajna struktura statusov in vlog, v družini se oblikujeta zanjo značilna struktura moči in način vodenja; izoblikuje se relativno trajna mreža komunikacij ter statusov in delitev dela; razložijo se čustveni odnosi med člani« (op. cit.:130–131). Poimenovani so elementi, ki določajo družino in ki se jim podrobneje posvečam tudi v nadaljevanju.

Tej definiciji dodajam še definicijo Roberta Skynnerja (Skynner 1982 v op. cit.: 132), ki pravi, da je družina kot interakcijski sistem, ki ga uravnavajo zakonitosti homeostaze oziroma pozitivnega in negativnega feedbacka, vzpostavljene meje, podsistemi moči in hierarhija. Temu dodajam še definicijo Mare Selvini Palazzoli: »Družina je sistem, ki sam sebe regulira po zakonih, ki so se izoblikovali v njegovi zgodovini poskusov in zmot. V vrsti transakcij in korigiranih protiakcij se eksperimentalno preizkusi, kaj je v kakem odnosu dovoljeno, dokler skupina ne izdelata lastnega sistema pravil. Ta pravila se nanašajo na zgodovinsko opredeljene transakcije, ki imajo lahko naravo bodisi verbalne bodisi neverbalne komunikacije« (Selvini Palazzoli 1981 v op. cit.: 133).

Čačinovič Vogrinčič (2006: 118) pravi: »V socialnem delu odstopamo od vprašanja, katera je »dobra«, »zdrava« oblika družine. Z družino raziskujemo, kako člani živijo, kaj potrebujejo, kakšne so njihove in družinske definicije družine«. Socialno delo stremi k samodefiniciji družine, to pomeni, da družine same postavijo svojo definicijo družine, ki jim je blizu in v kateri se »najdejo«.

1.1.2 Razvidnost

V družinskem življenju se v vsakdanjem življenju odvija veliko stvari, nekatere so zavestne in druge nezavedne, kot so recimo nenapisana pravila v družinah, ki jih nihče uradno ni postavil, a se jih drži cela družina. Včasih ta pravila tako omejujejo družinsko življenje, da jih je potrebno spremeniti, ampak kako, če so nezavedna in se o njih v družini ne govori? Razvidnost pomeni poimenovanje, odkrivanje, izpostavljanje značilnosti psihodinamičnih procesov v družini, njene strukture in interakcije. Čačinovič Vogrinčič (1998: 124) pravi, da je »razvidno v družino

tisto, s čimer se je mogoče soočiti, se spoprijeti, prevzeti odgovornost; vse tisto, o čemer je mogoče komunicirati ali metakomunicirati. Razvidne so tiste značilnosti, ki v družini postanejo zavestne«.

Razvidne so torej tiste značilnosti v družini, o katerih se lahko družinski člani pogovarjajo, sprašujejo in jih po potrebi tudi spreminjajo. Če so značilnosti in struktura psihodinamskih procesov v družini razvidne, torej jih družina pozna, se lahko nauči ravnati z njimi. Razvidnost torej ne pomeni samo več informacij, ampak gre tudi za to, kako družina ravna z razvidnostjo (Čačinovič Vogrinčič 1998: 123–125). V nadaljevanju podrobneje raziskujem vloge v družini, rituale, ki jih ima družina, moč, pravila in meje, komunikacijo, čustva, vrednote in vključenost družine v okolje. Ti elementi pomembno vplivajo na družinsko življenje in zato je pomembno, da postanejo razvidne tudi (in še posebej) v družini, v kateri je družinski član na prestajanju zaporne kazni. Šele ko družini postanejo razvidni, to pomeni možnost, da se o njih pogovori, in jim da svobodo odločitev, kakšne spremembe bo naredila. Družina lahko razišče, kaj želi ohraniti ter kaj želi spremeniti ter kako.

1.2 DRUŽINSKE SPREMEMBE V POSTMODERNI

Poznavanje sprememb, ki se dogajajo v družini, je pomembno za lažje razumevanje določenih procesov, dogodkov, odzivov družinskih članov glede na situacijo, v kateri se znajdejo. Družina ima na voljo vse večjo svobodo izbire, vedno manj je omejevanj s strani družbe, saj le-ta postaja bolj odprta, družbene norme se spreminjajo in postajajo manj jasne in toge. Vendar svoboda, ki jo prinaša družinska pluralizacija, ni nujno samo velika prednost za družine, ampak je hkrati tudi veliko tveganje in izziv, kako se odzvati na ponujeno svobodo, da prav ta ne postane grožnja za družino.

Švab (et al. 2006: 63) ugotavlja, da postaja družinsko življenje v Sloveniji izredno raznovrstno, in sicer lahko govorimo o pluralizaciji družinskega življenja in družinskih oblik. Družina, ki je še vedno temeljna družbena institucija, se spreminja tako po spolni kot starostni strukturi, spreminjajo se družinske vloge in delitev družinskega dela. Pomembno drugačni so tudi družinski poteki. Družino v marsičem zaznamujejo moderne dimenzije, a še vedno je na primer nosilka dveh osrednjih družbenih funkcij: socializacije otrok in psihične stabilizacije odraslih posameznikov.

Proces pluralizacije družinskih potekov se najbolj kaže v teh razsežnostih: spreminja se maritalno vedenje, ki postaja vse bolj nedoločno, nestabilno in spremenljivo (povečanje števila

razvez, manj porok in več kohabitacij, vedno več ponovnega poročanja); narašča število reorganiziranih družin, tako po deležu družin, ki se v svojem družinskem poteku reorganizirajo, kot tudi po pogostosti reorganizacije (po razvezi nastanejo enostarševske družine, pozneje se lahko spet reorganizirajo v dvostarševske); pluralizirajo se prehodi med posameznimi obdobji družinskega poteka. Nekatera obdobja družinskega življenjskega poteka se podaljšujejo (podaljšana mladost), druga krajšajo (obdobje aktivnega starševstva) in se med seboj tudi mešajo (starševstvo pred poroko), nekatera se lahko podvajajo (ponovno poročanje in vzpostavljanje nove družine). Družinski življenjski potek postaja vse bolj nedoločljiv (op.cit.: 64–65).

Obrat v spreminjanju načinov pluraliziranja družinskih oblik je tisto, kar loči moderno pluralnost družinskih oblik od postmoderne. Družinska pluralizacija pomeni soobstoj različnih oblik in načinov družinskega življenja glede na odločitve posameznikov in je tista, ki določa pluralizacijo družinskih oblik in ne obratno. Družina (in njeni posamezni družinski člani) torej ni zgolj pasivni objekt, ki se spreminja pod vplivom širših družbenih sprememb, ampak aktivni dejavnik, ki v razmerje z družbenim okoljem vstopa tako, da ga spreminja, a se nanj tudi adaptira (Švab 2001: 42, 55, 80).

1.2.1 Družinski poteki

Življenjski potek pomeni nekakšno potovanje posameznika skozi življenjski cikel od rojstva do smrti. Ko raziskujemo življenjski potek, analiziramo družbene vzorce tega potovanja in individualna pričakovanja, odločitve. Življenjski potek je glavna institucija socializacije, ker določa normativni okvir, ki ureja življenjski cikel posameznika in daje smernice za individualni biografski potek ter za socialno uvrščanje vsakega posameznika. Pojem življenjskega poteka je individualno psihološki in se nanaša na spremembe v posameznikovi biografski izkušnji in identiteti ter socialni integraciji skozi življenje. Hkrati je pojem tudi makrosociološki, ker se nanaša na družbene, institucionalne strukturne spremembe v socialnem in zgodovinskem času, ki vplivajo na življenjski potek. Torej raziskujemo dve ločeni področji, in sicer raziskovanje individualnih življenjskih potekov in biografij ter raziskovanje družbenega konteksta in institucionalnega reda, ki vpliva na socialno integracijo ljudi. Za sodobne življenjske poteke je značilno, da se ti dve raziskovalni poti vedno bolj združujeta (Ule, Kuhar 2003: 10, 11). Zaradi prepletenosti družinskega in posameznikovega individualnega življenja se pojavlja problem v integraciji različnih življenjskih potekov vseh družinskih članov (Ule 1995: 127).

Življenjski poteki so odvisni od družbenih delitev. Razumemo jih lahko kot premike posameznika glede na pomenljive in družbeno zaželeno položaje, odnose, pričakovanja, vrednote. Vzporedno z dejavniki, ki delujejo motivirajoče na posameznike, deluje še več zunanjih dejavnikov (ritualizacije, institucije posameznih prehodov, drugi pomembni partnerji posameznika). Življenjski potek pojmuje tudi kot zaporedje statusnih prehodov, ki pomenijo najpomembnejše spremembe v socialni integraciji posameznikov skozi življenje. In če raziskujemo statusne prehode, so zanimiva tako prehajanja med institucijami (horizontalna dimenzija) kot spremembe socialnega položaja (vertikalna dimenzija) (Ule, Kuhar 2003: 11).

Razumevanje življenjskih potekov in prehodov zahteva poznavanje in upoštevanje časovnega konteksta, v katerem potekajo. V tradicionalnem poteku klasične moderne večine so se obdobja sinhrono izmenjevala. Npr. obdobje zgodnjega otroštva, izobraževanja, zaposlitev, oblikovanje družine. Obstajala so določena pravila, kako ravnati v katerem obdobju, s kakšnimi (morebitnimi) težavami se lahko sreča posameznik. To je vnašalo v družinske poteke veliko stabilnosti in omogočalo načrtovanje prihodnosti. V zadnjih letih je prišlo do ključnih sprememb v prehodih, saj prehodi niso več tako predvidljivi kot v preteklosti. Posamezniki imajo pri oblikovanju svojega življenja množico možnosti in alternativ v posameznih situacijah. Temeljni element sodobnega življenja je torej vse večja izbirljivost življenjskih poti. Sodobna družba ima na voljo široko paleto izbir, a hkrati posamezniku ponuja zelo malo pomoči v izbirah (op. cit.: 8, 12, 19-21, 23).

Čeprav danes družine življenjskih faz ne prehajajo v istem zaporedju in si raziskovalci na tem področju niso enotni, se je vendarle uveljavil Glickov (1977 v Ule 1995: 129) fazni model družinskega poteka. Najpogosteje se navaja devetstopenjski model življenjskega cikla družine:

1. doba oblikovanja družine
2. začetek razširjanja družine (prvi otrok mlajši od 2,5 let)
3. predšolsko obdobje otrok (prvi otrok manj kot 6 let)
4. šolsko obdobje otrok (prvi otrok med 6 in 13 leti)
5. mladostniško obdobje otrok (prvi otrok med 13 in 20 let)
6. postadolescentno obdobje (od 20 do odhoda prvega otroka iz družine)
7. začetek zožanja družine (od odhoda prvega do odhoda zadnjega otroka iz družine)
8. zožena družina (»prazno gnezdo«)
9. ovdovelost (od smrti prvega partnerja do smrti zadnjega partnerja).

Družine se z vsakim ciklom spopadajo drugače, saj vsak nov cikel prinaša nove naloge in nova pravila, ob tem se prilagajajo zunanjim življenjskim pogojem, hkrati pa težijo k vzpostavljanju ravnotežja v notranjem življenju družine.

Klasični družinski cikel gradi na domnevi stabilne in trajne družinske skupnosti, ki traja od osnovanja partnerske zveze do smrti partnerjev. Postmodermodernost pa zaznamujejo korenite spremembe v življenjskem poteku. Najbolj očiten proces spreminjanja je pluralizacija življenjskih potekov (Švab 2001: 165). Novejši demografski in statistični podatki ter raziskave družin pri nas in po svetu kažejo na sledeče spremembe.

- Znotraj opisanega življenjskega cikla se dogajajo velike spremembe. Pojavljajo se nove faze, nekatere se krajšajo, druge daljšajo ipd.;
- tradicionalno-normativni življenjski cikel družine ni reprezentativen za večino družin, saj ne upošteva pluralnosti družinskih oblik, prekinitev družinske skupnosti in ponovno vzpostavitev nove družinske skupnosti itd..

Za družine, ki imajo družinskega člana na prestajanju zaporne kazni, so lahko prehodi med različnimi individualnimi, hkrati pa tudi prehodi med družinskimi življenjskimi poteki stresni in zahtevni. Zato verjetno družina potrebuje več razvidnosti in pomoč pri spremembah, v katerih se je znašla, z željo, da se družina ohrani.

1.3 VLOGE V DRUŽINI

Vsak član družine ima svojo vlogo, ki se oblikuje v zgodovini vsake družine, glede na delitev dela, distribucijo moči ter značilnosti komuniciranja in čustvenih odnosov. Svojo vlogo v družini razumemo kot prispevek k njeni ohranitvi. Lersch (1972 v Čačinovič Vogrinčič 1998: 160) definira vlogo kot »celoto stališč, mnenj in vedenj, ki sodijo k socialnemu statusu posameznika; od posameznika jih pričakujemo, on sam pa jih doživlja in izvaja«. Poleg omenjenega pa vlogo določajo predvsem odnosi z drugimi člani družine. Vlogo otroka oblikujeta odnos in vloga staršev ali skrbnikov. Vloge se ustvarjajo druga ob drugi. Član v družini ne more imeti dominantne vloge, če ni nekoga, ki bi se mu podrejal. Vsak svojo vlogo drugače razume in sprejema, ampak pogosteje so predstave drugih o vlogi posameznika pomembnejše. Z njimi so povezana pričakovanja do vloge in z njimi je povezano opravljanje določenih nalog (Tomori 1994: 19–22). Biti v vlogi, pomeni tudi, prevzemati vlogo.

Vloge zmorejo ogromno spremenljivost znotraj meja, ker jih oseba prevzema aktivno. V sedanji prepleteni kompleksnosti družinskih nalog, vloge niso tako strogo predpisane s tradicijo, kot so prevzete v odnosu z drugo osebo. To pomeni, da, če hočem prevzeti svojo vlogo, jo moram razumeti v odnosu z drugimi in obratno – drugi v odnosu z menoj. To od mene zahteva ne le da prevzemam svojo vlogo, ampak da sem sposoben prevzeti vlogo drugega v odnosu do moje vloge (Constable, Lee 2004 v Mešl 2007: 301).

Vloga v družini ima vpliv tudi na vlogo posameznika v družbi. Nekomu je lahko vloga v družini pomoč pri navezovanju stikov v okolju, iznajdljivosti, občutljivosti do drugih itd., drugega lahko zavira.

Posameznikov poskus spremembe svoje vloge v strukturi bo neizogibno naletel na odpor, saj bodo ostali družinski člani poskušali premakniti posameznika nazaj v njegovo običajno vlogo, ki so je vajeni. Čeprav je lahko vloga za posameznika škodljiva, se družinski člani trudijo ohraniti vlogo, ki so je vajeni, saj so njihove definicije družinske dobrobiti in celostnosti odvisne od ohranjanja družinske strukture (op.cit: 302).

Slednje se lahko dogaja tudi v družini, v kateri je družinski član na prestajanju zaporne kazni in skušajo družinski člani ohraniti njegovo vlogo, četudi mu je morda škodila in ga morebiti celo privedla do kaznivega dejanja.

1.4 MOČ

Cromwel in Olson (1975 v Čačinovič Vogrinčič 1998: 178, 179) definirata moč kot lastnost sistema, kot potencialno ali aktualno zmožnost posameznika oz. posameznikov, da spremenijo vedenje drugih članov sistema. Distribucija moči je realnost sleherne družine in mora postati razvidna v temeljih in procesih, da bi jo lahko najprej razumeli in nato, če je potrebno, tudi spreminjali. Dana distribucija moči v družini kaže prizadevanje, da se vzdržuje, ker to v nekem smislu vedno pomeni dobiček za vse – tudi tam, kjer je moč razporejena neenakomerno, to zagotavlja varnost in možnost, da se družina ohrani (op. cit.:181).

Moč se v družini kaže z razporeditvijo vlog, s pravico in z načinom odločanja. Razporeditev moči je v vsaki družini drugačna, odvisna je od sestave družine, razvojnega obdobja in od okoliščin, ki so v družini pomembne. Razmerje moči med majhnimi otroki in njihovimi starši je drugačno od razmerja moči med starši in odraslimi otroki (Tomori 1994: 33). V odnosu otrok in staršev imajo slednji moč, da odločajo v prid ali v škodo otroka in imajo s tem moč nad

njegovim življenjem. Starševska moč je še posebno v prvih letih otroškega življenja popolna, velika moč pa ostaja, tudi ko otroci odrastejo (Juul, 2008). Družina z ustrezno razporeditvijo moči spodbuja k razvoju vsakega družinskega člana posebej in hkrati povečuje povezanost med družinskimi člani. Spremembe v razmerjih moči in postopno prehajanje k ravnovesju moči med otroki in starši so potrebne za vsako družino, ne potekajo pa zmeraj brez težav.

1.5 MEJE

Družba nam postavlja določene meje, norme, ki bi jih naj kot člani te družbe upoštevali. Običajno se teh meja učimo najprej v družinah, kjer odraščamo, kasneje pa vsak dan znova v vsakdanjih odnosih. Meje postavlja tudi vsaka družina zase. Ali so meje jasne ali zabrisane je odvisno od vsake družine posebej. V družinah, v katerih je družinski član na prestajanju kazni, se meje običajno »zamajejo« že s storjenim kaznivim dejanjem, ki krši družbene meje. Takrat je potrebno v družini veliko razvidnosti, da se lahko meje ponovno vzpostavijo. Meja pomeni točko prehoda, kjer se nekaj konča in kjer se začne nekaj drugega. Funkcija družine je, da posamezniku v družini omogoči, da le-ta odkrije svoje meje, da se znotraj njih identificira in da se razmeji od drugih podsistemov. Skynner (v Čačinovič Vogrinčič 1998: 167) definira mejo kot območje na zunanjem robu podsistema, kot točko prehoda, kjer se značilnosti sistema spremenijo. Poudarek je torej dobesedno na meji. Izredno pomembno funkcijo družine vidi v tem, da posameznemu družinskemu članu omogoči, da odkrije svoje meje, da se identificira znotraj teh meja in se razmeji od drugih podsistemov. Otrok lahko spozna in vzpostavi svoje meje šele takrat, ko so jasne tudi meje starševskega podsistema.

Strojin (2006: 49) pravi, da se meje postavljajo v otroštvu, in sicer se postavljajo kot del celotnega družinskega delovanja. Kasneje se z odraščanjem prilagajajo področjem, ki postajajo pomembna za odraščajočega družinskega člana. Postavljanje meja torej ni značilnost samo začetkov družinske zgodovine, ampak se meje prilagajajo in morda tudi na novo postavljajo ves čas družinskega življenja.

1.5.1 Družbene meje

Družbene meje so splošno sprejete meje, ki obkrožajo človeka: to se dela, tega se ne počne v tej družbi, šoli, klubu, itd. To so splošno sprejete norme kulture, ki ji pripadamo ali v kateri gostujemo (Juul 2008: 29). Poznavanje veljavnih družbenih meja nam omogoča, da se lahko odločimo, ali te meje vzamemo za svoje. Nekaj desetletij nazaj so ljudje družbene meje upoštevali malodane brez premisleka, danes pa temu ni več tako.

Družine se med seboj razlikujejo glede na postavljene »okvirje«, kot jih imenuje Juul (op.cit.: 30–33), pomenijo pa družinske rutine, običaje, naloge in obveznosti. Pri nekaterih družinah so te meje postavljene zelo strogo, pri drugih manj. Večina otrok se zlahka znajde v družbenih mejah. Te so jim domače iz šolskega okolja, treningov in drugih otroških skupin. Zelo pomembno pa je, da so upoštevane osebne meje, da se teh ne krši ali celo izbriše.

Družbene meje ne veljajo samo za otroke. Njim so posredovane skozi vzgojo in socializacijske procese v zgodnjem otroštvu, namenjene pa so vsem članom družbe. Ker pa vsi člani nimajo enakih možnosti za doseg svojih ciljev, se zgodijo kršitve družbenih meja, kar lahko imenujemo tudi prestopništvo ali delinkventno vedenje.

1.5.2 Osebne meje

Osebne meje pomenijo meje posameznikov. Osebne meje so odvisne od osebnosti, značaja, rodu, vrednostnega sistema, sprememb razpoloženja, preteklih izkušenj itd.. Osebne meje izražamo s telesno govorico in s pomočjo jaz sporočil, ki izhajajo iz naših občutenj. Upoštevati in spoštovati jih moramo prav tako ali morda še bolj, kot naj bi spoštovali splošne, družbene meje. Otroci in tudi odrasli osebnih meja običajno ne spoštujemo zgolj zaradi njihovega obstoja, ampak iz spoštovanja do osebe, ki je meje postavila (op.cit.: 33–36).

Pravila oz. meje (tako osebne kot družbene) so lahko koristne ali nekoristne ali pa so nam celo škodljive. Pri mejah in pravilih je dobrodošla njihova fleksibilnost, kar pomeni njihovo prilagajanje času in okolju. Za postavljanje meja ni nujno potrebna skladnost staršev in jo je tudi nemogoče pričakovati, saj v njun odnos prihajata vsak s svojimi izkušnjami pravil in meja v njunih družinah. T. Lidz (1971 v Čačinovič Vogrinčič 1998: 53) govori o zavezništvu med staršema, ki bi naj drug drugega podpirala v svojih vlogah in tako povečevala občutke varnosti in gotovosti. Njegovega koncepta ne razumem na način, da bi se morala starša zmeraj v vsem strinjati, saj je sicer to lahko v škodo otroka, ampak menim, da ta koncept pomeni spoštovanje (drugačnega) mnenja in vloge drugega starša in skupno iskanje boljših rešitev.

1.6 PRAVILA

S. Minuchin (Čačinovič Vogrinčič 1998: 168) meje izenačuje s pravili; meje podsistemov so pravila, ki določajo, kdo v podsistemu deluje in kako. Za večjo razvidnost v diplomski nalogi sta poglavji o mejah in pravilih predstavljeni vsako posebej.

Weber (v Satir 1995: 96) ugotavlja, da je pravilo ustaljena usmeritev ali predpis za delovanje, vedenje, metodo ali ravnanje. Satirjeva nadaljuje, da so pravila lahko zelo življenjska in dinamična in se tako odmakne od splošne Weberjeve opredelitve pravil. Pravila se povezujejo z načinom odločanja o tem, kaj bi lahko storili in česa ne bi smeli. So neke vrste gesla, ki postanejo pomembna, brž ko dva človeka ali več ljudi začne živeti skupaj (ibid). Družine lahko imajo jasna in manj jasna ali celo prikrita pravila. Slednja se običajno kažejo na način, da kateri od družinskih članov ne zmore ali pa ni zaželeno, da spregovori o svojih čustvih, potrebah, kaj je videl ali slišal. Svobodo izražanja Satirjeva (op.cit.: 98) definira glede na štiri področja.

1. Ali se lahko odkrito pogovorimo o tem, kar smo videli, slišali in ali lahko ob tem izrazimo jezo, nemoč, obup, nežnost, osamljenost?
2. Komu lahko o tem, kar smo videli, povemo, zaupamo?
3. Kako lahko v družini izrazimo nestrinjanje?
4. Kadar česa ne razumemo, ali lahko vprašamo, in kako vprašamo po dodatnem pojasnilu?

Virginia Satir (1995: 106) povzame, da so pravila zelo stvarni del družinske zgradbe in njenega delovanja. Če se spremenijo pravila družine, se spremeni tudi medsebojno delovanje v družini.

Nekatera pravila so postavljena že od začetka skupnega bivanja družine, oz. so se uveljavila sama po sebi in veljajo za logična in samoumevna. Ponekod pa družine nimajo takšnih pravil in jih šele kasneje uvajajo, ko pride do konflikta ali spora. Juul pravi (2008: 77– 78), da sta v družinskem okviru dve vrsti pravil. To so pravila, ki se tičejo hišnega reda, in tista pravila, ki jih ustvari starši, ko ne vedo, kako ravnati v sporu (npr.: »To kar starši rečejo, morajo otroci upoštevati in narediti; drug do drugega morata biti zmeraj prijazna.«). Slednja so manj uspešna in vsebujejo prevaro, ker so popolnoma neosebna, vplivajo pa na osebno raven.

Pravila so potrebna za lažje sodelovanje družinskih članov in izpolnjevanje določenih nalog. Z upoštevanjem pravil se izognemo predvsem nekaterim organizacijskim konfliktom, družina kot skupina pa deluje bolj usklajeno. Čeprav so pravila pomembna, so bila morda postavljena v drugačnih okoliščinah, kot je družina sedaj, in so lahko za sedanjost nepotrebna ali tudi zaviralna. Zato se zahteva redefinicija pravil ali kar odprava pravil, ki za družino ni več smiselno. Pravila se razlikujejo med družinami tudi glede na njihovo strogost, kdo jih določa in glede na kazen, ki sledi kršitvi pravil. V družinah, v katerih je preveč pravil, je omejena

sproščena ustvarjalnost in izvirnost, v katerih pa velja pomanjkanje pravil oz. so le-ta nepredvidljiva in nedosledna, to povzroča negotovost in zbeganost.

Funkcionalne družine imajo pravila, ki so trdna in predvidljiva, vendar so smiselno prilagojena času, objektivnim razmeram, družinskemu razvojnemu obdobju in značilnostim ter potrebam družinskih članov. Njihova vloga je pomoč pri uravnavanju vsakodnevnega dogajanja in opredelitvi jasnih vlog v medsebojnih odnosih. O njih je mogoče govoriti, jih sproti ovrednotiti in po potrebi prilagoditi spremenjenim okoliščinam (Tomori 1994: 169).

1.7 KOMUNIKACIJA

Komunikacija je osrednja tema družinskega življenja, saj ima zelo pomembno vlogo v strukturi družine. Preko komunikacije družina oblikuje pravila, vloge in določa pogoje za spreminjanje teh struktur v družini. Kljub temu ima komunikacija v družini dve nasprotujoči si funkciji. S komunikacijo se dogaja razmejevanje posameznika, hkrati pa ustvarjanje celote. Govor o vlogi posameznega družinskega člana je na nek način individualen in pomemben za omenjenega družinskega člana, po drugi strani pa je zaradi govora o spremembi ene vloge potrebno spremeniti in prilagoditi tudi vloge drugih članov družine (Čačinovič Vogrinčič 1998).

Komunikacija je medsebojni proces, vključuje tako pošiljanje besednih in nebesednih sporočil ter hkrati razumevanje sporočil drugih in njihovo interpretacijo. V načinu komuniciranja, ki ga ima družina, se pokažejo vse družinske značilnosti. Zato so si družine glede na sporazumevanje zelo različne. V nekaterih družinah veliko govorijo, v drugih malo, v enih je dovoljeno izražati vsa čustva, v drugih nobenega. Komunikacija je ponekod jasna in neposredna, ponekod pa je prikrita in posredna, vsekakor pa je komunikacija lastna družini, saj družina razvije način sporazumevanja, ki ga uporabljajo in razumejo vsi družinski člani.

Komunikacijo vsak človek razvije že v zgodnjem otroškem obdobju. Najprej je to nebesedna komunikacija, ko dojenček z jokom, nasmehom, dotikom pove, česa si želi, kaj potrebuje. Družina je za otroka v tem času najpomembnejši vir izkušenj, kraj najbolj intenzivnega učenja. Zato je pomembno, da je to okolje varno za vse družinske člane, da lahko sproščeno izražajo svoja čustva. V nekaterih družinah pa težje spregovorijo o svojem notranjem doživljanju ali tega ne smejo in svoja čustva zatirajo.

Pri komunikaciji ni pomembna le vsebina pogovora, ampak tudi način sporočanja. Ali družina uporablja dvojna sporočila, ki pomenijo neusklajenost besedne in nebesedne komunikacije, ali

uporablja posredna sporočila, ki v družino prinaša nejasnost, napetost. Posredna sporočila se običajno pojavijo tedaj, ko o kateri temi družina ne zmore, ne upa ali pa ne zna odkrito spregovoriti. Določene teme v družini so zavite v molk in za njih velja nenapisano pravilo, da se o njih ne govori. Razlogi so je lahko več: da z omembo te teme ne bi koga prizadeli, o določenih temah ne govorijo, ker jim je neprijetno, ker jih spravljajo v zadrego, povzročajo občutek sramu (Tomori 1994: 56–66).

1.8 ČUSTVA

V čustvovanju družine se mora vzpostaviti ravnotežje možnega, sprejemljivega, dovoljenega ali zaželenega, ki omogoča ohranitev družine. Za družino je torej usodno dvoje: ali bo značilno ravnanje s čustvi omogočilo staršem in otrokom izražanje in sprejemanje ter s tem možnosti, da čustva obvladajo, in drugič – koliko spreminjanja v čustvenih odnosih omogočajo izoblikovane vloge oziroma meje in pravila.

Osnovno izkustvo, ki ga otrok v družini potrebuje, je, da so njegova čustva sprejemljiva, možna in razumljiva, saj jih bo le tako lahko spoznal in obvladal (Čačinovič Vogrinčič 1998: 208).

Vsak človek sprejme in obvlada tista čustva, ki so »dovoljena« v družini. Izrine pa tista, ob katerih doživi travmo in stres, ali pa tista, ki v njegovi družini niso sprejeta in povzročajo napetost in vznemirjenje. Govorimo o ravnanju s čustvi v družini, kjer nekdo (tisti, ki ima moč) določa, da čutimo tisto, kar moramo čutiti. Zelo pomembno je torej, da ima človek možnost čutiti tisto, kar čuti, da si lahko svoja čustva pojasni in jih predela skupaj z drugimi družinskimi člani. O čustvih ni mogoče razpravljati, treba pa je govoriti o vedenju, ki sledi čustvenemu doživljanju (op.cit.: 208–217).

1.9 VREDNOTE

Vrednota je v slovarju slovenskega knjižnega jezika definirana kot: *»čemur priznava kdo veliko načelno vrednost in mu zato daje prednost«* (internetni vir 1). Vrednota torej predstavlja nekaj vrednega, pomembnega in kar je potrebno upoštevati. Družina je prva učiteljica norm in pravil, ki veljajo v neki družbi. Vsakdo in vsaka družina ima običajno kakšna prepričanja, za katera se zavzema, jih poskuša upoštevati v svojem življenju in jih ceni. Izpostavila bi misel Juula (2010: 154) v delu Družinske vrednote, kjer skuša staršem z nasveti pomagati pri dilemah v vzgoji in pravi: *»Nobenega dokaza ni, da so za blagor družine nekatere vrednote pomembnejše od drugih [...]. Zagotovo pa je temeljno to, da odrasli v družini imajo vrednote – nekaj, v kar verjamejo;*

prepričanja, za katera se zavzemajo. Vendarle bi rad dodal, da te vrednote nikoli ne bi smele biti pomembnejše od človeka».

1.10 RITUALI

Skozi družinsko življenje se spontano ali namerno oblikujejo redna dogajanja, ki imajo precej predvidljiv potek in svoj določen namen. To so obredi, ki se jih udeležuje celotna družina. V različnih obdobjih družinskega življenja imajo ti obredi večji ali manjši pomen in bolj ali manj odločilno vlogo v celotnem družinskem življenju. Zato usmerja družina vanje različno veliko pozornosti in energije. V vsakem od teh obredov ima vsakdo svoje pristojnosti in naloge in je na svoj način vključen vanje. Obredi imajo poleg konkretnega učinka tudi funkcijo pri vzdrževanju družinske povezanosti in poskrbijo za družinske spomine, ki ostanejo za celotno življenje. Sem uvrščamo družinske izlete v hribe, skupno dopustovanje na morju, skupno opravljanje večjih domačih opravil ipd..

Na tem mestu bi omenila žalovanje. Tomori (1994: 145–147) sicer opisuje proces in obred žalovanja v primeru smrti družinskega člana, vendar nekatere faze opisujejo tudi doživljanja, ki so podobna tistim, ko oseba odide na prestajanje zaporne kazni v zapor. Vsak član družine se na odhod drugega družinskega člana odzove po svoje, dogodek pa se vendarle dotakne celotne družine. Družina včasih potrebuje veliko moči, da zmore ohraniti potek osnovnih dogajanj, na katerih temelji družinsko življenje. Podobno kot pri žalovanju, gre tudi v primeru, ko član družine odide na prestajanje zaporne kazni, za čustveno dogajanje, v katerem se prepletajo različna doživljanja: žalost, oživljanje spomina na vse lepo in hudo, razmišljanje o tem, kaj so v preteklosti storili narobe (to predvsem starši oseb na prestajanju zaporne kazni), občutek krivde, sramu, razočaranja. Sčasoma se ta doživljanja spreminjajo, postanejo taka, da je z njimi lažje živeti. Tovrstna izkušnja družino poveže ali pa jo še bolj razdeli. Skupni obiski v zaporu ali zbiranje celotne družine doma, ko pride oseba, ki je na prestajanju zaporne kazni, domov na dovoljene izhode, so lahko znak povezanosti družine in podpora družinskemu članu na prestajanju zaporne kazni. Ta povezanost lahko krepí celotno družino, saj ostanejo skupaj tako v dobrem kot v slabem. Potrebno pa je razumeti, da vsi družinski člani včasih ne zmorejo s podporo sprejeti osebe, ki je storila kaznivo dejanje, in ga obsojajo ter z njim prekinajo stike.

1.11 VKLJUČENOST DRUŽINE V OKOLJE

Družina je lahko v družbo, v kateri živi, dobro vključena, če spoštuje osnovne vrednote, ki veljajo za ta prostor. Skladno z normami se poskuša vključevati v okolje in se v njem uveljaviti.

Če pa je socialno okolje, v katerem družina živi, družini tuje, nesprejemljivo ali jo celo ogroža, se v njem tudi posamezni član ne čuti sprejetega. Ne trudi se vključiti v dogajanje okolja, morda celo živi v konfliktu z njim.

Družinski člani se zunaj družine udeležujejo na različnih področjih. Tam srečujejo nove ljudi, srečujejo se z drugačnimi pogledi in mnenji, kot jih imajo sami, si širijo obzorja. Vse te izkušnje prinašajo v družino in s tem prinašajo nova spoznanja za vse družinske člane. Vsa nova znanja, spoznanja, izkušnje pa počasi sooblikujejo družinsko življenje vseh družinskih članov.

Družine pa se lahko pred okoljem tudi zapirajo. Razlogi za to so različni, med njimi so lahko negativne izkušnje, izrazite ranljivosti ali pa jim zunanji svet ne pomeni veliko. Nekateri se ne vključujejo vanj in tudi ne sprejemajo vedno novih informacij o njem. (Tomori 1994: 82–84). Podobno se lahko odzovejo tudi družine osebe na prestajanju zaporne kazni, ki z okoljem, v katerem živijo, ne spregovorijo o storjenem kaznivem dejanju. Ali se od okolja izolirajo, ker je okolje seznanjeno z njihovo zgodbo preko medijev, sami pa ne želijo dodatno pojasnjevati okoliščin, ker je lahko to zanje preveč osebno in boleče.

Družine potrebujejo podporo skupnosti, ker je lahko skupnost vir moči za družino. Razširjene družinske mreže, znanci, prijatelji in sodelavci ter razne institucije pogosto služijo kot vir za te družine. Vloga družine v skupnosti je lahko taka, da moč družine šibi. Ranljive družine so bolj dovzetne za fizične in socialne grožnje v skupnosti, ki predstavljajo ovire. Še posebej za družine, ki se dnevno borijo z etiketiranjem s strani okolice, družine, ki živijo z nasiljem, lahko da sosedstvo in skupnost nista okolji, ki bi pomenili vir podpore. (Mešl 2007: 315, 316).

Problemi človeka navadno odrežejo od njegove socialne mreže. Posledična nepovezanost in izolacija okrepijo vpliv problemov. Dejavniki, kot so zadrega, stigma in sramota, prispevajo k ločevanju ljudi od potencialnih virov podpore, stopnjujejo vpliv problemov in odrežejo ljudi od skupnosti, ki bi jih lahko podprle pri razvijanju drugačnega spoprijemanja s temi problemi (Blow in Timm 2002 v Mešl 2008: 140).

Z omenjenimi dejavniki se srečujejo osebe na prestajanju zaporne kazni, ki so izolirane tako od svoje družine in pomembnih bližnjih kot tudi od skupnosti zunaj zidov zavoda za prestajanje zaporne kazni. S stigmato pa se običajno sooča tudi družina zaprte osebe, saj se stigma prenese iz enega družinskega člana na celotno družino. Prestajanje zaporne kazni enega družinskega

člana vpliva na spremembo vloge družine v skupnosti. Običajno se moč družine v skupnosti zmanjša. Sosedstvo in skupnost običajno nista vir podpore.

1.12 DRUŽINA IN KONCEPT ODPORNOSTI

Menim, da je koncept odpornosti pomembno in predvsem pozitivno znanje, ki daje upanje in moč za okrevanje družine. Izkušnje družin, ki so se znašle v težavah v določenem življenjskem ciklu in so se z njimi soočile in jih uspele premagati, dajejo upanje, da imajo tudi druge družine dovolj moči, da lahko okrevajo. Koncept odpornosti družine, ki ga je razvila Froma Walsh (2003: 400), razširi naše razumevanje pomoči družinam, da so družine zmožne, kljub težkim življenjskim preizkušnjam, nadaljevati in okrevati. To je upanje in moč tudi za družine, v katerih je družinski član na prestajanju zaporne kazni, za katere je ta izkušnja zelo boleča, stresna, vendar je hkrati lahko to tudi kvaliteta družine, ki jim omogoča, da sploh zmorejo prenesti to težko preizkušnjo (Constable, Lee 2004 v Mešl 2007: 309).

Froma Walsh (2003: 400) definira odpornost kot sposobnost upirati se in odskočiti od neugodnih življenjskih izzivov. Koncept je postal pomemben v raziskavah v zadnjih treh desetletjih. Moči in viri omogočajo posameznikom in družinam, da se uspešno odzovejo na krize in izzive ter si opomorejo in rastejo na podlagi teh izkušenj.

Odpornost ni odvisna od družinske strukture, ampak je stvar procesa. Družina z močjo okrevanja lahko prenese marsikatero preobrazbo in rast v neugodnih okoliščinah. Družina, ki ima moč za okrevanje, lahko deluje znotraj okoliščin, v katere je postavljena, se jim prilagodi in pri tem ohranja svoje vrednote. Vsaka družina po svoje odkrije in vzdržuje odpornost, torej ni enega recepta za odpornost, ki bi deloval za vse družine (Constable, Lee 2004 v Mešl 2007: 309).

Okvir odpornosti družine združuje številne ugotovitve številnih raziskav, identificira in sintetizira ključne procese znotraj treh področij družinskega.

- *Družinski sistem prepričanj.* Družinski sistemi prepričanj močno vplivajo, kako gledamo na krizo, naše trpljenje in naše možnosti in zmožnosti. Konstrukcije realnosti izvirajo iz družinskih in družbenih transakcij; v zameno ti sistemi prepričanj organizirajo družinske pristope h kriznim situacijam in jih lahko konkretno spremenimo z novimi in predvsem drugačnimi vzorci. Odpornost je treba spodbujati s skupnimi prepričanji, ki povečajo možnosti za reševanje težav, zdravljenje in rast. Pomagajo

članom, da najdejo smisel v kriznih situacijah, vzpodbujajo pozitiven pogled za premagovanje težav in ponujajo transcendentne ali duhovne povezave.

- Organizacijski vzorci. Družine današnjega časa s svojimi številnimi oblikami se morajo organizirati na različne načine, da se lahko soočijo z izzivi, s katerimi se srečujejo. V družinski organizaciji se odpornost krepi s fleksibilno strukturo, ki je odprta za spremembe, s povezanostjo (medsebojno podporo) ter s socialnimi in z ekonomskimi viri (mobiliziranje sorodstvenih, socialnih in skupnostnih služb).
- Komunikacija/procesi reševanja problema. Komunikacijski procesi spodbujajo odpornost z vnašanjem jasnosti v krizne situacije, s spodbujanjem odprtih čustvenih izražanj in s spodbujanjem sodelovalnega reševanja problemov. V mislih je potrebno imeti, da se kulturne norme pri delitvi občutljivih podatkov in izražanju čustev zelo razlikujejo (Walsh 2003: 407– 415).

Poglavje duhovnosti povzemam po Walsh (2003: 337, 338), ki pravi, da duhovnost posega v različna področja vsakdanjega življenja, in sicer od družinskih do posameznikov prepričanj, ritualov in verskih običajev. Duhovna prepričanja vplivajo na odziv posameznika, na tegobe, težave, trpljenje, s katerimi se srečuje v življenju. Vpliva tudi na to, kako posameznik izrazi bolečino, saj je njegov odziv skladen z vero, in to vpliva na potek dogodkov v prihodnosti in na njegov odziv na ljudi, ki mu želijo pomagati (terapevti, socialni delavci, psihologi). Veliko ljudi, ki išče psihično, čustveno, osebno rešitev iz stiske, je velikokrat tudi v notranji duhovni stiski. Zato je pri okrevanju pomembno poznavanje in upoštevanje duhovnosti, saj lahko le tako pomagamo posamezniku, s tem pa posredno pomagamo še družini, v katero se posameznik vključuje nazaj (npr. iz zapora).

Družine skupaj molijo, meditirajo, obiskujejo verske obrede za izboljšanje odnosov, za vrnitev moči in povezanosti v njihovem družinskem življenju. Duhovnost v času krize lahko pomeni uteho in pomoč ob okrevanju od izgube, travme, trpljenja.

Walsh (2003: 341–343) pravi, da sta duhovnost in družinsko življenje globoko prepletena in povezana. Skozi raziskave je bilo ugotovljeno, da so transcendentna prepričanja glavne vezi pri vzpostavitvi dobrih družinskih odnosov. Sistem vrednot in prepričanj jim s tem omogoči, da znajo sprejeti življenjske ovire, tegobe, bolečine. S pomočjo raziskave, ki sta jo izvedla Gallup in Lindsey (1999 v *ibid*), ugotavljata, da se je 75% družinskih odnosov izboljšalo, če so družinski člani imeli vero. 80% od teh je reklo, da je duhovnost njihov spremljevalec in opora

že od zgodnjega otroštva in ves čas skozi odrasčanje. Radi so tudi potrdili tezo, da duhovnost krepi trenutne družinske odnose.

Duhovnost je lahko velika opora osebi na prestajanju zaporne kazni ali njegovi družini, predvsem pomaga prebroditi čas največjih stisk in občutke, da nihče ne more razumeti nastale situacije. Daje moč in opogumlja in s pomočjo vere nekateri najdejo smisel za življenje.

1.13 POSLEDICE PRESTAJANJA ZAPORNE KAZNI ZA DRUŽINO

Posledice prestajanja zaporne kazni za družino so številne. Zavedati se moramo, da oseba na prestajanju zaporne kazni ni izolirano bitje, ampak je čustveno močno povezana s svojo družino, s partnerjem, z otroki. Telesna odsotnost ni najhuje in bi jo družinski člani zlahka preboleli, če ne bi bilo stigme, ki so jo doživljali vse od preiskovanja kaznivega dejanja do morebitnega hišnega pripora in rednih ter nenapovedanih obiskov policistov. Brinc (1987: 14) pravi, da je za otroka celo lažje, če mu starš umre, kakor da gre v zapor, ker če starš umre, okolica do otroka čuti empatijo in mu skuša pomagati, če je pa starš na prestajanju zaporne kazni, lahko okolica tako do starša in tudi do otroka čuti sovraštvo.

Ko gre družinski član na prestajanje zaporne kazni, za družino to pomeni, da ne živi več v celoti, ampak v dveh svetovih. Čim bolj je bila družina prej povezana in čim pomembnejša je bila vloga osebe, ki je sedaj na prestajanju zaporne kazni, v družini, večja je praznina, ki nastane po odhodu tega družinskega člana. Odhod družinskega člana na prestajanje zaporne kazni je hud pretres tako za osebo, ki je na prestajanju zaporne kazni, kot tudi za njene bližnje. Oseba na prestajanju zaporne kazni se sprašuje: kako se bo brez njega znašla njegova družina; kako bo poskrbljeno za otroke; ali ga bodo slednji obsojali; kako bo reagirala okolica, sodelavci, prijatelji ipd.. Družinski člani morajo vsaj delno prevzeti naloge in vloge, ki jih je imela oseba na prestajanju zaporne kazni. Otroci so prestrašeni, ker ne razumejo situacije, starši oseb na prestajanju kazni imajo velikokrat občutke krivde in se sprašujejo, kaj so storili napak. Pri družinah, ki so zelo povezane in v katerih so odnosi varni ter so med družinskimi člani vladali sodelovanje in pomoč, je običajno ob odhodu družinskega člana na prestajanje zaporne kazni močno prisotna skrb drug za drugega (Lešnjak 1985: 122, 123, 125).

Vse družine niso pripravljene odpustiti družinskemu članu dejanja, ki jih je storil. V teh primerih je lahko prisotno veliko agresije in obsojanja, da je oseba na prestajanju kazni odgovorna za težek položaj celotne družine (ibid.).

Zavodi za prestajanje zaporne kazni včasih pozabijo na družino osebe, ki je na prestajanju zaporne kazni, in je ne povabijo k aktivnemu vključevanju in sodelovanju. V zadnjem času pa se dogaja tudi to, da imajo tudi strokovni delavci v zavodu za prestanje zaporne kazni (v nadaljevanju ZPKZ) zaradi ovir, ki jih povzroča Zakon o varovanju osebnih podatkov (Uradni list RS, št. 94/07) (internetni vir 2), velike težave pri pridobivanju potrebnih informacij o družini preko pristojnih centrov za socialno delo (v nadaljevanju CSD), ki lahko posredujejo zgolj podatke iz uradnih evidenc (to so pa le podatki o tem, ali je oseba prejela denarno socialno pomoč ipd). CSD podatkov o ožjih družinskih članih ne sme zbirati oz. le v primerih, ko svojce na CSD – zaradi sodelovanja pri načrtovanju in izvajanju aktivnosti in programov socialnega vključevanja – napoti oseba na prestajanju sama. Po besedah strokovnega delavca v ZPKZ se to zgodi le redko in sedaj velikokrat z družinami sodelujejo na način, da stike navežejo svojci sami ali jih, kot že omenjeno, k sodelovanju povabi oseba na prestanju kazni (osebna korespondenca, 24. 6. 2014).

Prestajanje zaporne kazni pomeni za osebo, ki je obsojena, veliko čustveno obremenitev in izolacijo od okolja in od ljudi, ki so ji bili bolj ali manj blizu. Zato je sleherna komunikacija z zunanjim svetom zanjo zelo pomembna, kar je še posebej očitno v ZPKZ, ki imajo zaprtejši režim, oz. v totalnih penalnih institucijah (Orel 1984: 69).

Osebe na prestajanju zaporne kazni z odhodom v zapor izgubijo ali pa zelo zmanjšajo število socialnih vlog (starš, partner, edina zaposlena oseba, edina oseba v družini, ki ima voziški izpit, oseba, ki skrbi za gospodinjstvo, oseba, ki veliko sodeluje v lokalni skupnosti, ipd.). Po nekaterih teorijah naj bi oseba, ki je bila na prestajanju zaporne kazni, ohranila največ 15–20% socialnih vlog, ki jih je imela pred prestajanjem zaporne kazni. Toda večino teh vlog bi oseba morala prevzeti takoj po vrnitvi iz ZPKZ. Kar pomeni, da bi že prvi dan ta oseba, morala peljati svojega otroka v šolo in se povsem posvetiti vzgoji otroka, tudi z zgledom, v poštenega in delavnega mladega človeka, čeprav otrok ve, da je starš storil kaznivo dejanje in čeprav otrok vidi, da okolica starša ne sprejema in je tarča govoric in klevet. Kako se bo oseba po prestajanju zaporne kazni s tem spopadala, je odvisno od različnih okoliščin. Problemi, ki jih je oseba imela v ZPKZ, so popolnoma drugačni kot doma in na te okoliščine se je težko privaditi v enem dnevu. Enako velja tudi za družino, saj se tudi ta sooča s predsodki in strahovi, kakšno bo življenje po prestani kazni. Osebe, ki so bile na prestajanju zaporne kazni, poleg tega še mučijo strahovi, kako jih bo sprejela okolica, kakšni bodo odzivi prijateljev, sodelavcev, bodočih

delodajalcev. In kaj hitro so lahko razočarane, če so bila pričakovanja prevelika (Brinc 1987: 18, 19). Mnogi, ki so prestali zaporne kazni, znajo povedati, kako ni najtežje biti na prestajanju zaporne kazni, ampak se je mnogo težje vračati v običajno življenjsko in delovno okolje. Ta obremenitev je velikokrat vzrok, da osebe ponovno storijo kaznivo dejanje in se vrnejo na prestajanje zaporne kazni (Orel 1984: 66).

Negativne posledice življenja v ZPKZ so tem večje in tem usodnejše, čim dlje časa je trajalo bivanje v kazenski ustanovi in čim bolj je ta zavod represivno orientiran (Skalar 1990: 38).

Odhod družinskega člana v zapor pogosto pomeni veliko olajšanje za družino. V vseh primerih, v katerih so obravnavane različne oblike nasilja, zlasti spolnega, je vsaj ta čas, ko je nekdo v zaporu, za družino rešitev. Ostane pa stigmatizacija za družinske člane, ne le za storilca.

1.13.1 Stigmatizacija

Že v zgornjih poglavjih ugotavljam, s kakšnimi spremembami se soočajo družine. V družinah, kjer je družinski član na prestajanju zaporne kazni, se ob drugih spremembah soočajo tudi s stigmo. Ko okolica na družino gleda le skozi prizmo storjenega kaznivega dejanja, težko vidi različne stiske, ki jih ta doživlja. Na stigmo se osebe na prestajanju zaporne kazni in njihove družine različno odzovejo. Nekatere družine skušajo pojasniti in braniti svojega družinskega člana, druge se raje čim bolj izolirajo, ker jih odzivi okolice preveč bolijo. Razumevanje stigmatizacije je pomembno, ker je to še en (težek) proces, skozi katerega gre družina, in je prav, da postane razviden. Stigmatizacijo povzemam po Goffmanu (2008), saj daje odgovore na ključna vprašanja o stigmati.

Stari Grki so izraz »stigma« uporabljali za poimenovanje telesnih znakov in ta termin je izpostavljal nenavadno ali slabo moralnost nosilca. Danes se pojem uporablja bolj za sramoto, kot za njene telesne simptome (Goffman 2008: 11). Pojem stigma se torej nanaša na lastnost, ki je hudo diskreditirajoča za njenega nosilca, hkrati pa ta lastnost ni sama po sebi ne hvalevredna ne sramotna. Gre torej za razmerje med lastnostjo in stereotipom (op.cit.: 13). Odnos do osebe s stigmo je lahko zelo različen, vendar okolica osebi s stigmo že v osnovi ne verjame, da je pravi človek, in na podlagi tega osebo s stigmo okolica diskriminira. Z diskriminiranjem učinkovito zmanjšujemo življenjske možnosti in ustvarjamo teorijo stigme, s katero pojasnjujemo njeno manjvrednost in dokazujemo, da je takšna oseba nevarna (Goffman, 2008: 14). Odzivi posameznikov s stigmo na označevanje so različni. Nekateri poskušajo

neposredno popraviti to, v čemer vidijo objektivno osnovo svoje pomanjkljivosti. Uporabljajo tudi različna (skrajna) sredstva, da bi se znebili svoje stigme. Položaj pa lahko poskusijo popraviti tudi posredno, na način, da posvetijo veliko truda temu, da bi obvladali tista področja udejstvovanja, za katera velja, da so zaradi zahtev težje ali celo nedosegljiva. Če se jim pri tem udejstvovanju pripetijo še majhni spodrsaljaji ali naključna neprimernost vedenja, je to lahko v skupnosti interpretirano kot neposredni izraz drugačnosti. Nekatere osebe s stigmo se zato raje umikajo v samoto, da se izognejo označevanju, ali pa se na označevanje, žaljive komentarje odzovejo s »sovražno predrznostjo« (op.cit.: 17–24).

Osebe, ki so preživele krajši ali daljši čas v ZPKZ, so stigmatizirane kot »kriminalci«, ki so za družbo nevarni in jih je treba nenehno nadzirati in varovati. Stigmatizacija določa socialni položaj oseb na prestajanju zaporne kazni že v sami ustanovi pa tudi po odpustu, vpliva na izbor njihovih referenčnih skupin in na njihovo samopodobo, s tem pa tudi na njihove življenjske poteke (Skalar 1990:36).

Že (sorodstveni, partnerski) odnos z osebo s stigmo povzroča, da širša skupnost v nekaterih pogledih obe osebi jemlje kot celoto. Zato si morajo v tem primeru vsi deliti slab glas osebe s stigmo, s katero so povezani. Eden od odzivov na tak prevzem stigme je takšen, da stigmo sprejmejo in z njo živijo. Težnja je, da se stigma širi od nosilca stigme – zaprte osebe – na osebe, ki so z njim tesno povezane. In to je tudi razlog, da se ljudje takšnim odnosom ali izogibajo ali pa jih prekinjajo, če že obstajajo (Goffman 2008: 33–34).

1.14 TOTALNE USTANOVE

Ustanove, ki zajemajo praktično vse vidike posameznikovega življenjskega kroga (delo, zabavo, rekreacijo itn.) prav zaradi totalnega zajetja Goffman (Haralambos, Holborn 2005:313) poimenuje totalne in definira kot »prostor za bivanje in delo, kjer veliko število posameznikov s podobnim položajem za precejšnjo časovno obdobje odrezanih od širše družbe živi skupaj prisilno, formalno vodeno življenje.« Na podlagi temeljnih značilnosti totalnih ustanov, tudi glede omejenosti, se uvršča tudi zapor. V zaporu vsi vidiki življenja potekajo na istem mestu, pod isto oblastjo; vsi delajo skupaj isto stvar, vsi so enako obravnavani, opravljajo naloge, ki jim jih daje ustanova in se držijo postavljenih pravil (Lamberger 2011). Goffman (v Haralambos, Holborn 2005: 313) pravi, da so ljudje v totalnih institucijah odrezani od zunanjega sveta in nimajo trajnih vezi z družino in drugimi pomembnimi bližnjimi. V takih okoljih se pri posamezniku vzdržuje koncept jaza, ki pa se v totalni instituciji ne pojavlja v

veliki meri. Pri sprejemu v totalno institucijo, osebe na prestajanju zaporne kazni ostanejo brez mnogih osebnih predmetov, lastnine, spremeni se jim prostor bivanja, ki so ga tukaj primorani deliti z drugimi, pri čemer nimajo izbire, da bi lahko odločali, s kom bodo v sobi. Poleg te omejenosti pa so še pod nenehnim nadzorom. Takšne spremembe po Goffmanovem mnenju pustijo posledice in osebe na prestajanju zaporne kazni niso več iste, kot so bile pred prestajanjem kazni.

Namen in cilj je, da se podredijo oblasti in s tem dosežejo cilje ustanove. Pri tem pa se ne morejo prosto, osebno in svobodno razvijati kot posamezniki, saj jih omejujejo pravila in kazni, kot so sankcije nediscipline (nepokorščine) avtoriteti, ki odloča o njihovem življenju. Osebe, ki bivajo v totalnih ustanovah, pa na nek način omejujejo tudi zaposleni v teh ustanovah, ki predstavljajo nadzorovalno osebje. V našem primeru so to osebami na prestajanju zaporne kazni na eni strani in pravosodnimi policisti (pazniki) na drugi strani. Flaker (1998: 22) pravi, da je v razmerah, ki vladajo v totalni ustanovi, nemogoče ustvariti družinskega, domačega okolja. Družina in totalna ustanova sta si torej v neposrednem in praktičnem nasprotju.

Odvzem prostosti pomeni izolacijo in s tem odpoved prostemu odločanju o življenjsko pomembnih stvareh: kje bo bival, kaj bo delal, kaj bo jedel, s kom se bo družil. Pri tem gre za omejitve fizičnega gibanja in za omejitve glede doseganja svojih želja, ciljev, zadovoljevanja potreb, torej svobode duha. Vse omenjeno za marsikoga še ne predstavlja takšnega bremena, kot ga predstavlja izoliranost od družine, prijateljev, znancev, sodelavcev.

Zapor osebo prikrajša za avtonomijo, spolne odnose, varnost. Osebe na prestajanju zaporne kazni se na to različno odzivajo. Nekateri se soočijo še s prikrajšanostjo materialnih dobrin, drugi pa se odločijo za prekupčevanje in s tem povečajo tveganje zaradi kršitve pravil hišnega reda. S prihodom v zapor je življenje osebe na prestajanju kazni organizirano in vnaprej določeno s pravili. Obsojenec kmalu izgubi svojo osebnost, obsojenci pa ga potegnejo v svojo subkulturo. Občutek prikrajšanosti za varnost je zelo boleč za marsikoga, ki je na prestajanju zaporne kazni, saj je nenehno prisoten strah pred različnimi oblikami nasilja. V zaporu naj bi bilo največ verbalnega nasilja med pazniki in osebami na prestajanju zaporne kazni ter tudi med osebami, ki prestajajo zaporno kazen. V zavodih za prestajanje zaporne kazni se pojavlja tudi fizično in spolno nasilje, torej je strah med njimi nenehno prisoten.

Wooldredge (1999 v Žišt 2008: 60) meni, da zdravo življenjsko okolje v zaporu veliko bolj vpliva na počutje obsojencev v zaporu, saj jih je tako manj strah viktimizacije, ki jih lahko doleti v zaprti ustanovi. Zato je po njegovem za počutje obsojencev zelo pomembno, kakšno je socialno vzdušje v ustanovi, ki je namenjena prevzgoji oseb na prestajanju zaporne kazni¹. Socialna interakcija med obsojenci je veliko boljša, če se počutijo varne in sprejete. Kljub temu pa je socialno ozračje odvisno od vedenja oseb na prestajanju zaporne kazni in zaposlenih v zaporu.

Na ugodnejšo socialno ozračje v zaporu vplivajo tudi sama usmerjenost prevzgojne ustanove, prevzgojni in tretmanski programi, ki jih v zavodu izvajajo strokovno usposobljene osebe, kamor uvrščamo nadaljevanje šolanja, poklicno izobraževanje, delo, športne in prostočasne aktivnosti, svetovanje, ter število obiskov od zunaj, ki na osebe na prestajanju zaporne v glavnem delujejo zelo ugodno in pomirjajoče (Žišt 2008: 61). Obiski družinskih članov tako doprinesejo k ugodnejšemu socialnemu ozračju in boljšemu počutju posameznika v zavodu za prestajanje zaporne kazni. Obiski predstavljajo stik z zunanjim svetom, osebam na prestajanju zaporne kazni prinašajo novice, hkrati pa nakazujejo, da se bo oseba po prestani zaporni kazni imela kam vrniti in bo tako izpolnjen pomemben eksistencialni pogoj. Družina, ki svojega družinskega člana v zaporu redno obiskuje, mu s tem sporoča tudi podporo in občutek pripadnosti.

Velike ustanove povečujejo stigmo. Segregacija ali izločenost oseb, ki bivajo v totalnih ustanovah, iz vsakdanjega življenja naredi te ljudi tuje, drugačne in nevsakdanje, celo nevarne. Zavodi samo še povečujejo videz deviantnosti svojih varovancev. Flaker (1998: 7) pravi, da institucionalni način obravnave zaradi velikega števila oseb v zavodu in posamezniku neprilagojenih, mehanskih postopkov, človeka razosebi, ga spremeni v predmet obdelave. Pretrgajo se stiki z izvirnim okoljem osebe na prestajanju zaporne kazni, torej z družino, znanci, prijatelji, vsakdanjimi rutinami, vlogami v domačem okolju, kar še dodatno poveča izoliranost in zavrženost.

1.15 KRIMINALNI ŽIVLJENJSKI STIL

Preden oseba prične prestajati zaporno kazen, mora najprej storiti kaznivo dejanje in biti za to kaznivo dejanje obsojena. Zanima nas, zakaj je oseba sploh storila kaznivo dejanje?

¹ Avtor jih poimenuje obsojenci, čemur se izogibam. Izbrala sem poimenovanje, ki daje prednost poimenovanju človeka.

Kriminologi (še) ne znajo pojasniti, zakaj se človek odloči za kriminalno dejanje in morda celo za kriminalitetno pot, na kateri vztraja, čeprav se je morda že soočil s kaznovanjem. Bistvo človekovega odločanja je ravnanje, ki predvideva posledice. Za kriminaliteto ni enega samega vzroka, temveč je več vzrokov, ki so povezani med seboj (Brinc 2005: 4).

Walters (1990 V Meško 1997: 16) poda domneve in ključne pojme, ki so osnova teorije kriminalnega življenjskega stila.

Njegove domneve so:

1. Vedenje oseb, ki storijo kriminalno dejanje in za katere lahko rečemo, da imajo kriminalni življenjski stil, se kaže v neodgovornosti, medosebni vsiljivosti, različnih osebnih razvadah in kroničnem kršenju družbenih norm.
2. Razmere pogojujejo razvoj kriminalnega življenjskega stila na telesnem, socialnem in psihičnem področju.
3. Razmere lahko omejujejo posameznikove možnosti, toda ne določajo njegovih izbir.
4. Vedenje osebe s kriminalnim življenjskim stilom vodi v izgubo in propad na dramatičen in destruktiven način.
5. Osebe s kriminalnim življenjskim stilom razmišljajo in se odločajo tako, da to vodi v delinkventna in kriminalna dejanja.
6. Vsebina in proces kriminalnega mišljenja se kaže v osmih spoznavnih vzorcih: ublažitev (nevtralizacija in pomiritev), rez (prekinitev), jemanje pravice, usmerjenost v moč, sentimentalnost (mehkočutnost), nadoptimizem, spoznavna lenoba (nedelavnost) in protislovnost (neskladnost, pretrganost).
7. Za uresničitev kriminalnega dejanja mora obstajati tudi kriminalna možnost.
8. Motivacija za specifična dejanja izvira iz procesa vrednotenja, ki vsebuje štiri sekundarne motive: jezo in upor, moč in nadzor, vznemirjenost in zadovoljstvo ter pohlep in lenobo.
9. Kriminalna dejanja lahko razumemo kot rezultat med seboj povezanih motivov, mišljenja in vedenja.
10. Vedenje je rezultat odnosa in mišljenja posameznika v konkretni situaciji, kriminalno vedenje se ne more spremeniti, če oseba ne spremeni mišljenja.

Waltersove domneve in v nadaljevanje teorije o kriminalnem življenjskem stilu povzemam, ker menim, da lahko pomagajo pri razumevanju vzrokov, zakaj se oseba odloči za kaznivo dejanje, ki je prvi korak do prestajanja zaporne kazni in soočenja z njo. Morda se samo kaznivo dejanje ne tiče celotne družine, (če se le to ni zgodilo znotraj družine), vendar kljub temu vpliva na njihov nadaljnji potek življenja.

1.15.1 Teorija različnih druženj

Teorija različnih druženj išče vzroke za delinkventno vedenje v interakciji z ljudmi v delinkventnih skupinah. Delinkventno vedenje se dosega torej s procesom učenja, ko se posameznik druži z osebami z delinkventnim vedenjem², v skupinah, v katerih se posameznik s člani zbliža in si pridobi njihove navade, posledica so kazniva dejanja. Med druženjem s takšnimi osebami si posameznik pridobiva navade in se vede v nasprotju z družbeno veljavnimi normami (Meško 1997: 17). Sutherland v teoriji različnih druženj navaja (Walters, 1990:22 v Meško 1997: 18), da je delinkventno vedenje kot vsako drugo vedenje naučeno; da se kriminalnega vedenja posameznik uči v skupinah, ki izvajajo kazniva dejanja; da je kriminaliteta odvisna od frekvenca, trajanja intenzivnosti in prednosti delinkventnih zvez pred drugimi; da kulturni konflikt še pospeši proces druženja drugačnih in da razlike med posamezniki pogojujejo druženje drugačnih.

1.15.2 Teorija pritiska

Robert Merton v (Meško 1997: 19) trdi, da družba z razglašanjem ciljev pritiska na ljudi, istočasno pa ne nudi dovolj sredstev za doseg ciljev (zdravje, varnost, znanje, denar, ugled, itd.). S tem se povzroča konflikt, posamezniki ne morejo po zakoniti poti dosežati družbeno razglašanih ciljev (Walters 1990 v ibid). To predstavlja težavo predvsem članom družbe z nižjimi dohodki, saj ne morejo dosežati zastavljenih ciljev po legalni poti in se zato odločajo za kriminalna dejanja in tako dosežejo te cilje. Vzrok za deviantno vedenje je torej iskati v družbi, ki razglaša previsoke cilje in ne nudi dovolj sredstev za doseg teh ciljev.

Bistvo teorije pritiska (anomije) je v spoznanju, da se kriminalna aktivnost pojavlja kot izraz protislovja med kulturo in strukturo družbe. Teorija pritiska domneva, da so dobrine

² Avtor jih poimenuje »delinkventne osebe«, čemur se izogibam. Izbrala sem poimenovanje, ki daje prednost poimenovanju človeka.

neenakomerno porazdeljene med ljudi, da imajo različne možnosti za doseganje zastavljenih ciljev (Meško 1997: 20), oz. nimajo dovolj sredstev ali možnosti za doseg le teh.

Omeniti je potrebno tudi teorijo skupinskega pritiska, ki v osnovi predstavlja, da različne skupine ljudi prihajajo v konflikt druga z drugo, ker imajo različne interese ali ker med seboj tekmujejo.

1.15.3 Teorija družbenega nadzorstva

Po teoriji družbenega nadzorstva se kriminaliteta pojavi kot posledica pretrganih socialnih in čustvenih vezi posameznika z družbo in njenimi vrednotami (Brinc 2005: 5). Teorija družbenega nadzorstva pravi, da bi bili vsi ljudje prestopniki, če bi si upali kršiti pravo. Prestopniško vedenje je znak, da je konec delovanja družbenega nadzora v okolju (družina, vrstniki, šola), ki bi človeka odvrčal od prestopniškega vedenja (Adler et al., 1991: 157).

Obstaja več oblik nadzorstva in pod makrosociološke oblike sodijo zakonodajni sistem, zakoni, družbene skupine in skupnost, socialne in ekonomske direktive vladajoče skupine. Pod mikrosociološke oblike nadzorstva sodijo neformalni mehanizmi nadzora, kot so družina, skupina, lokalna skupnost, soseska (op.cit.: 159).

Meško (1997: 23) navaja, da kolikor večja je pri posamezniku povezanost z osebami, ki spoštujejo pravo, manjša je verjetnost, da bo kršil pravne predpise. Človek ocenjuje in tehta korist in škodo, ki bi jo imel pri kršitvi prava, in običajno izbere obliko vedenja, ki mu prinaša večjo korist. Človek spoštuje pravo, če s kaznovanjem zgubi več, kot bi pridobil s kaznivim dejanjem. Kriminalno vedenje je posledica napak v konvencionalnih družbenih skupinah (družina, šola, prosocialni vrstniki), ki vežejo posameznika na družbo. Socialne vezi so tiste, ki posameznika obvezujejo, da upošteva vrednote in se jih drži.

Hirschi (v Adler et al., 1991: 160–161) skozi raziskavo ugotavlja pomen in vpliv štirih socialnih vezi na pojav mladoletniškega prestopništva, in sicer navezanost, obveza, vpletenost in prepričanje

- *Navezanost.* Hirschi ugotavlja, da velja, da so mladoletne osebe, ki imajo dober odnos s starši, manj nagnjene k prestopništvu, saj se bojijo, da bi posledice le-tega ogrozile njihov (dober) odnos s starši. Na nagnjenost k prestopništvu vpliva tudi koliko časa preživijo skupaj in kakšna sta njihova komunikacija in odnos. Tudi mladoletniki, ki ne

marajo šolskega sistema, so v šoli manj uspešni in zavračajo avtoriteto učiteljev in sistema ter hitreje zapadejo v mladoletniško prestopništvo. Eden izmed dejavnikov je tudi učenčeva uspešnost v šoli in njegova samopodoba, v kolikor je oboje zadovoljivo, je možnost za prestopništvo manjša.

- *Obveza.* Podpora in sodelovanje v družbenih aktivnostih, ki povezujejo posameznika z družbenimi normami in družbenimi vrednotami, zmanjšajo pojav delinkventnega vedenja pri mladoletnikih. Mladoletniki, ki prehitro prevzemajo vedenje odraslih oseb in prehitro odraščajo, imajo večjo možnost delinkventnega vedenja.
- *Vpletenost.* Več časa, ki ga posameznik nameni aktivnostim, ki so po pričakovanjih družbe, manj ima časa za družbeno nesprejemljive aktivnosti. Oseba, ki je s pozitivnimi aktivnostmi bolj zasedena, nima toliko časa za kazniva dejanja oz. za prestopniška dejanja.
- *Prepričanje.* Mladoletniki vse manj verjamejo v pravilnost delovanja zakonodaje in s tem se oslabi tudi njihova socialna vez z družbenimi pričakovanji ter se poveča možnost mladoletniškega prestopništva.

1.15.4 Teorija etiketiranja

Teorija etiketiranja pravi, da je vzrok delikventnosti v etiketi oz. stigma, ki jo socialno okolje pripiše svojim članom. Ko postane član zaznamovan in prepoznan po svoji etiketi, se spremeni njegova samopercepcija in njegov družbeni status (Meško 1997:24). Goffman pravi (Vodopivec 1972: 146): »Z različnimi vrstami diskriminacij dejansko, čeprav ne vedno nalašč, znižujemo življenjske priložnosti ljudi.«

Kritičen trenutek za posameznika je, ko ga okolje prepozna kot osebo z deviantnim vedenjem in ga prične dojemati in obravnavati drugače kot prej. To vpliva na samopodobo tega človeka in na njegovo družbeno vlogo. Prične se vesti, kot okolje od njega pričakuje (sekundarni odklon) (Meško 1997: 25).

1.15.5 Teorije jaza (sebstva)

V teoriji jaza avtorji govorijo o moči ega, samokontroli in samopodobi in o vplivu pozitivne samopodobe, ki lahko obvaruje posameznika pred kasnejšim prestopniškim vedenjem in vpletanjem v kriminalne aktivnosti. Erikson kot predstavnik neopsihoanalitične usmeritve predstavi razvojno, socializacijsko teorijo osebnosti. Pravi, da psihosocialni razvoj in razvoj osebne identitete potekata v več zaporednih stopnjah in da je v vsaki od teh prisotna kriza. Če

je katera od kriz neuspešno ali neprilagojeno razrešena, lahko pride do posledic, kot je kriminalno vedenje.

- *Prva razvojna faza* (prvo leto življenja). Temeljna je izkušnja zaupanja, če je otrok ne dobi, je izid temeljno nezaupanje.
- *Druga razvojna faza* (med 2. in 3. letom starosti). Pozitivno rešena kriza ima za posledico razvoj občutka samokontrole, avtonomijo. Če otrok nima dovolj pozitivnih spodbud za avtonomijo in s tem kriza ni rešena, je izid dvom, sram, negotovost.
- *Tretja razvojna faza* (od 4. leta starosti do začetka šolanja). Otrok že zmore sam sebi postavljati cilje. V odraslem obdobju se nerazrešene krize v tej stopnji kažejo v občutkih krivde, pasivnosti, spolni impotenci in drugih patoloških znakih, lahko pa še v psihopatskih oblikah vedenja, ki so pogosto vzrok kriminalnega dejanja.
- *Četrta razvojna faza* (od 6. do 11. leta starosti). Otrok že zmore prevzeti določene naloge in obveznosti, pokazati vztrajnost pri opravljanju nalog in doseči uspeh. Hkrati pa lahko hitro doživi tudi neuspeh in kopičenje slabih izkušenj lahko prinese izkušnje manjvrednosti in neuspešnosti.
- *Peta razvojna faza* (od 12. do 15. leta starosti). To je obdobje adolescence, ki je ključno za razvoj osebnostne identitete. Ta stopnja ima na področju kriminalnega vedenja velik pomen, ker je pozitivna identifikacija z različnimi prestopniškimi skupinami (bandami) vzrok za nepopoln razvoj ega in s tem razvoj k nagnjenosti h kriminalnemu vedenju.
- *Šesta razvojna stopnja* (od 20. do 25. leta starosti). Če je pozitivno razrešena peta stopnja, bo na tej stopnji človek sposoben postaviti temelje neodvisnega družinskega življenja. Nerazrešenost te faze pomeni izolacijo in nesposobnost ustvariti si intimno zvezo z drugimi ljudmi.
- *Sedma razvojna stopnja* (srednje odraslo obdobje). Osrednja naloga je ustvarjalnost in neuspešno razrešena kriza se kaže v nazadovanju, ki je rezultat nemoči.
- *Osma razvojna stopnja* (zrela doba). Zadnja razvojna stopnja prinaša sprejemanje sebe, zmožnost zanimanja, skrbi in spoštovanja za druge. Nerazrešena zadnja razvojna stopnja prinaša obup.

Eriksonov model psihosocialnega razvoja sem povzela po Čačinovič Vogrinčič (1998: 25–27) in Meško (1997: 28–29), ki pravi, da je razvoj kriminalnega vedenja posledica neuspešno rešenih kriz predvsem v drugi, tretji, peti in šesti razvojni fazi.

Ta teorija je pomembna za preučevanje kriminalnega vedenja, ker vključuje razne socializacijske dejavnike in njihovo vlogo pri oblikovanju človekovega vedenja, ki upošteva družbene norme, prav tako pa tudi za preučevanje prestopniškega vedenja (Meško 1997: 26–29).

Meško (op.cit.: 29–33) omenja še *psihoanalitično teorijo*, ki govori o tem, da motivacija za kriminalno delovanje leži v podzavesti posameznika. Tako je vsak posameznik možni delinkvent. Omenja še *teorijo o patološkem iskanju dražljajev*, ki jo je oblikoval Herbert C. Quay (1965 v ibid) na podlagi ugotovitve, da storitev kaznivega dejanja nudi storilcu občutke vznemirjenosti in napetosti. Poleg teh dveh poznamo še *teorijo o razumskem izboru*, po kateri je kaznivo dejanje posledica prostovoljne odločitve. Večina kaznivih dejanj ne zahteva posebnih sposobnosti in priprav na dejanje in ne posebnih tehnik, zato jih lahko stori vsakdo. Teorija racionalnega izbora uporablja ekonomske teorije in jih prenaša na vedenjsko področje. Po ekonomski teoriji pa je kriminaliteta posledica človekove razumne odločitve. Za nastavek kaznivega dejanja pa je potrebna tudi ustrezna nezavarovana žrtev (Brinc 2005: 5).

1.16 ŽENSKE IN ZAPOR

Kot posebno tematiko omenjam tudi ženske na prestajanju zaporne kazni, saj je glede na število obsojenih žensk, ki so na prestajanju zaporne kazni v Sloveniji, v primerjavi z moškimi zelo nizko. Ob tem navajam tudi nekaj teorij, ki razlagajo nižjo kriminaliteto žensk kot moških.

Splošno dejstvo je, da ženske storijo manj kaznivih dejanj kot moški in običajno so ta kazniva dejanja manj nevarna, oz. so kazni običajno nižje kot pri moških. Iz letnega poročila Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij je razvidno, da je v letu 2013 bilo skupno 2247 oseb na prestajanju zaporne kazni, od tega 112 oseb ženskega spola, kar predstavlja 5,4% vse populacije oseb na prestajanju zaporne kazni v Sloveniji v letu 2013 (internetni vir 3). Podatki kažejo tudi, da je več kot polovica žensk, ki so bile v letu 2013 na prestajanju zaporne kazni, obsojena na kazen nižjo od dveh let (ibid). V literaturi (Puhar 1990) se pogosto pojavlja razmerje deset proti ena, kar pomeni, da naj bi na deset oseb moškega spola, ki storijo kaznivo dejanje, bila le ena oseba ženskega spola. To razmerje se z leti bistveno ne spreminja, torej takšna razlika ostaja kljub spremembam v družbi, ki dajejo ženskam več priložnosti za družbeno in ekonomsko participacijo, kot jim jih je bilo na voljo v preteklosti.

Vse raziskave na področju kaznovanja kažejo, da naj bi bile med kaznovanjem žensk in moških, ki prestajajo zaporno kazen, očitne in pomembne razlike. Kot ključno se pokaže dejstvo, da so ženske, ki so storile kaznivo dejanje, deležne milejše obravnave in za enaka kazniva dejanja praviloma dobivajo nižje kazni, tudi v tistih državah, v katerih so želele z natančnejšimi pravili za odmero kazni odpraviti vsakršno razlikovanje. Pri ženskah naj bi bile bolj upoštevane okoliščine primera in se jim zato praviloma dosodi nižja kazen. Kljub temu pa obstajajo izjeme, v katerih so po nekaterih kriterijih ženske, ki so storile kaznivo dejanje, obsojene nesorazmerno strožje v primerjavi z drugimi ženskami in celo moškimi. V večini primerov gre za ženske, ki izkazujejo vedenje, ki ni stereotipno opredeljeno kot »žensko« in naj ne bi ustrezale podobi ženskega družbenega spola (npr. matere, ki ubijejo svoje otroke). Razlag, zakaj prihaja do razlik v postopkih sankcioniranja med moškimi in ženskami, je v teoriji več. Nekateri opozarjajo, da so razlike plod paternalizma s strani sodnikov, ki ženske obravnavajo mileje od moških zaradi ustaljenih družbenih vzorcev, po katerih naj moški deluje kot kavalir, rešitelj in pomaga ženskam. Druga teorija pripisuje nižje odmerjanje kazni za ženske družinskim razlogom in nosilni vlogi žensk v družini. Tretji so razlike pripisali vse večjemu poudarjanju boja proti

diskriminaciji žensk in učinkom le-tega na sodišče, ki je postalo še posebej previdno pri dosojanju kazni ženskam storilkam (Petrovec, Plesničar 2009: 96–97).

Poustvarjanje spolnih vlog in stereotipov se kaže tudi v delih, ki jih v zaporu lahko opravljajo ženske. To so recimo gospodinjska dela, šivanje in opravljanje drugih tradicionalno »ženskih« del. Možnosti dela v ZPKZ Ig so: delo v šivalnici, knjigoveznici, pri hišnih opravilih in v proizvodnji vrtnin. Zapori pa tudi kaznovalna politika tako nekoč kot danes temeljijo na obstoječih spolnih vlogah in stereotipih ter jih poustvarjajo (Peršak 2006: 18, 19).

Puhar (1995: 319) ugotavlja, da organizacija prestanja zaporne kazni v Sloveniji spravlja ženske na prestajanju zaporne kazni v slabši položaj, ker morajo zaporno kazen prestajati v enem samem, za večino oddaljenem zavodu³, v katerem ni priložnosti za ustrezno klasifikacijo glede na vrsto kaznivega dejanja in povratništvo. Zaradi koncentracije ženske populacije v enem zavodu so v slabšem položaju kakor moški, prav tako glede priložnosti za ohranjanje stikov z domačim okoljem in družinskimi člani. Ugotovitve avtorice so aktualne še danes, saj je zapor za ženske v Sloveniji še vedno samo en in tam kazen prestajajo vse ženske, ne glede na starost, tudi mladoletne, in vrsto kaznivega dejanja.

1.17 MLADOLETNIŠKO PRESTOPNIŠTVO

Mladoletniško prestopništvo je prav tako posebna oblika kriminalitete, ki ji država namenja posebno pozornost.

Adolescenca je razvojno obdobje med otroštvom in odraslostjo človeka. To je običajno čas, ko je v družini največ konfliktov in ko mladi pričnejo s kriminalnimi dejanji. Mladostniki se v tem obdobju običajno vedejo uporniško in iščejo svoje mesto v družbi. Z vidika razvoja nadaljnje kriminalne kariere se pojavi problem pri kaznivih dejanjih, ki so jih mladoletniki storili pred svojim 14. letom starosti in jih nadaljujejo tudi po 14. letu kljub družinskim, šolskim in socialnovarstvenim ukrepom. Prestopništvo mladoletnikov je nevarno, ker lahko začetni majhni prestopki oblikujejo nagnjenje za kasnejše nevarnejše prestopništvo, ki pospeši razvoj kriminalnega življenjskega stila (Brinc v Šelih 2000: 113, 114).

Kazniva dejanja, ki jih izvršujejo mladoletniki in druge oblike deviantnega vedenja mladih označujemo kot mladoletniško prestopništvo ali mladoletniško delinkvenco. Ta izraz je širši

³ Zavod ali ZPKZ poimenujem Zavode za prestajanje zaporne kazni.

kot izraz kriminaliteta, ki obsega predvsem kazniva dejanja, ki jih izvršujejo mladoletniki (Meško 1997. 89).

1.17.1 Učinkovita podpora in pomoč pri mladoletniškem prestopništvu

Intervencije, ki naj bi po mnenju avtoric Boendermaker in Ince (2008 v Bouwkamp, Bouwkamp 2014: 275) zares pomagale pri mladoletniškem prestopništvu so: podpora staršem pri vzgoji in trening vzgojnih veščin za starše, trening socialnih veščin za otroke in mladostnike ter intenzivne, v družino usmerjene intervencije. Zapisali sta tudi naslednje dejavnike tveganja.

Pomembna naloga socialnega dela pri reševanju kompleksnih psihosocialnih težav otrok in mladoletnikov z odklonskim vedenjem je vzpostavljanje socialne mreže, ki najprej otroku, nato pa tudi vsem udeleženi v izvirnem delovnem projektu podpore in pomoči omogoči novo učenje in nove pozitivne izkušnje (Čačinovič Vogrinčič 2000: 77).

Odklonsko vedenje otrok vzbuja strah, zavračanje in je zato še težje vzpostaviti nosilni okvir pomoči za otroka. Naloga socialnega dela in tudi drugih strok je, da spoštujejo otroka kot sogovornika, mu dajo pravico do vseh čustev, mu prisluhnejo in ga vzamejo resno. Znotraj tega projekta je posebna naloga socialno delo z družino. Družina otroka z odklonskim vedenjem je v resnični stiski (op.cit.: 78).

Stierlin (1987 v ibid) pravi, da so prvine stiske najprej osramočenost, saj je odklonsko vedenje otroka javen dokaz, da staršem ni uspelo vzgojiti otroka v skladu z normami in z vrednotami družbe. V stiski so, ker jih upravičeno skrbi otrokova prihodnost. Poleg tega starši pogosto nimajo dovolj moči, da bi učinkovito vodili in varovali svoje otroke. Pomoč družini je torej nujna, da bi se zmanjšali občutki osramočenosti in krivde ter da bi se povečala učinkovitost staršev.

Uspešni načini dela z družino nagovorijo notranjo stisko, krivdo, sram in ustvarijo pogoje za učenje novih ravnanj. Socialni delavec, ki je odgovoren za proces dela v delovnem odnosu, prepozna in krepi moč vsakega posameznika in družine kot skupine. Družina potrebuje socialno mrežo in umeščenost v socialno okolje. Zato se učinkovita intervencija ne konča znotraj družine, ampak se nadaljuje v skupnosti (Čačinovič Vogrinčič v Šelih 2000).

Pri socialnem delu z mladoletniki in njihovimi družinami moramo upoštevati, da so lahko socialne mreže za otroka in mladoletnika ključni viri pomoči in da jih je treba upoštevati, saj

pomembno vplivajo na življenje otroka. Starši so pomembni, vendar otrok ne živi samo v družini in na njegovo življenje ne vplivajo samo starši. Mladoletnikova socialna mreža je lahko vir moči, prijateljstva, pripadnosti in samospoštovanja. Lahko je pa tudi vir stresa, izkoriščanja, podrejanja, zlorab in ovira za dober razplet.

Za vsak projekt pomoči socialnega dela je koristno vedeti, ali in na kakšen način je socialna mreža otroku ali mladoletniku vir pomoči v stiski, kakšne dragocene izkušnje mu daje, kako mu pomaga pri odločanju o svojem življenju. Sodelovanje s socialno mrežo strokovnjakom lahko pomaga razumeti otrokove potrebe ali odkriti učinkovite rešitve.

1.18 POSTPENALNA POMOČ

V poglavju o postpenalni pomoči osebam na prestajanju zaporne kazni je predstavljen koncept postpenalne pomoči; osebe, ki so v ta proces vključene ter dejavniki, ki vplivajo na to pomoč. Literatura, ki jo navajam, je starejšega datuma, vendar do danes na tem področju ni prišlo do ključnih sprememb. V nadaljevanju so podrobneje predstavljene naloge centra za socialno delo in s tem vloge socialnega dela v postpenalni pomoči.

Postpenalna pomoč pomeni zadnje obdobje v kazenskoprnem obravnavanju⁴ osebe, ki je storila kaznivo dejanje (odkritje osebe, ki je storila kaznivo dejanje, prijetje osebe, ki je storila kaznivo dejanje, pripor, sojenje, prestajanje kazni zavora, postpenalna pomoč), vendar je njena uspešnost v veliki meri odvisna od tega, kaj se je dogajalo z osebo, ki je storila kaznivo dejanje v prejšnjih obdobjih kazenskoprnega obravnavanja. Brinc nadaljuje (1984: 78), da lahko sklepamo, da čim bolj kakovostno je predhodno obravnavanje osebe, ki je na prestajanju zaporne kazni, tem manj je potrebna postpenalna pomoč. Bolj terapevtsko usmerjeno obravnavanje v zaporu, bi osebam na prestajanju zaporne kazni omogočilo, da spoznajo svoje zmožnosti in sposobnosti, si pridobi nova znanja, gradijo na medčloveških odnosih in si pri tem pridobijo pozitivne izkušnje in tako napredujejo na intelektualnem in čustvenem področju. Kazen zavora bi osebi omogočila, da se sreča sama s seboj in spozna svoje socialne vloge v okolju, v katerem živi, da spozna svoje mesto v družbi in določi svoj položaj v družini ter se po prestani zaporni kazni okrepljen z znanjem in močjo vrne v družinsko, družbeno in osebno življenje, kot ga je imel pred prihodom na prestajanje zaporne kazni (op. cit.:79).

⁴ Izraz »obravnavanje« bi v jeziku socialnega dela nadomestila s »sodelovanjem, sooblikovanjem«, vendar ga ne spreminjam zaradi večje razumljivosti konteksta in zaradi izrazoslovja samega med strokovnimi delavci v postpenali.

Koncept postpenalne obravnave bi naj dal osebam, ki so bile na prestopu zaporne kazni, boljše možnosti za ponovno vkljuitev v domače življenjsko in delovno okolje. Osnovno vodilo postpenalne obravnave je, da naj bi bila oseba, ki je na prestopu zaporne kazni, čim manj izolirana od svojega običajnega življenjskega okolja. Orel (1984: 63) nadaljuje, da je bistvo resocializacijskih in še posebno postpenalnih prizadevanj, da osebo na prestopu zaporne kazni obravnavamo kot občana, ki je v določenem trenutku zašel v težave. To je obravnavanje glede na vloge, ki jih je oseba imela pred pričetkom prestopanja zaporne kazni. Morda so bile ravno težave, ki jih je imela oseba na prestopu zaporne kazni, tako stvarne kot osebne, eden od razlogov njegove kriminalitete ali pa so se pojavile ali celo povečale z njenim odhodom na prestopanje zaporne kazni (op.cit.: 64).

V postpenalni obravnavi sodelujeta oseba na prestopu zaporne kazni in ZPKZ, kjer oseba prestopa zaporno kazen. ZPKZ pripravi program resocializacije v skladu s prevzgojnim programom zavoda oz. režimom posameznega zavoda in individualni program, ki je pripravljen za vsakega posameznika, prilagojenim njegovim lastnostim. Sestavni del tega programa je tudi postpenalna obravnava. Iz programa mora biti razvidno, katere naloge se bodo opravile v teku prestopanja zaporne kazni, kdo je odgovoren za katero nalogo in kako se bo v to vključeval CSD in druge (za uporabnika) pomembne institucije (ibid). Koncept postpenale se z leti spreminja in trenutno teži k temu, da se prične že takoj ob nastopu zaporne kazni.

Postpenalna pomoč ni samo delo ob koncu prestopanja kazni. Začeti se mora prvi dan prestopanja kazni. Kasneje, kot se začne, manj verjeten je uspeh. Dejavniki, ki vplivajo na postpenalno pomoč in jih je potrebno upoštevati, so dejavniki iz življenja osebe preden je nastopila kazen zapor – življenjske izkušnje, poklic in zaposlitev, izkušnje s pravosodnim življenjem, vloge v družini in družbi, vpliv življenja v zaporu na osebo, ki prestopa zaporno kazo, kot so kriminalizacija, odvzem avtonomije, izolacija, in pričakovanja osebe na prestopu zaporne kazni po koncu prestopanja zaporne kazni, in sicer kako oseba na prestopu zaporne kazni vidi svoje možnosti za prihodnost. Pri pričakovanjih po koncu prestopanja zaporne kazni velja pravilo, da čim višja so pričakovanja osebe, boljši uspeh bo lahko dosegla v življenju (Brinc 1984: 80).

Strokovna pomoč osebam na prestopu zaporne kazni je v Sloveniji opredeljena kot del vzgoje in pomoči v ZPKZ (vir 4). Postpenalna pomoč osebam na prestopu zaporne kazni temelji na interdisciplinarnem pristopu. Organizirana je v skladu s sodobnimi spoznanji penološke stroke

in v sodelovanju z zunanjim okoljem v najširšem smislu. Cilj strokovne obravnave je zagotavljati, da so slovenski zavodi za prestajanje kazni zapora tretmajske institucije, ki ne temeljijo na represivnih metodah in izolacijskih oblikah obravnav. Bistvo strokovnih prizadevanj je predvsem osebna rehabilitacija zaprtih oseb in ponovna reintegracija v družbo. Strokovna obravnava poteka po individualnih, skupinskih in skupnostnih programih, njen cilj pa je usposabljanje zaprtih oseb za življenje po odpustu in reintegracijo v družbo. Strokovna obravnava pripornikov in uklonilno zaprtih poteka individualno (ibid).

Na podlagi podatkov iz individualnih pogovorov osebe, ki je na prestajanju zaporne kazni, s strokovnim delavcem v ZPKZ se v sprejemnem obdobju izdelava osebni načrti z opredeljenimi kratkoročnimi in dolgoročnimi cilji obravnave, bivanja in dejavnosti zaprtih oseb v procesu prestajanja kazni in rehabilitacije. Osebni načrti za vsakega posameznika se med prestajanjem kazni zapora spreminjajo in dopolnjujejo glede na potrebe, možnosti in spremenjene razmere. Osebni načrt se zaprtim osebam ponudi v soglasje (ibid).

Socialno strokovno delo z osebami na prestajanju zaporne kazni obsega razreševanje aktualne socialne problematike, razbremenilne razgovore, socialno svetovanje, razreševanje socialne problematike v domačem okolju in delo z družino, pomoč pri zaposlovanju med prestajanjem kazni in po odpustu, zagotavljanje materialne varnosti obsojenca med prestajanjem kazni in po odpustu, reševanje nastanitvene problematike, ugotavljanje zmožnosti za delo in invalidnosti, sodelovanje pri obravnavi odvisnosti ter urejanje in financiranje nekaterih oblik izobraževanja. Izvajanje socialnega načrta in reševanje večine socialnih težav posameznika nista mogoči brez povezovanja zavodske službe z zunanjimi ustanovami. Pogosta večplastnost problemov zahteva tudi sodelovanje drugih ustanov.

V času pred odpustom je celotna obravnava osredotočena na konkretne priprave na odpust: zaposlitev, nastanitev, urejanje materialnih razmer in priprava ožjega domačega okolja na vrnitev obsojenca ali mladoletnika. V zavodih se priprava na odpust izvaja v sklopu individualne in skupinske obravnave. Svetovanje v postpenalni pomoči opravljajo strokovni delavci centrov za socialno delo in prostovoljci, večinoma študenti družboslovnih fakultet pod okriljem centrov za socialno delo, verskih skupnosti in nevladnih organizacij.

1.18.1 Vloga centra za socialno delo

Vloga pristojnega centra za socialno delo, ko je oseba na prestajanju zaporne kazni, je posebej določena. Vključuje sodelovanje osebe na prestajanju zaporne kazni in njene družine, zavoda, v katerem oseba prestaja zaporno kazen, in strokovnega delavca CSD. Tako organizirana skupina lahko deluje v dobro osebe na prestajanju zaporne kazni in prepozna stisko in potrebe družine ter jih lahko sproti reši. Vendar v praksi velikokrat ugotavljajo, da je omenjenega sodelovanja premalo. V nekaterih primerih oseba, ki prestaja zaporno kazen, ne želi sodelovanja družine ali CSD. Vzrok za nesodelovanje je tudi preobremenjenost strokovnih delavcev ali premajhna angažiranosti strokovnih delavcev. Izpostavila bi pomen natančnega določanja nalog CSD ter nujnih in mogočih opravil v določenih situacijah. V kolikor bi se te naloge izvajale dosledno, bi omilile stiske v družinah, v katerih je družinski član na prestajanju zaporne kazni, saj bi družine hitreje pridobile podporo in pomoč za soočanje s spremembami, ki jim jih je prinesla zaporna kazen družinskega člana.

Centri za socialno delo po Sloveniji po veljavni zakonodaji opravljajo določene naloge in izvajajo javna pooblastila ter storitve. Med te sodi tudi pomoč osebi, ki je v kazenskem postopku in med postopkom, ter pomoč družini. Po katalogu javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo CSD, se uvršča tudi obravnava polnoletnih oseb, ki so storile kaznivo dejanje v času kaznivega dejanja. Namen te naloge je spremljanje in nudenje pomoči polnoletnim osebam in njihovim družinam v kazenskem postopku. V procesu izvajanja te naloge strokovni delavec najprej prouči zaprosilo tožilca, ugotovi, katerega kaznivega dejanja je oseba osumljena, ali je oseba ali njena družina že bila obravnavana pri CSD. Predvidevajo se tudi obiski na domu, če prve ugotovitve kažejo na to, da kazenski postopek vpliva na dinamiko družine in se lahko pričakuje, da se bo obravnava nadaljevala. Obiski na domu so še posebej dobrodošli, če je bilo kaznivo dejanje storjeno v družinskem okolju in so bili družinski člani vpleteni kot sotorilci ali žrtve. Namen obiska je tudi spoznavanje osebe, ki je v kazenskem postopku, spoznavanje njenih interesov, virov moči. Naloga strokovnega delavca je zapis socialnega poročila, pri katerem je potrebno zagotoviti sodelovanje uporabnika. Ob tem je potrebno sodelovanje z drugimi strokovnjaki in institucijami zaradi destigmatizacije dogodka (Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo CSD 2008: 114–116).

V katalogu (ibid) je opredeljena tudi pokazenska pomoč posamezniku in družini. Namen naloge je pomoč osebi, ki je obsojena kaznivega dejanja, in njeni družini pri reševanju problemov, ki

so povezani z odhodom na prestajanje zaporne kazni in ob njeni vrnitvi. Ta naloga obsega več izvedbenih možnosti.

1. Naloge v zvezi z nadomestno zaporno kaznijo, katere namen je preprečiti izločitev osebe iz njenega socialnega okolja in ga hkrati opozoriti na neustreznost njenih dejanj in morebitna povrnitev škode, ki je opredeljena v 13. členu Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij (v nadaljevanju ZIKS -1) (Uradni list RS, št. 110/2006 – uradno prečiščeno besedilo) (vir 5).

2. Naloge v zvezi odložitvijo zaporne kazni, z namenom izdelave predloga ali mnenja o odložitvi izvršitve zaporne kazni, zaradi razlogov, določenih z zakonom. Zakonska podlaga za to nalogo je 24. člen ZIKS-1, kjer so navedeni vzroki za odložitev zaporne kazni.

3. Pomoč družini osebe na prestajanju zaporne kazni ima zakonsko podlago v 21. členu ZIKS-1. Iz obstoječe dokumentacije je mogoče presoditi, ali družina ob nastopu zaporne kazni njenega člana potrebuje takojšnjo pomoč in je morda sama ne bi poiskala. Strokovni delavec se pri tem aktivno in osebno vključi in ponudi pomoč, zlasti če so ogroženi mladoletni otroci. Obišče jih lahko na domu in se dogovori glede preskrbe otrok in drugih družinskih članov med njegovo odsotnostjo. Tako oseba na prestajanju zaporne kazni kot njegova družina lahko pomoč zavrneta.

4. Poročilo zavodu za prestajanje zaporne kazni.

5. Sodelovanje na sestanku strokovne skupine pri izdelavi programa individualne obravnave osebe, ki je obsojena kaznivega dejanja. Naloga je opredeljena v 100. členu ZIKS-1, ki pravi, da »pri izdelavi in izvajanju programa individualnega tretmaja sodelujejo pristojni centri, zavod, pristojen za zaposlovanje, upravni organi za stanovanjske zadeve ter javni zavodi s področja zdravstva in izobraževanja, razen v primerih, ko obsojenec to odkloni« (Uradni list RS, št. 110/2006 – uradno prečiščeno besedilo). (vir 5)

6. Ukrepi za varstvo in vzgojo otroka, starejšega od enega leta, osebe, ki je obsojena. Ta ukrep ima pravno podlago v 62. členu ZIKS – 1 in se nanaša predvsem na matere otrok, ki so na prestajanju zaporne kazni, njihove otroke, vključuje pa tudi njihovo družino. Za otroka starejšega od enega leta, čigar mati je na prestajanju zaporne kazni, je potrebno urediti varstvo in vzgojo.

7. Prekinitev prestajanja zaporne kazni, ki ima zakonsko podlago v 82. členu ZIKS-1.

8. Priporočila za premestitev, glede na smiselno uporabo 79., 80. in 81. člena ZIKS- 1, ki opredeljujejo to področje.

9. Pomoč osebi na prestajanju zaporne kazni po odpustu je opredeljena v 111. členu ZIKS-1. Namen te naloge je priprava osebe, ki je na prestajanju zaporne kazni, na vrnitev v domače okolje. Strokovni delavec obišče osebo, ki je na prestajanju zaporne kazni, v zavodu in skupaj pogledata želje in vizije za življenje, ki jih ima za čas po prestani zaporni kazni. Po potrebi se družina vključi tudi v storitev pomoči na domu, ki bi pomagala premagati začetne težave ob ponovnem prilagajanju družinskih članov na skupno življenje. Strokovni delavec se po prestani kazni pogovori z osebo in ugotovi aktualne potrebe ter ponudi pomoč pri njihovem reševanju. Potrebno je sodelovanje tudi z drugimi službami, glede na problematiko družine oz. osebe na prestajanju zaporne kazni – zavod za zaposlovanje, stanovanjski sklad (Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo CSD.: 116–128).

Po prestani zaporni kazni lahko ZPKZ, v katerem je oseba prestajala zaporno kazen, poda predlog za dodelitev svetovalca. Namen vključitve svetovalca je v posredovanju določenih pozitivnih izkušenj na relaciji medčloveških odnosov, zmanjševanje čustvenih obremenitev, ki jih pogojuje zaporni položaj, in čustvena opora v kriznih položajih, ustvarjanje in krepitev načete ali porušene socialne mreže. Svetovanje je namenjeno osebi, ki je bila na prestajanju zaporne kazni, in tudi njeni družini. Svetovanje izvajajo laični prostovoljni svetovalci, ki so za to delo usposobljeni, pod vodstvom mentorja pristojnega CSD. Uvodno srečanje je namenjeno predstavitvi in spoznavanju svetovalca in osebe, ki je bila na prestajanju zaporne kazni, ter odločitvi o nadaljnjem sodelovanju. V praksi pa se je pokazalo, da je zelo pomembna izbira svetovalca. Oseba na prestajanju zaporne kazni težko ali pa celo ne more sprejeti človeka, ki ga je videla prvič po prihodu na prostost ali le malo pred tem. Obdobje prestajanja zaporne kazni je za osebe običajno neprijetna izkušnja, ki jo želijo čim prej pozabiti, svetoalec jih s svojo prisotnostjo nenehno spominja na preteklo neprijetno izkušnjo. Tudi zaradi tega je v nekaterih primerih oteženo sodelovanje. (Orel 1984: 67).

Pomoč ob namestitvi mladoletnika v mladoletniški zapor je posebno opredeljena naloga CSD, ki je namenjena mladoletnikom. Namen naloge je pomoč in svetovanje mladoletni osebi med in po prestani kazni. Zavod za prestajanje zaporne kazni povabi CSD k sodelovanju, slednji pa v to delo vključuje tudi starše mladoletne osebe. CSD mora po Zakonu o prekrških izvrševati naslednja navodila in prepovedi:

- redno obiskovanje šole,
- delo mladostnika v korist humanitarnih organizacij,
- obiskovanje vzgojne, poklicne, psihološke ali druge posvetovalnice (op.cit.: 99–103).

1.19 SOCIALNO DELO Z DRUŽINO

Družina, v kateri je družinski član na prestajanju zaporne kazni, se lahko srečuje z različnimi ovirami in v nekaterih primerih potrebuje pomoč. V ta kontekst umeščam socialno delo kot izvajanje pomoči in nudenje podpore družini v takšni stiski.

Socialno delo z družino je definirano kot vzpostavljanje delovnega odnosa za izviren delovni projekt, soustvarjanje rešitev kompleksnih problemov družine oziroma njenih članov. V izvirnem delovnem projektu pomoči gre za pomoč pri soustvarjanju rešitev za kompleksne socialne probleme z mobilizacijo same družine. (Čačinovič Vogrinčič 2007: 33).

Osnovna naloga socialnega delavca v procesu dela z družino je pomoč družini pri rekonstruiranju njihovih odnosov, kadar so ti ogroženi, in sodelovanje s širšim institucionalnim kontekstom, tako da institucije pomagajo družinskim članom pri izvrševanju njihovih funkcij. Socialni delavec dela z družino, s posameznikom, njegovo delo pa ima vpliv tudi na skupnost.

Čačinovič Vogrinčič (2006: 28) pravi: »Družino nagovarjamo na dveh ravneh. Prva je raven mobilizacije, raven dela, raven oblikovanja rešitev znotraj koncepta instrumentalne definicije problema. Na drugi ravni nagovarjamo družinsko dinamiko: socialni delavec se odzove na to, kako v družini ravna drug z drugim. Tema delovnega projekta niso samo rešitve in delež posameznega družinskega člana v njih, temveč nujno tudi to, kako načrtovane rešitve spreminjajo družinska pravila, vloge, kako prizadevajo posameznikovo potrebo po avtonomiji in povezanosti, kako posegajo v hierarhijo moči.« Avtorica opisuje, da delo poteka na dveh ravneh in da ne moremo zagotoviti pomoči družini, če pri tem ne upoštevamo njene družinske strukture.

Lešnjak (1985: 122) v svojem članku sicer govori o socialnem delu z družino osebe, ki je v priporu, vendar lahko določene stvari prenesemo tudi v okolje prestajanja zaporne kazni. Socialno delo v taki situaciji je usmerjeno v vzpostavljanje in utrjevanje vezi med družino in osebo, ki je na prestajanju zaporne kazni. Družina potrebuje pomoč pri premagovanju težav, ki so nastale zaradi praznine ob odhodu družinskega člana. Prav tako pa pomoč potrebuje tudi družinski član, ki je na prestajanju zaporne kazni in ki se je znašel v zanj povsem novi in

neprijetni situaciji. Takoj po vstopu v ZPKZ bi oseba na prestajanju kazni morala imeti možnost, da se pogovori s socialnim delavcem o svojih strahovih, kot so osebna negotovost, skrb za družino, bojazen pred obsojanjem družbe, nezmožnost reševanja problemov. Za osebo na prestajanju zaporne kazni so najpomembnejše pozitivne povratne informacije o družinskih članih, in sicer v smislu, da uspešno premagujejo težave, da nanj mislijo kot na svojega družinskega člana v stiski, da mu stojijo ob strani. Osebo na prestajanju zaporne kazni se v začetku odvzema prostosti zelo obremenjuje s problemi družine, kar vpliva na njegovo počutje. Če je čim več teh problemov rešenih uspešno, se bo oseba na prestajanju zaporen kazni lažje posvetila delu na sebi. (op.cit.:124, 126).

Socialno delo z družino zajame družino na njenem stičišču z okoljem in se dotakne tudi odnosov družine in skupnosti, v kateri družina biva. Reševanje kompleksnih socialnih problemov družine hkrati pomeni tudi spremembo v odnosih med družino in skupnostjo. Proces soustvarjanja rešitve praviloma seže iz družine v skupnost, v socialne mreže. V skupnosti, v kateri družina živi, iščemo predvsem podporo zanjo, pri tem pa upoštevamo tudi možnost aktivnega sodelovanja družine pri raziskovanju in sodefiniranju te podpore. Iščemo nove vire pomoči v skupnosti, ki lahko razbremenijo družino in jo hkrati tudi povežejo s skupnostjo in ji dajo nove izkušnje sodelovanja. Lahko se oblikuje skupina ljudi, družin, katerih člani prestajajo zaporno kazen. Na takšen način družine pridobijo potrebnega sogovornika, ki razume njihova čustva in jim že zgolj s prisotnostjo daje občutek podpore. Biti del skupnosti je za družino izkušnja pripadnosti in povezanosti.

Sodelovanje s skupnostjo včasih ni lahka naloga in družina potrebuje spodbudo in dobre izkušnje, da se lahko aktivneje vključi. Avtorja Blow in Timm (2002 v Čačinovič Vogrinčič 2007: 70) pokažeta, kako v procesu podpore in pomoči podpremo človeka in družino, da oblikuje zase pomembne odnose v skupnosti.

Blow in Timm (2002 v Mešl 2008: 139) opredelita skupnost kot socialno mrežo pomembnih odnosov, ki jih zaznamuje razumevanje, pristnost, povezanost, skupni pomeni, pripadnost, zaveza. Je socialna mreža, v kateri teče pomembna, kontinuirana interakcija z ljudmi, s katerimi posameznik doživi občutek skupnosti – z ljudmi, s katerimi je lahko sam svoj. To je skupina, v kateri občutimo pripadnost, ljubljenost, varnost.

2. EMPIRIČNI DEL

2.1 PROBLEM

Izkušnja zapora pomembno vpliva na človeka, saj mu je odvzeta temeljna pravica do svobode. Vendar ta izkušnja ne zaznamuje samo osebe na prestajanju zaporne kazni, z njo se mora soočiti celotna družina in najbližji te osebe. Zaprte osebe med prestajanjem zaporne kazni se znajdejo v novih situacijah in novih vlogah, njihove družine pa so postavljene pred nove neznane izzive. S tem da je družinski član zaprt in podrejen, se spremeni družinsko življenje, vloge, pravila, moč, ki jo imela družina, preden je član odšel na prestajanje zaporne kazni. Zaradi fizične odsotnosti družinskega člana se, kot je omenjeno, vloge v družini spremenijo, in sicer se le-te opustijo ali jih prevzame drugi član. Pomembna je tudi teža kaznivega dejanja in posledice, ki jih zaradi tega nosijo vsi družinski člani. Družine se različno odzovejo na dejstvo zaporne kazni, zagotovo pa je družina pomembna in včasih celo edina opora za osebo na prestajanju kazni. Zato je torej sodelovanje in vključevanje družine v življenje osebe na prestajanju zaporne kazni zelo pomembno. V nekaterih primerih pa družine pri tem potrebujejo pomoč, ker se v novih vlogah, spremenjenih razmerjih moči, novih ciljih, kompleksnih spremembah v organiziranosti ne znajdejo. Pomoč je potrebna pri raziskovanju teh sprememb v smeri večje razvidnosti.

Oseba na prestajanju zaporne kazni in njena družina se sooča tudi z različnimi odzivi okolja, v katerem živi. Tako se torej spremembe dogajajo znotraj družine in tudi zunaj nje, predvsem z odprtostjo za stike z zunanjim okoljem in s spremembami, ki jih je prineslo dejstvo, da je družinski član v zaporu. Odnos med družino in skupnostjo oziroma način, kako družina vstopa v skupnost, vpliva na dinamiko družine. Različni odzivi okolice – sosedov, sorodnikov in pomembnih drugih – vplivajo na življenje družine in pogojujejo, ali se bo le-ta izolirala in prekinila stika ali pa bo v bližnjih iskala podporo. To pa je izhodišče mojega raziskovalnega dela naloge, saj me zanima, kaj se dogaja z družino, s čim se družina sooča, ko je eden izmed članov v zaporu.

2.1.1 Raziskovalna vprašanja

Zaradi obsežnosti tematike so raziskovalna vprašanja razdeljena na temeljna raziskovalna vprašanja, iz katerih izhajajo podvprašanja. V zasledovanju razlik v življenju družine, ki so se pojavile kot posledica prestajanja zaporne kazni člana družine, je bilo potrebno ugotoviti tudi stanje v družini pred odhodom osebe na prestajanje zaporne kazni. Tako se primerja stanje

družini pred in med odsotnostjo družinskega člana. Raziskovalna vprašanja so zasledovala naslednje vsebinske sklope.

1. Organiziranost družine

- *Organizacija družinskega življenja pred začetkom in po začetku prestajanja zaporne kazni.*
- *Preživljanje skupnega prostega časa.*
- *Rituali, ki jih ima družina.*

2. Vloge

- *Razporeditev in prevzemanje vlog v družini.*
- *Naloge, ki jih družinski člani opravljajo.*
- *Pričakovanja, ki jih imajo družinski člani drug do drugega in do sebe, glede na vlogo, ki jo imajo.*

3. Pravila

- *Pravila, ki veljajo v družini.*
- *Oblikovanje pravil in sodelovanje družinskih članov pri oblikovanju pravil.*
- *Spremenljivost pravil.*

4. Komunikacija

- *Način komuniciranja v družini.*
- *Teme pogovorov v družini, o katerih se v družini najpogosteje pogovarjajo.*
- *Teme, o katerih se v družini ne govori.*

5. Moč

- *Razdelitev moči v družini.*
- *Vplivanje na skupne odločitve.*

6. Vrednote

- *Družinski sistem vrednot, ki velja v družini.*
- *Vrednote, ki so še posebej blizu družinskim članom.*

7. Vključenost družine v okolje

- *Odnosi družine s sosedi, prijatelji, sorodniki.*
- *Zaupanje v odnosih v skupnosti.*
- *Sodelovanje s skupnostjo.*

3. METODOLOGIJA

3.1 VRSTA RAZISKAVE

Glede na stopnjo v procesu spoznavanja sem uporabila eksplorativno ali poizvedovalno raziskavo, saj gre za spoznavanje osnovnih značilnosti problematike. Glede na odnos do neposrednega izkustvenega gradiva je moja raziskava izkustvena (empirična), saj sem zbrala novo, neposredno izkustveno gradivo s pomočjo spraševanja (Mesec 2009). Raziskava je kvalitativna, saj sem zbrala besedne opise s pomočjo nestandardiziranih intervjujev (Mesec 2007).

3.2 VIRI PODATKOV IN MERSKI INSTRUMENT

Merski instrument je vodilo za polstrukturiran intervju, ki je glede na tesnost stika neposreden, kar pomeni, da je spraševanje potekalo ustno in neposredno. Polstrukturirano obliko intervjuja sem izbrala, ker sem imela le del vprašanj pripravljenih vnaprej, ostala sem prilagajala glede na potek in temo pogovora. Vir podatkov je bilo 6 oseb, katerih družinski član je na prestajanju kazni.

3.3 POPULACIJA IN VZORČENJE

Populacijo raziskave predstavljajo vse družine v Sloveniji, katerih član trenutno prestaja zaporno kazen v enem izmed zavodov za prestajanje zaporne kazni v Sloveniji.

Vzorec je neslučajnostni in priročen. V raziskavo je vključenih 6 oseb, katerih družinski član je na prestajanju zaporne kazni. Za boljšo preglednost izpostavljam glavne značilnosti intervjuvancev in podatek o vrsti kaznivega dejanja, ki ga je storil družinski član.

Tabela 1: Sorodstveno razmerje v odnosu do osebe, ki je storila kaznivo dejanje, in vrsta kaznivega dejanja

Oznaka intervjuja	Sorodstveno razmerje	Vrsta kaznivega dejanja, ki ga je storil družinski član	Zavod za prestajanje zaporne kazni
A	žena	spolna zloraba mladoletnega otroka izven družine	ZPKZ Dob

A ⁵	hči	spolna zloraba mladoletnega otroka izven družine	ZPKZ Dob
B	mati	rop, kraje, tatvine	ZPKZ Celje
C	partner	partner ne pozna vrste kaznivega dejanja	ZPKZ Ig
D	mati	poskus posilstva in povzročitev lažje in težje telesne poškodbe izven družine	ZPKZ Celje
E	mati	poskus uboja izven družine	ZPKZ Koper

3.4 ZBIRANJE PODATKOV

Pri zbiranju podatkov sem se najprej obrnila na socialnega delavca, ki je zaposlen v zavodu za prestajanje zaporne kazni in ki je bil tudi moj mentor med študijsko prakso v 2. letniku. Pridobila sem informacijo, da se zaradi zakona o varovanju osebnih podatkov ne razpolaga s podatki in s kontakti družinskih članov. Pri iskanju virov sem se zato obrnila na znance in sorodnike in tako stopila v stik z eno osebo. Za pomoč sem prosila še Roberta Friškovca, zaporniškega duhovnika, mediatorja, koordinatorja za duhovno oskrbo pri Upravi RS za izvrševanje kazenskih sankcij, s katerim sodelujem kot prostovoljka v programu KPDVZ: Krščanske Prostovoljne Dejavnosti V Zaporu. Seznanila sem ga s temo raziskave, ki jo je predstavil zaprtim osebam, in tako sem pridobila kontakte še petih oseb. S štirimi osebami sem se uspela dogovoriti za intervju, z eno, žal, ne. S pomočjo teh ljudi sem želela vstopiti v stik še s kom in sprva sem se dogovorila še za dva intervjuja, vendar sta obe osebi odpovedali sodelovanje, ker po njunih besedah, o tej temi ne želita več govoriti.

Intervjuje sem opravljala od 15. 5. 2014 do 1. 8. 2014, saj je bilo zaradi teme intervjuja potrebno veliko dogovarjanj glede prostora in časa izvedbe, saj so vse osebe želele, da pridem k njim na dom, ker se tam počutijo najbolj varno, ter takrat, ko so doma same, da lahko povedo, kar želijo. Glede časa in kraja sem se popolnoma prilagodila željam intervjuvancem. Vse intervjuje sem snemala po predhodnem privoljenju vseh sodelujočih. Pred začetkom snemanja sem se predstavila, povedala temo diplomske naloge in jim zagotovila anonimnost. Vprašanja sem prilagajala posameznikom, saj so mi nekateri podajali krajše odgovore. Nekatera vprašanja so bila zanje tudi zelo boleča, saj sem spraševala o intimnih družinskih zadevah, zato sem se trudila

⁵ Mati in hči sta sodelovali v istem intervjuju (A), pozneje so hčerine izjave pod kodo AB.

spoštovati meje, ki jih je postavil posameznik. Intervjuvanci so imeli možnost, da pogovor kadar koli prekinejo.

3.5 OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV

Ker sem lahko vse intervjuje snemala, sem naredila dobeseden prepis pogovora na računalnik. Transkripti so na voljo v osebni arhivu avtorice. Dobesedne prepise sem nato uredila, vendar sem v sledečih dobesednih prepisih izjav intervjuvancev ohranila neknjižni pogovorni jezik. Gradivo sem obdelala na kvalitativen način, saj sem imela daljše besedne opise. Intervjuje sem poimenovala z A, B, C, D, E. Ker sta v intervjuju A sodelovali dve osebi, sem drugo osebo poimenovala z AB. Nato sem pri vsaki osebi označila številko izjave: A1 – prva izjava žene v intervjuju A, A2 – druga izjava žene v intervjuju A, AB1 – prva izjava hčere v intervjuju A itd.. Analizo podatkov sem nadaljevala z odprtim kodiranjem, pripisovanjem pojmov ter z združevanju sorodnih pojmov v kategorije.

Tabela 2: Primer odprtega kodiranja (celoten postopek je razviden v prilogi 2)

Št. izjave	Enote kodiranja	Pojem	Kategorija
A11	Na obiske al pa kake rojstne dneve, to še gremo skupaj.	skupni obiski, rojstni dnevi	rituali – zdaj
A12	Vse delo na meni, vse obveznosti, vse plačevanje položnic, potem popravilo avta sem mela zdaj, take stvari, ki mogoče prej ni bilo potrebno, ker smo si pač delo porazdelili.	vse obveznosti prevzame žena	vsakdanjik – zdaj
A13	V začetku je bilo res hudo, dva, tri mesece.	stiska v začetku prestajanja moževe kazni	vsakdanjik – zdaj
A14	Že prej smo meli neke dogovore, kaj kdo dela.	dogovarjanje kaj kdo dela	vloge – prej

V naslednjem koraku sem izpisala vse kategorije in pod njimi zapisala vse pojme, ki sodijo v isti vsebinski sklop, v oklepaju pa sem dodala še posamezne izjave in število izjave.

Primer osnega kodiranja (celoten postopek je razviden v prilogi 3):

Vsakdanjik – prej

Družinsko življenje

- zadovoljstvo (*Lepe stvari.* – A1; *Smo se lepo meli.* – A109; *Super je blo.* – C1)
- slabe stvari, slabi občutki (*Slabe stvari.* – A2)
- malo skupnega časa (*Mi nismo bili toliko skupaj, ker je mož delal, ker je imel obrt.* – A107)
- ločena družina (*Mi smo itak ločeni.* – B1)
- dva brata sta sodelovala po pričakovanjih (*Ostala brata sta v redu sodelovala.* – B4)
- nesodelovanje očeta (*Ni hotu oče z mano sodelovat, to je bilo najhujše, ne.* – B14)
- mati bi lažje prenesla selitev, če bi sin z njo sodeloval (*Bi bilo zame lažje, če bi z mano sodeloval, pogovarjal se mano.* – B21)
- strah pred nasiljem (*Take izpade je mel impulzivne, ko sploh nismo vedel, ko smo se ga vsi bal.* – B30; *Je bil nasilen, celo avto mi je uničil s sekiro pa to, nad mano šel.* – B49)

Tako urejene izjave sem uredila v isti vsebinski sklop in v isto kategorijo. Kategorije sem definirala tako, da sem skušala podati bistvo vsake kategorije

Vsakdanjik – prej: v tej kategoriji sem zajela pojme, ki opisujejo, kako je družina doživljala svoj vsakdanjik, kako je potekalo družinsko življenje, kako je bila družina organizirana, kaj so počeli posamezni člani, preden je družinski član pričel s prestajanjem zaporne kazni.

Vsakdanjik – zdaj: pojmi v tej kategoriji pojasnjujejo, kako poteka vsakdanjik in družinsko življenje zdaj, ko je oseba na prestajanju kazni, kakšne so razlike v primerjavi s časom pred prestajanjem.

Rituali – prej: navedeni pojmi opisujejo, kakšne navade, skupne obrede je imela družina pred pričetkom prestajanja zaporne kazni, kakšne navade je imela oseba, ki je sedaj na prestajanju kazni.

Rituali – zdaj: navedeni pojmi opisujejo, kakšne navade, skupne obrede je družina obdržala, ko je družinski član na prestajanju zaporne kazni, kaj se je spremenilo, katere navade je družina opustila.

Vloge – prej: pojmi v kategoriji pojasnjujejo, kakšne vloge so prevzemali družinski člani, kaj je posamezna vloga pomenila in kakšne obveznosti, naloge je prinašala. Posebej me je zanimalo, kakšno vlogo so imeli starši in otroci ter kakšno vlogo je imela oseba na prestajanju kazni.

Vloge – zdaj: pojmi v kategoriji pojasnjujejo, kakšne vloge sedaj prevzemajo družinski člani, kakšne spremembe so se zgodile glede vlog, kakšna je sedaj vloga družine za osebo na prestajanju zaporne kazni. Tudi tukaj me je posebej zanimalo, kakšno vlogo imajo starši in kakšno oseba na prestajanju zaporne kazni.

Pravila – prej: pojmi v kategoriji pojasnjujejo, kakšna pravila so veljala v družini, kdo jih je postavljaj, kako je bilo z upoštevanjem oz. neupoštevanjem pravil, preden je družinski član pričel s prestajanjem zaporne kazni.

Pravila – zdaj: pojmi v kategoriji pojasnjujejo, kakšna so pravila v družini, ko je oseba na prestajanju zaporne kazni, ali pravila sploh še obstajajo, ali so se pravila z odsotnostjo družinskega člana spremenila ali prilagodila in kako.

Komunikacija – prej: pojmi v kategoriji pojasnjujejo, kako so družinski člani komunicirali med seboj, o katerih temah so govorili in o katerih ne, kakšna je bila ta komunikacija preden je družinski član pričel s prestajanjem zaporne kazni.

Komunikacija – zdaj: pojmi v kategoriji pojasnjujejo, kakšna je komunikacija v obdobju odsotnosti družinskega člana na prestajanju kazni, ali se je spremenila, o katerih temah se pogovarjajo in o katerih se ne.

Moč – prej: pojmi v kategoriji pojasnjujejo razporejenost moči v družini, in sicer kdo je imel več in kdo manj moči, kdo je najpogosteje zmagal v konflikatih, preden je družinski član pričel s prestajanjem zaporne kazni.

Moč – zdaj: pojmi v kategoriji pojasnjujejo razporejenost moči v družini v obdobju odsotnosti družinskega člana na prestajanju kazni, ali je prišlo do prerazporeditve moči.

Čustva: pojmi v kategoriji se nanašajo na izražanje čustev v družini pred in po odhodu družinskega člana na prestajanje zaporne kazni.

Vrednote – prej: pojmi v kategoriji pojasnjujejo, kakšne vrednote so veljale v družini in kakšne vrednote je imel družinski član, ki je na prestajanju zaporne kazni, preden je pričel s prestajanjem kazni.

Vrednote – zdaj: pojmi v kategoriji pojasnjujejo, kakšne vrednote veljajo v družini po odhodu družinskega člana na prestajanje zaporne kazni, kako sta kaznivo dejanje in zapor kot institucija vplivala na družinske vrednote sedaj, ko je oseba na prestajanju zaporne kazni.

Vstop v okolje – prej: pojmi v kategoriji pojasnjujejo, kako je družina vstopala v okolje, kakšne odnose je imela z bližnjimi in z okolico pred pričetkom prestajanja zaporne kazni družinskega člana.

Vstop v okolje – zdaj: pojmi v kategoriji pojasnjujejo, kakšen je odziv okolice na dejstvo, da je družinski član zaprt, kako odnos okolice vpliva na družino in kako se je odnos okolice do družine spremenil.

Vrsta kaznivega dejanja: opredelitev vrste kaznivega dejanja, ki ga je storil družinski član in zaradi katerega prestaja zaporno kazen.

Odnos do kaznivega dejanja: kakšen odnos ima družina do kaznivega dejanja, kako se odziva nanj, kako je le-to vplivalo na celotno družino in kakšen odnos ima oseba na prestajanju zaporne kazni do storjenega kaznivega dejanja.

Odnos z zaprto osebo: kakšen je odnos z zaprto osebo, ali se je po pričetku prestajanja kazni spremenil.

Načrti za prihodnost: kakšne načrte, želje in pričakovanja ima družina in oseba na prestajanju zaporne kazni za prihodnost.

Po tem koraku sem iz definicij pojmov oblikovala poskusno teorijo. Razdelila sem jih v 20 kategorij (1. vsakdanjik – prej, 2. vsakdanjik – zdaj, 3. rituali – prej, 4. rituali – zdaj, 5. vloge – prej, 6. vloge – zdaj, 7. pravila – prej, 8. pravila – zdaj, 9. komunikacija – prej, 10. komunikacija – zdaj, 11. moč – prej, 12. moč – zdaj, 13. čustva, 14. vrednote – prej, 15. vrednote – zdaj, 16. vstop v okolje – prej, 17. vstop v okolje – zdaj, 18. vrsta kaznivega dejanja, 19. odnos do

kaznivega dejanja, 20. odnos z zaprto osebo, 21. načrti za prihodnost). Pri pisanju poskusne teorije sem pojme, iz katerih sem izhajala, označila krepko, posamezne izjave intervjuvancev sem zapisala v ležečem tisku in dodala številko izjave za večjo preglednost. Podčrtane besede pomenijo podkategorijo, ki sem jo ustvarila zaradi večje preglednosti. Pri podkategorijah oseb na prestajanju kazni niso izjave in stališča oseb na prestajanju zaporne kazni, ampak izjave njihovih družinskih članov, kako oni vidijo osebo na prestajanju zaporne kazni.

4. REZULTATI IN RAZPRAVA

V začetku poglavja so predstavljeni rezultati, sledi jim razprava o ugotovitvah. Za boljšo preglednost je za celoten odstavek razprave uporabljen ležeči tisk.

VSAKDANJIK – PREJ

Za ugotavljanje sprememb v vsakdanjiku družin, v katerih je ena oseba na prestajanju zaporne kazni, je potrebno poznati vsakdanjik družine pred prestajanjem kazni. Zato je sklop vprašanj v intervjujih zajemal tudi to temo. Partnerji osebe na prestajanju zaporne kazni so ta čas označili kot čas **zadovoljstva** (*Lepe stvari. – A1*), kot čas, ko so se imeli dobro (*Smo se lepo meli. – A109; Super je blo. – C1*). Hkrati pa so intervjuvanci opisovali tudi **slabe stvari, slabe občutke** (*Slabe stvari. – A2*). Pripovedovali so o **pomanjkanju skupnega časa** (*Mi nismo bili toliko skupaj, ker je mož delal, ker je imel obrt. – A107; Se nismo praktično dost videl, ker on gre tja pa tja. – D27*). V dveh primerih sta bili **ločeni družini** (*Mi smo itak ločeni. – B1*) in družina torej ni živela skupaj (*Njegov oče se je preselil, torej danes lahko rečem 13 let nazaj, 10 let, recimo, da nismo več partnerji. – E2*). V enem primeru je šlo za novo organizirano družino, kjer sta oba partnerja imela otroke s **prejšnjih zakonov** (*Jaz mam dva, pa ona ima dva. – C5*) in po pripovedovanjih naj bi imela partnerka, ki je sedaj **zaprta, ne preveč dobre odnose z otroki** (*Kolko se zdaj pogovarjam s ta starejšo hčerko, že prej niso meli nekaj. – C52*), kar je pomenilo, da tudi niso ves čas živeli z materjo, ampak **so njeni otroci živeli pri babici**, partnerkini materi (*Saj ta večja hčerka je gor živela z mamo, ni mogla tu živeti, pa tamal je bi tud bil gor. – C70*). Nesoglasja med starši in otroki pa so se kazala tudi z nesodelovanjem otrok s starši, **dva brata sta sodelovala po pričakovanjih** (*Ostala brata sta v redu sodelovala. – B4*), en otrok je imel nekaj težav s sodelovanjem z materjo in o (pre)selitvi k očetu se z njo ni pogovoril, **mati bi lažje prenesla selitev, če bi sin z njo sodeloval** (*Bi bilo zame lažje, če bi z mano sodeloval, pogovarjal se mano. – B21*). Sin se je občasno vedel nasilno, tako je mati

pripovedovala tudi o osebnem **strahu pred nasiljem** (*Je bil nasilen, celo avto mi je uničil s sekiro pa to, nad mano šel.* – B49), govorila je še o enkratnih izbruhih nasilja, takrat so se ga bali tudi drugi družinski člani (*Take izpade je mel impulzivne, ko sploh nismo vedel, ko smo se ga vsi bal.* – B30). Zaradi težav v najstništvu se je mati obrnila po pomoč k strokovnim službam in **prosila za sodelovanje z ravnateljico in policijo** (*Jaz sem prosila ravnateljico, da se dobimo al s policijo, z vsemi.* – B35), ampak takrat za njene želje ni bilo posluha, **saj niso pričakovali takšnih posledic** (*Ni noben dojel, predvideval ... učiteljica al pa center za socialno delo.* – B33). Podobno, kot se je pojavljalo nesodelovanje sina z materjo, se je pojavljalo tudi **nesodelovanje očeta** (*Ni hotu oče z mano sodelovat, to je bilo najhujše, ne.* – B14), starši so imeli **različne poglede na vzgojo** (*Se nismo sproti pogovarjali, kako na neke stvari odreagirat, in potem tudi ko sva se, sem ugotovila, da imava popolnoma različne poglede.* – E48). V dveh primerih sta bila partnerja razvezana, v enem je šlo za reorganizirano družino, v dveh primerih pa je bila, glede na strukturo, jedrna družina, v kateri so starši in otroki še **bivali skupaj** (*Mi smo še zdaj še zmeraj živeli skupno.* – D1). Ena družina je imela pred nastopom prestajanja kazni v zaporu izkušnjo **hišnega pripora** (*V hišnem priporu je bil kar pol leta približno.* – D5) in sogovornica je povedala, da **nečaki niso bili seznanjeni** s stričevim kaznivim dejanjem ter s hišnim priporom (*Pol leta so molčal, otroc niso vedli, da je v hišnem priporu, vnuki recimo.* – D9). V enem primeru otrok prej ni bival doma, ampak v **prevzgojnem domu Radeče** (*V bistvu moj sin ni živel z mano. On je že prej imel triletni program v Radeškem prevzgojnem domu.* – E1), kjer sta ga starša **v prevzgojnem domu redno obiskovala** (*Tja sva ga hodila obiskovat, on bolj pogosto, jaz enkrat na mesec.* – E3). Preden je sin pričel z bivanjem v prevzgojnem domu, je veliko **prostega časa preživel z očetom** (*Je veliko prostega časa preživel z očetom.* – E23). V obdobju najstništva je sin zamenjal svojo družbo in mati je pripovedovala o njenem **poznavanju sinove družbe** (*Jaz sem vse poznala, s kom se druži.* – B38) in o **poskusu preprečitve stikov s slabo družbo** (*Sem jaz hotla to preprečit.* – B32). Po izjavah sodeč sinovemu očetu zameri, ker **ni poznal sinove družbe** (*Sploh poznal ni družbe.* – B37) in ker je **premalo varoval** sina pred novo družbo (*Oče ga pa ni nič varoval pred tem.* – B36). Ena izmed intervjuvanih mater je pripovedovala o **lepem odnosu mama – sin** (*Hočem reči, da sva imela lep odnos z mojim sinom. Tudi prej, ko je bil v Radečah, kljub težavam, ki so bile v odraščanju.* – E9) tudi v obdobju sinovega odraščanja. Pripovedovala je o svoji **obremenjenosti z razpadom družine** (*Jaz sem bla nekaj časa zelo obremenjena s tem, da se je družina razpadla.* – E37), zaradi katere je bila **čustvena odsotna**, kar je pa **prizadelo**

mlajšega sina, starejši sin pa s tem ni imel težav (*Je pa res, da sem nekaj časa zelo tko, ko da sem bila majčkeno odsotna, nisem bila prisotna tko kot mama. Starejšega sina to niti ni tko motlo, mlajšega je pa to zelo prizadelo.* – E38). V tem obdobju pa omenjena mati **obžaluje, da se ni prej odselila od bivšega partnerja** (*Meni recimo, konkretno, mi je žal, da se takrat nisem odselila, da sem vztrajala v tistem prostoru.* – E73), saj se sedaj zaveda, da je bila **razveza prava odločitev** (*Vem, da sem se odločila prav, to pomeni, da nisem prosjačla bivšega partnerja al pa se poniževala pred njim* – E74), da se ni podrejala svojemu nekdanjemu partnerju. Partner ene izmed oseb na prestajanju zaporne kazni je povedal, da je **zaradi partnerke izgubil službo** (*Tud zarad nje nisem, zarad nje pa zarad sebe, ker sem jo poslušal.* – C55). Isti intervjuvanec je imel **željo po družini**. Prva žena mu je umrla in je za svoje otroke želel, da bi imeli mamo. Zato si je poiskal novo partnerko (*Meni je žena umrla 2005 in pol sma se pa s toto takrat spoznala. Jaz sem pač tedi, ker otroc so še takrat v šolo hodli, osnovno moja dva, in sem stel to nekak zaflikat, al kak.* – C58). Ob opisovanju vsakdanjika preden je oseba pričela s prestajanjem kazni je mati sinovo vedenje opisala kot **uporniško vedenje** (*On je bil uporniški.* – B2; *Kr naenkrat se je začel upirat.* – B5) ter povedala, da sin ni želel njene pomoči pri delu za šolo (*Vse je hotel sam, tud za šolo, če je bilo treba kaj.* – B6), prav tako pa **nikoli ni prosil za pomoč ne nje in ne kogar koli drugega** (*On ni nikoli prosil.* – B7). **Začetek spremenjenega vedenja** se je pokazal **v osmem razredu, z vstopom v novo družbo** (*Že osem razred, deveti pol sploh, ker je bil tud v razredu v taki družbi, ko so bli čudni otroci, ne vem, zašel je v slabo družbo.* – B10; *Prišel v stik z nekimi čudnimi fanti.* – B31), takrat tudi **ni želel več hoditi k očetu** (*Ni hotel k očetu hodit.* – B8), prav tako pa je **zavračal sodelovanje pri domačih opravilih** (*Doma ni hotel nič.* – B11). Spremenjeno vedenje se je kazalo tudi v tem, da se je **zaprl vase** (*Pa se je vase zaprl.* – B17), postal je **zaničljiv** (*Zaničljiv je bil.* – B67), mati ga je zalotila pri **skrivanju alkohola** (*Začel se je tako, da sem vidla flaše pod povštrom pa v omari vino.* – B13), kar je samo še okrepilo **sovraštvo do matere in odtujitev** od nje (*Mene zasovražil, se od mene odtujil, a ne.* – B19) ter kasnejšo **odločitev, da gre živeti k očetu** (*Se je odločil, da gre k očetu.* – B20). Kmalu po preselitvi je **končal šolanje** (*Pol je nehal šolo.* – B39) in se odločil, da gre raje **delat** (*Je reku, da gre delat.* – B40). Mati je pripovedovala, da se takrat **več kot dve leti nista slišala po telefonu** (*Po dveh letih po telefonu.* – B47). Mati za sinove težave krivi sebe in sinovo **razvajanost** (*Sem ga na nek način scrkljala, ker je ta mal pa najrajše sem ga mela.* – B125). Podobno je opisovala tudi druga mati, da je sin vstopal v novo družbo in **postajal del te družbe** (*On je bil še vedno član kardela in je potem iz dneva v dan postajal del te družbe.* –

E5). V tem času je **živel samostojno in priložnostno delal** (*Torej on je živel tam, priložnostna dela je opravljal.* – E6). Mati je njegovo vedenje do nje opisala kot **načelno, iskreno vedenje** (*Kako bi rekla, tak načelen, nič izkoriščevalskih al pa hinavskih potez ni delal naspram mene* – E8) in hkrati povedala, da je bilo **obdobje najstništva težko** tako zanjo kot tudi zanj (*Kot najstnik je bilo zelo hudo, tako za mene kot za njega.* – E11). To je bilo obdobje, ko je bila **želja po izstopanju in potrditvi** s strani družbe zelo močna (*Po drugi strani pa so si želeli, da bi bli priznani, da bi z nečim izstopali, da bi doživeli tko neko potrditev.* – E44). Mati je še povedala, da sin **nikoli ni priznaval avtoritete** (*On se je na tak način v bistvu spopadal z negiranjem avtoritet. Z zanikanjem nekih ... kako bi rekla, ni se hotel prilagodit in podredit.* – E10). Zlasi ni priznaval ženske avtoritete (*In potem tudi nikoli ni priznaval, da mu je lahko ženska avtoriteta.* – E12), saj bi naj bila ženska, predvsem **mati, zanj iskrena in ljubeča oseba** (*Ženske so bile pa bolj, mislim mati, vzgojiteljica, je bil nekdo, ki si ga je samo opredelil kot bitje, ki naj bo ljubeče, iskreno in neavtoritativno* – E14). Mati predvideva, da je v tem času **pogrešal očeta**, ki naj bi bil po maminem mnenju **vzor stabilnosti** (*Bolestno je pogrešal očeta, to moško persono, ki je stabilna, ki je vzor, ki ti stoji ob strani.* – E13), saj je ob njuni razvezi doživel **razočaranje predvsem s strani očeta**, ki se v procesu ločevanja ni znal posvetiti svojemu sinu (*Torej iz neke maksimalne pozornosti te pol da na slepi tir in se ukvarja samo sam s sabo.* – E27). Mati je povedala, da je sin v pogovoru s strokovno delavko v zaporu obdobje ločitve staršev opredelil kot neprijetno (*Mlajši sin pač iz te časovne perspektive, iz tega časovnega obdobja opredelil tisti čas kot zelo neprijeten, celo da ga je oče pustil na cedilu.* – E26). O življenju sina je mati dodala, da je po končanem bivanju v prevzgojnem domu **živel v stanovanju skupaj s partnerko** (*Potem ko je prišel ven, je z dekletom živel v stanovanju, v katerem smo prej živeli kot družina.* – E4). Prav tako je povedala tudi druga mati, da je **sin občasno ostajal pri partnerki** (*Določene večere al pa za vikende je bil pa v XX, tak da tud gospodinjstvo.* – D2).

VSAKDANJIK – ZDAJ

Družinsko življenje. Odhod družinskega člana na prestajanje zaporne kazni prinese nove izzive za družino. Intervjuvanka je navedla **stisko v začetku prestajanja moževe kazni** (*V začetku je bilo res hudo dva, tri mesece.* – A13). **Klic iz zapora** postane način, kako družina funkcionira (*Se pogovarjama, kolko se pač lahko preko telefona.* – A99). Družine so se prilagodile in se organizirale, da je kateri izmed družinskih članov dosegljiv preko telefona v času, ko imajo v

zaporu možnost klica (*Vsak večer čakam med sedmo in osmo klic. – B45; Vsak dan je takrat nekdo doma, da če kliče. – B46; Kadar lahko, pokliče. – D47*). Ena intervjuvanka je povedala, da sin pokliče takrat, ko potrebuje njeno podporo (*Me recimo pokliče, ko rabi podporo, ko rabi enega zanesljivega in iskrenega sogovornika. – E17*). **O sinu vsak dan razmišljajo** (*Ga imamo v mislih vsak dan. – B18*) in mati pravi, da se je **spremenil na boljše** (*Pa sin se je spremenil, na pozitivno. – A119*) ter da je bilo prej hudo, toda **zdaj je v redu** (*Zdaj je v redu. Blo pa je hudo. – B23*), dodala je še, da je sin **vesel**, ko pride domov na izhod za vikend (*Ko pride je vesel. – B44*), da **se zanima za življenje doma** (*Vpraša, kako je tuki, zanima ga vse. – B48*) in se **pogovarja z domačimi**, tudi s starimi starši, bratoma ter med pogovorom iskreno pogleda v oči (*S starimi starši, tud ko se spomni, se pogovarja, z nami, z mano, vse, z brati. – B50; Pride domov, v oči pogleda, tist, ko ti pogleda iskreno v oči in ti pove – B141*). Opaža še, da **ceni domače, družino in dom** (*Vidmo, kako on ceni nas, dom, družino. – B53*), a dodaja, da sin sicer tega ne pove, a to pokaže s svojimi dejanji in zna izraziti hvaležnost (*On ne pove, ampak s temi dejanji zdaj vidmo. – B54; Zna rečt hvala, spoštuje. – B58*). Mati njegovo obnašanje opiše kot takšno, kot je bilo nekoč, v **njegovem zgodnjem otroštvu** (*Ko kot naš star XY – B51*). Ko pride domov **oddaja dobro energijo** in je poln življenja, zato mati pravi, da je ob njegovem obisku doma vzdušje prijetnejše (*Poln življenja, eno tako posebno energijo on oddaja, ne vem, kadar pride je vse drgač, boljš. – B52*). Pove tudi, da mu družina že ves čas prestajanja zaporne kazni stoji ob strani in mu je v **podporo** (*Za rojstne dneve, za 18 sem mu pisala, hrano, pakete smo mu nosil. – B56*). Poudari še, da ga domači ne obsojajo (*Pol je pa vidu, da ga mi nič ne obsojamo. – B76*) in da so ga sprejeli brez očitkov (*Ampak brez očitkov, brez vsega, ker vem, da tudi on trpi, ker je tud njemu blo težko. – B104*). Kljub dobrim občutkom ob pozitivnih spremembah osebe na prestajanju zaporne kazni mati pove, da so mu ob prvem izhodu iz zapora **pripravili dobrodošlico** (*Dajmo mu napisat pa izrezat »Dobrodošel doma«.* – B103) in doda, da ima **mešane občutke ob vrnitvi sina iz zapora** (*Ej, sploh si ne predstavljam, da bo XY prišel, a ne, kako se obnašat spet. – B100; Malo čudni občutki, kot da bi po svoje bil en tujec, sprejmeš ga. – B102*), da se hkrati veseli in hkrati boji, kako bo (*Hkrati se veseliš, ampak hkrati se bojiš. – B101*). Podobno je povedala tudi druga intervjuvanka, in sicer da jo je **strah, kako bo, ko se bo mož vrnil iz zapora** (*Me je strah, kak bo, ko bo prišel domov. – A104*). Strah jo je predvsem, če bo izpolnil pričakovanja, (*Se bojiš, a bo zašel al ne bo zašel, a bo prišel nazaj v Celje do devete ure al ne bo, z vlakom. Kaj pa veste, kaj se mu lahko v glavi mota. – B140*) in **boji se ponovitve** kaznivega dejanja (*Ampak zmeri je strah, da*

ne bi kirga sreču. – B94). Partner je opisal **življenje svojih in partnerkinih otrok** (Ena je poročena, njena starejša hčerka. – C8; Ta mlajši še v šolo hodi, v srednjo. – C9; Moj je še na faksu, bo diplomiral zdajle. – C10; Ena je že prvi letnik faksa. – C11; Starejša hčerka se je preselila. – C21; Moj sin pa punca sta bla pa v Mariboru zdaj v študentskem domu. – C22) in povedal, da je **ostal sam z otroki** (Zdaj sem pa sam z otroki sicer. – C7), in sicer sta največ časa sama s partnerkinim mlajšim sinom (Tak da bi lahko reko, da sma bla konkretno s ta malim sama. – C24). Povedal je še, da so si družinski člani v **medsebojno tolažbo** v tem času in da so predvsem otroci tolažili njega (So, samo so me tolažili, saj bo, saj bo. – C61) ter da se **otroci s tem lažje spopadajo** kot on (Otroci, se mi zdi, da vse to malo lažje ko jaz, če me zastopte, ko sem star. – C56). Intervjuvanec je izpostavil še obremenjenost s **plačevanjem stroškov bivanja** (Stanovanje, to jaz plačujem, najemnino. – C67). O podobni situaciji je pripovedovala tudi mama zaprte osebe, ki pravi, da z možem zdaj **živita sama** (Ja midva sva sama. – D11) in da jima **domači ljubljencek krajša čas** (Preneš mormo, a ne Roxy? Tegale mava. – D17). Povedala je še, da so **velika razširjena družina**, saj imata še dva odrasla otroka in šest vnukov (Najmlajši sin, ker mi mamo drugač še dva odrasla, mata oba družine, mamo šest vnukov od dveh. – D3). Ko je druga intervjuvanka pripovedovala o družinskih odnosih sedaj, je povedala, da ima s sinom **dober odnos**, ki sta ohranila (To sva ohranla, to mava. – E18), da pa oseba na prestajanju **nima tesnih odnosov z bratom** (Z bratom lahko rečem, da nimata preveč tesnih odnosov. – E30), saj naj bi bil brat do njega odklonilen zaradi njegovih dejanj, za katera ni znal predvideti posledic (Starejši brat je pa do njega precej odklonilen, jezen, zato ker vedno je rinu tam, kjer se je kaj dogajalo, ni pa presodil, kaj lahko to prinese in tudi ni znal pravočasno usmerjat svojih odločitev, na načine, da ne bi prinesle tako težkih posledic. – E32). Po storjenem kaznivem dejanju sta intervjuvanka in njen sin, ki je storil kaznivo dejanje, **skupaj preživela veliko časa**, ker ga je kaznivo dejanje zelo potrlo (Sin je bil potem veliko z mano, veliko sva se pogovarjala, zelo ga je potrlo, zelo ga je prizadelo. – E56). Intervjuvanka je pripovedovala tudi o tem, da **posledice kaznivega dejanja nosi vsa družina** (Samo pusti posledice, na njemu, na nam, na celi družini, vse to. Ker si tko ob tla potisnjen al kako se reče, cela družina. – B98). Dodala je še, da so v času prestajanja kazni večkrat **obupani** (Pol pa čist vse padlo v vodo, čist na nuli, no. En čas je blo zelo hudo. – D4) in da si zato **želijo čimprejšnji konec prestajanja kazni**, da bi bilo to čimprej za njimi (Zdaj, saj pravim, da bi blo tole čim prej za nami. – D32). V primeru, v katerem je partner na prestajanju kazni, je žena **prevzela vse obveznosti** (Vse delo na meni, vse obveznosti, vse plačevanje položnic, potem popravilo

avta sem mela zdaj. Take stvari, ki mogoče prej ni bilo potrebno, ker smo si pač delo porazdelili. – A12). Hkrati pa je žena povedala, da ima sedaj **čas za razmišljanje o sebi, o svojih željah in o skupnih otrocih** (*Sama mam zdaj časa dovolj, da lahko razmišljam o sebi, o tem, kaj si želim, pa tudi o otrocih.* – A37). Ob tem je še dodala, da ima sedaj **občutek krivde, da ni zaščitila svojih otrok**, kadar je bil mož v preteklosti verbalno nasilen (*Jaz se krivo počutim, ker sem to dopuščala. Veš kaj, jaz nisem vedla, da takrat, ko je bil mož nasilen, al pa tista komunikacija al pa jeza al pa karkoli ... jaz bi mogla takrat spakirat pa it.* – A106). Mati enega od sinov je povedala, da ima sedaj **čas za raziskovanje vzrokov za sinovo vedenje**, kar je ugotavljala ob branju knjig (*Jaz sem potem polno knjig prebrala, pa vse živo, da sem jaz sploh lahko raziskovala, zakaj je tak najstnik.* – B25). Intervjuvanec partnerke na prestajanju zaporne kazni je povedal, da se **počuti izgubljenega**, da velikokrat sploh ne ve, kje je (*Ja velikrat ne vem, kje sem sploh.* – C59), in da zaradi njenega prestajanja kazni in situacije, v kateri je sam z otroki, doživlja **velik stres**, ob tem pa se njegova partnerka sprašuje, kaj mu manjka (*Ona pravi: »Ja kaj ti pa fali? Saj ti nič ne fali, saj nisi bogi«. Saj nisem bogi, psihično, jaz sem psihično včasih čist ...* – C66). Del vsakdanjika v času prestajanja zaporne kazni družinskega člana so tudi **obiski v zaporu**. Mati mladoletnika, ki prestaja zaporno kazen, je povedala, da se **njegov oče sprva ni strinjal z njenimi obiski v zaporu** (*Oče je čist znoru, kaj ga jaz hodim obiskovat.* – B24), kasneje je oče spremenil svoje mnenje in **šel tudi on na obisk** (*Enkrat je bil še oče zraven.* – B28). Mati je povedala tudi, da je sprva sin **zavračal materine obiske v zaporu** (*Prvič me je zavračal.* – B26) in se z njo ni pogovarjal (*Pa se ni z mano pogovarjal.* – B27). **Zavračal je tudi mamine dotike**, a si je počasi izborila, da se ga je lahko dotaknila, objela (*Tok mi je pusto, da sem se ga dotaknila, mal objela, ker on je zavračal vse dotike.* – MB29). V intervjuju je bilo povedano še, da so partner in otroci hodili na obiske v začetku prestajanja kazni, ko še oseba na prestajanju zaporne kazni ni imela namenskih izhodov (*Ja sem bil. Od kraja smo bli.* – C53). Intervjuvanka je pripovedovala tudi o **osebi na prestajanju zaporne kazni** in o njegovih lastnostih sedaj. Povedala je, da je **zaščitniški** (*Zna biti zelo zaščitniški.* – E15) in da **ne odpušča napak, dvoličnosti, hinavščine** (*Ampak ne oprostí nobenega spodrslljaja, nobene dvoličnosti, nobene hinavščine, nobene hipokrizije.* – E16). Povedala je pe, da je njen sin **dober fant, vreden zaupanja** in da je pri tem potrebno upoštevati tudi to, da je ona njegova mama, kar dodatno potrjuje njeno dobro mnenje o njem (*Se mi zdi, da je dečko iz dobrega testa in da je vreden zaupanja. Apart je to, da sem mama.* – E19). Nadaljevala je, da je njen sin zelo **empatična in senzibilna oseba**, zlasti če kdo potrebuje pomoč (*Sin je en hecen fant po svoje.*

Zlo je empatičen, senzibilen in zlo si jemlje k srcu, kadar nekdo rabi pomoč in podporo in kadar komu v življenju dobro ne gre. – E31).

Vsaka družina ima sebi lastno organiziranost, specifične značilnosti pri organizaciji družinskega življenja. V raziskavi sem spoznala, kako so družine preživljale svoj vsakdanjik pred prestajanjem zaporne kazni družinskega člana in kako ga preživljajo v času prestajanja zaporne kazni. V družinah, v katerih je zaprt sin, materi govorita o spremenjenem – muporniškem vedenju, ki se je začelo kazati predvsem v obdobju najstništva. Materi to pripisujeta predvsem spremenjeni družbi mladostnikov. Po teoriji različnih druženj (Meško 1997) se delinkventno vedenje dosega s procesom učenja, ko si član pridobi navade družbe, in posledica teh navad so lahko kazniva dejanja. Poleg spremenjenega vedenja se je pojavljajo tudi upiranje avtoriteti, kar lahko povežem s teorijo družbenega nadzorstva in pripišemo vplivu socialnih vezi na pojav mladoletniškega prestopništva (Hirschi v Adler et al., 1991), ki pravi, da mladoletniki vse manj verjamejo v pravilnost zakonodaje. S temko se oslabi socialna vez z družbenimi pričakovanji in se poveča možnost za kazniva dejanja. Mladoletna oseba se torej upira različnim oblikam nadzorstva in ne zaupa avtoritetam. V nekaterih primerih je upiranje avtoritetam prehodno obdobje najstništva, v drugih je morda to način življenja posameznika.

V nekaterih družinah opažajo pozitivne spremembe pri osebi, ki je na prestajanju zaporne kazni, kar me preseneča, saj mnogi viri omenjajo predvsem številne negativne posledice, ki jih ima zaporna kazen tako za osebo, ki je na prestajanju zaporne kazni, kot tudi za njegovo družino (Lešnjak 1985, Brinc 1987). Menim, da je vzrok pozitivnih sprememb, ki jih opažajo družinski člani, tudi v odnosu družine do osebe na prestajanju zaporne kazni. V teh primerih so bile družine osebi na prestajanju kazni v oporo in je niso obsojale. Oseba na prestajanju kazni je tako bila manj obremenjena in je imela več moči za delo na sebi. Omenjene pozitivne spremembe, ki jih opažajo družinski člani, so lahko tudi odraz dobrega sodelovanja med družino in družinskim članom na prestajanju zaporne kazni in jih morda ne bi zasledila pri družinah, v katerih družinski člani osebi na prestajanju zaporne kazni ne izkazujejo podpore in z njo niso v rednih stikih.

RITUALI – PREJ

*Vsaka družina ima navade, vendar se le-te od družine do družine razlikujejo. **Skupna kosila** sta imeli družini v dveh primerih (V nedeljo pa tudi čez teden smo skupaj jedli. Kosilo smo*

imeli vedno skupaj. – A8; *Tu pa tam smo se dobili, šli na kosilo.* – E7). Kot rituale, ki jih je družina imela prej, so navedli tudi **obiske verskih obredov**, ki so bili ritual celotne družine (*Skor vsako nedeljo šli k maši.* – C41), v drugem primeru pa sta se verskih obredov udeleževala zgolj zakonca (*V nedeljo, zdaj midva še hodiva skupaj k maši.* – A9). Intervjuvanci so **skupaj preživljali vikende, dopuste, izlete** (*Čez vikende smo bli skup pa skup na dopust hodli.* – A108; *Smo šli na morje, recimo.* – B89) ali pa so občasno ob popoldnevih odšli skupaj na izlet (*Kak popoldan smo šli kam na izlet ob nedeljah.* – C4, *Kakšni izleti, počitnice, šole v naravi, smučanja.* – E24). Skupaj so **praznovali tudi rojstne dneve** (*Pa rojstni dnevi.* – D8) ali **skupaj preživljali čas s prijatelji, sorodniki** (*Preživljali smo prosti čas s prijatelji, sosedi, sošolkami, sošolci. Je bilo bolj vezano na to vrsto druženja.* – E25). Dve intervjuvanki sta pripovedovali tudi o ritualih, ki jih je pred odhodom v zapor imela oseba na prestajanju zaporne kazni, in sicer so bili to **občasni obiski maše** (*V mladosti je skoz redno hodil, potem pa tud, šel al pa ni šel.* – D14) in **pozornost do (osebnih) praznikov** bližnjih (*Zlo je bil tudi pozorn, ko so bili rojstni dnevi, prazniki, je poklica* – E22).

RITUALI – ZDAJ

Intervjuvanci so o ritualih po odhodu družinskega člana v zapor povedali, da je ritualov nekoliko manj, ker **otroci počnejo svoje stvari** (*Ne hodimo več skupaj na iste stvari.* – A10). Povedali pa so še, da kljub temu še skupaj hodijo na **obiske in rojstne dneve** (*Na obiske al pa kake rojstne dneve to še gremo skupaj.* – A11). Družine, v katerih so otroci že starejši in živijo v lastnem gospodinjstvu, sedaj povezujejo **obiski otrok** (*Ja, občasno še pride kir domov. Samo na obiske.* – C12; *Ja, ja, prihajajo na obiske.* – D18), nekateri otroci obiskujejo starše samo ob vikendih (*Ob vikendih sta hodla domov.* – C23), drugi skoraj vsak dan (*Ta starejša pride zdaj skor vsak dan sem z dojenčkom, da sta malo tule.* – C54), nekateri obiščejo družino ob vrnitvi iz tujine (*No, in ko so polet doma, to se redno dobivamo.* – D7), poleg tega še vedno **obiskujejo svoje stare starše** (*Moja mama živi v XX, tudi tja gremo, jo recimo obiskat.* – E29). Intervjuvanka je povedala, da ima razširjena družina še vedno **skupna kosila** (*Kosila redno z vsemi, zdaj ko je vnukov dost.* – D6). Intervjuvanec je navedel, da **skupnih izletov ni več**, odkar je partnerka pričela s prestajanjem zaporne kazni in pravi, da brez nje ne morejo iti (*Ne, bolj malo al pa sploh nič. Saj je ni doma, sami ne mormo to.* – C13). Kot ritual v sedanjem času se je pojavilo tudi **redno obiskovanje** osebe na prestajanju zaporne kazni. Nekateri (starši) hodijo na obiske vsak teden (*Mi smo ga vsak teden obiskoval.* – B55), drugi manj pogosto, a še vedno

redno (*Skoraj tedensko sva ga hodila obiskat. – D12; Dvakrat do trikrat na mesec ga hodim obiskovat. – E20*).

Rituali se pojavljajo v večini družin in vsaka družina ima svoje, zanjo značilne rituale. Le- ti se v času prestajanja zaporne kazni spreminjajo. Pojavi se upad skupnih druženj, obiskov, oz. na teh manjka oseba, ki je na prestajanju zaporne kazni. V času prestajanja zaporne kazni pa se pojavljajo novi rituali, ki jih je oblikovala družina in so prilagojeni razmeram, v katerih se je znašla družina. Tako se je oblikoval ritual rednega (družinskega obiskovanja) v zaporu (Mi smo ga vsak teden obiskoval. – B55) in ritual rednih, vsakodnevnih klicev iz zapora, čemur je družina prilagodila svoj urnik vsakodnevnih obveznosti (Vsak večer čakam med sedmo in osmo klic. – B45; Vsak dan je takrat nekdo doma, da če kliče. – B46).

VLOGE – PREJ

V družini imajo vloge velik pomen. Prav tako je pomembno **dogovarjanje, kaj kdo dela** (*Že prej smo meli neke dogovore, kaj kdo dela. – A14; Mislim, vse po dogovoru. – D23*), tako so si družinski člani porazdelili zadolžitve (*Smo si nekaj porazdelili. – A19*). Tako kot dogovarjanje, kaj kdo dela, je pomembno tudi **usklajevanje pri vodenju družine**, o čemer je intervjuvanka povedala, da sta se z možem skušala pogovoriti in se skupaj odločiti o določenih stvareh (*Poskušala sva se pogovoriti pa nekaj skup se odločiti za neko stvar. – A20*). V dveh primerih pa sta intervjuvani osebi povedali, da **konkretne delitve del ni bilo** ali pa niso bila jasno opredeljena (*Naloge, nič kaj tak konkretnih nalog, služba pa dom pa, če je ... kaki taki opravi. – C18; No, saj glih pravim, da nismo ne vem kako delili. – D37*). Na vprašanje o vzgoji in čigava je bila večja vloga, mi je intervjuvanka pojasnila, da o vzgoji težko govori, ker se **vzgoje naučiš šele pri svojih otrocih** (*Niti nisem vedla, kaj je to vzgoja. To se naučiš pri otrocih. – A21*). Posebej me je zanimala vloga matere, žene. V treh primerih je skrb za **gospodinjstvo** prevzela žena oz. mati (*Jaz pa z gospodinjstvom, vzgojo. – A7; Gospodinjstvo bolj. – A17; Ona gospodinjstvo bolj. – C14; Ona je kuhala. – C19; Kar se tiče gospodinjstva, to kar je po hiši, to sem zmeraj jaz. – D20*.) Mati je skrbela tudi za **družinske finance, vzgojo** (*Torej jaz sem bla tko, za hoditi na govorilne ure, za paziti na red in disciplino v hiši, skrbela sem za finančno plat. – E45*), občasno je tudi oče kaj pomagal, ampak glavnino je prevzela mati (*Hja, tud jaz večji del, saj so določene stvari, ko je tud on kaj, kakšno, ampak večji del pa spet jst. – D58*). Materina skrb je bilo tudi **urejanje stvari glede šolanja, zavarovanja**, kar je bilo za mater precejšnje breme (*To so tiste travme, ki jih jaz nosim, ko sem vse jaz pol mogla. – B72*), prav

tako je mati svojo vlogo opredelila kot dolžnost »prave matere«, ki mora družini **vedno stati ob strani** (*Če si prava mama, ga ne boš zapustu, ampak mu boš stal ob strani.* – B75). Partnerka intervjuvanca se je soočala tudi z **brezposelnostjo** (*Ona je bla doma.* – C3) ali pa je bila **občasno zaposlena** preko javnih del (*Ona je pa bla pa tak prek kakih javnih del.* – C6). V dveh drugih primerih sta bili materi zaposleni in ena je **dopoldan skrbela za otroka, popoldan pa hodila v službo**, v tem primeru najmlajši sin ni bil nikoli v vrtcu (*Sem delala pet, šest let, dokler je bil XY majhen, skoz popoldne, da sem bla dopoldne doma, ker ni bil nikoli v vrtcu.* – D42). Druga mati povedala, da je **delala v dveh službah**, da so lahko dostojno živeli in svojo družino je opisala kot čebeljo družino (*Ja, mi smo bili kot čebelja družina, jaz sem bla ona, ki je ponavadi delala tudi dve službi, zato da smo lahko sfolgali.* – E33). V tem primeru je mati **pričakovala več odločnosti** od takratnega partnerja, očeta otrok, ampak on je bil popustljivejši (*On je bil dosti bolj popustljiv, jaz sem pa od njega pričakovala, da bo bolj odločen, da bo bolj, kako bi rekla, da bo bolj prisoten.* – E49). Intervjuvanka je povedala, da je do svojega sina gojila določena pričakovanja, in sicer **željo po ustaljenosti**, zato ga je spodbujala, da bi si našel partnerico in se z njo poročil (*Velikrat sem ga glih zarad tegale, naj se ustali, da bi se poroču.* – D30).

Vloga očeta oz. moža je bila drugačna. V enem primeru je bil mož **ves čas doma**, saj je doživel nesrečo, po kateri je bil invalidsko upokojen (*Mož je bil invalidsko upokojen, tak da je bil doma skozi.* – A3), in je **delal, kolikor je zmogel** (*Delal po svojih močeh.* – A4), ter se **občasno ukvarjal s športom** (*On se je tudi malo s športom ukvarjal.* – A6). Intervjuvanka je svojega nekdanjega partnerja opisala kot **dobrega, poštenega, delovnega in vernega** (Ni slab oče, je pošten, deloven, veren, se prav pol je siguren skoz v cerkev hodil pa molil. – B73), izpostavila je, da so sinovi ob njem občutili **očetovo oporo**, čeprav sta bila razvezana (*Pr očetu so mel pa drugo oporo, da so šraufal, kolo, druge stvari.* – B107). Partnerji so v preteklosti bili **zaposleni** (*Jaz sem hodil v službo še takrat.* – C2; *Oče je bil legionar.* – E88) ali pa so opravljali različna **fizična dela** (*Delo okoli hiše, taka moška dela.* – A16) in pomagali sosedom, sorodnikom (*Ker mož je bil zlo deloven človk, on je vse znal nardit. On je tud drugim ljudem delal, od takih fizičnih del.* – D21) ter opravljali **druga opravila** doma (*Jaz kaj druga.* – C15). Intervjuvanka je povedala, da takratni partner **ni imel redne zaposlitve**, vendar je občasno delal, kjer pa ni dobil plačila za svoje delo (*Partner ni mel stalne zaposlitve, blo je včasih, da je delal po leto pogodbeno, pa od tega polovico dela ni bilo plačanega.* – E34). Partnerji so občasno so prevzemali tudi **skrb za otroke** (*Takrat ga je mož, saj pravim, določen čas mel, skoz.* – D43)

ali pa je oče opravljal **vsa dela doma** (*A veste, pa še hiša na pol surova, pri 45. letu, in je blo od pleníc, do kuhanja, kar je blo hrane, vse. Vse praktično delal.* – D46), saj je ženskam takrat pripadalo le tri mesece porodniškega dopusta. V odnosu do otrok so intervjuvanke partnerje označile, da je bi **oče kot prijatelj** svojih otrok (*On je bil pa bolj svojemu otroku prijatelj, družabnik, simpatičen očka.* – E46), sicer zelo skrben, ampak svojim otrokom ni postavljajl meja (*Sicer zelo ljubeč, zelo skrben, ampak ni pa postavljajl meja.* – E47).

Otroci so imeli v družini običajno vlogo **pomoči pri opravljanju hišnih opravil** (*Otroci – tista pomoč, katera je bila obvezna, sesanje hiše, čiščenje in tak naprej, kuhanje.* – A18; *Potem se kej, ne vem, pomaga.* – B81; *Otroci so pomagali, kolk so lahko.* – C16;). Hči je svojo vlogo opredelila tudi kot **izpolnjevanje starševskih pričakovanj** in poudarila, da je na pomoč doma ni bilo potrebno posebej opozarjati (*Ja, to sem jaz tak sama. To spada zraven kot obveza.* – AB1). Vsak otrok je poseben in edinstven in se ukvarja s stvarmi, ki ga veselijo. V eni izmed družin je bil **starejši brat dober športnik**, zanimalo ga je veliko stvari (*Starejši sin se je tudi športno udeleževal, odličén košarkar, hodu na šah, dober matematik, ga zanima tudi glasba in ne vem kaj vse.* – E35). O vlogah osebe na prestajanju zaporne kazni preden je ta začela s prestajanjem, so govorile predvsem matere. Sin v začetku **ni pospravljajl** (*Oseba na prestajanju zaporne kazni* – B12), z vstopom v novo družbo je začel **živeti sam zase** med svojo družino (*Sam zase začel živeti, tuki, med nami, čist zase.* – B83), kar se je kazalo v tem, da si je pričel sam prati (*Začel si je sam prat.* – B82), kuhati (*Hotu čist zase – svojo posodo tam za jajca pečt.* – B84). V drugem je mati pripovedovala, da je sin veliko **delal**, ker je zelo sposoben in zna marsikaj narediti (*Ker je zlo sposoben, marsikaj zna, delaven, no. Da nam prav manjka. Že v tem času, ko je bil v hišnem, smo belil noter vse stanovanje.* – D16). Omenila je tudi, da je sin delal preko študentskega servisa (*Pol je pa, saj pravim, veliko delal. Prej en čas preko študenta.* – D25), zato doma ni veliko pomagal, razen ko je bilo zares treba, še posebno pri težjih opravilih (*Tak da doma, se ni dost, kaj tazga. Svoje, svoje. Edin, če je bil mus kaj za pomagat, kaj težjega, drugač pa ne.* – D26). Dodala je še, da je sin imel precej spretnosti, in sicer je popravljal avtomobile, tudi vodovodne napeljave ter s svojim znanjem pomagal sorodnikom (*On je avto, on je kopalnico komplet pri sestri, od vodovoda, ploščice, vse.* – D38). Spomnila se je še, da se je občasno rekreativno ukvarjal **s športom**, dokler je hodil v šolo (*Ja, dokler je v šolo hodil, so svoje stvari pa šport pa take stvari, ne.* – D24). O sinu je ena izmed intervjuvank pripovedovala, da je v otroštvu zelo rad **pomagal pri domačih opravilih** (*On je bil vedno, kadar je bilo treba kaj pomagat, delat kaj skupaj, je zelo rad sodeloval.* – E21) in da je bil **motorično zelo spreten**.

Izpostavila je še, da mu je prav zaradi te lastnosti morala najti zaposlitev (*Ta mali je bil pa motorik. Njemu si pa mogo dat nekaj za delat.* – E36).

VLOGE – ZDAJ

Z odraščanjem otrok se zmanjša **starševski nadzor** (*Otroka že odrasla in v bistvu že mata svojo osebnost in v bistvu delata že onadva, jaz niti nimam več toliko nadzora, ker ne rabijo.* – A22), poveča pa se njihovo samostojno odločanje (*Pustiš jih* – A23). Ko se otroci osamosvajajo, **zapuščajo svojo družino** (*Otroci počasi odhajajo.* – A24). V času prestajanja zaporne kazni enega izmed družinskih članov tudi ostali družinski člani potrebujejo **medsebojno razumevanje v stiski, ki jo prinaša teža kaznivega dejanja** (*Tudi glede tega problema se poskušamo začutiti drug drugega, da ni lahko.* – A26). Matere so v intervjujih poudarile, da **družina daje podporo** zaprtemu sinu, kar mu omogoča napredek (*Saj zato je pa tud tok napredoval, ker je družino mel za sabo vedno.* – B114), in se ob tem sprašujejo, kdo bi jim stal ob strani, če ne prav družina (*Kdo pa bo mu stal ob strani, če ne domači.* – D31). Mati je povedala, da svojega sina **zagovarja**, ampak ob tem vseeno priznava, da so dejanja, ki jih je naredil, napačna (*Zmeraj sem ga tud zagovarjala, da je bil to, priznala, kaj je naredu, ampak zagovarjala.* – B109). Vloga staršev, ki sta ostala sama doma, je **skrb za hišo in skrb drug za drugega** (*Skrbiva za hišo, dom, drug za drugega.* – D36).

Tudi vloge, ki jih sedaj prevzemajo matere ali žene so po svoje specifične, opravljajo **delo doma** (*Jaz pa drugače doma šivam.* – A5), **delajo za sinove** oz. svoje otroke (*Jaz njim nardim kot mama ene stvari.* – B69). V družini, v kateri je oče okreval po operaciji, je **večino vseh del** opravljala mati (*Zdaj, letos, sem pa sploh sama večji del.* – D15, *Jaz sem praktično tavžentrožca, dokler še lahko, koker tolk.* – D35), in sicer tudi naloge, ki jih prej nikoli ni bilo potrebno (*Zdaj sem, recimo, prejšnji teden sem mogla dvorišče pokosit, pa nisem prej še nobenkrat.* – D57). Vsekakor pa je ob fizične obremenitvi predvsem večja psihična obremenitev mater. Na to je opozorila ena izmed intervjuvank, ki je izpostavila **željo po lastni razbremenitvi zaradi sinovih dejanj**, da se ne bi več obremenjevala s sinovimi prekrški (*In za božjo voljo, se ne želim več žret, zakaj je pretepel, zakaj je onemu tipu razbil nos, ampak želim samo to gledat kot zunanji opazovalec.* – E61) in s posledicami, ki so sledile (*In jaz se več ne bom in se ne želim obremenjevat s tem, kaj sledi, ko on neki zavozi.* – E62). Povedala je, da se je o tem pogovorila s sinom, ki je na prestajanju kazni, in ta jo je prosil, **da naj mu pomaga samo takrat, ko to zmore in ko jo sam prosi za pomoč** (*Dajva se midva takole*

zmenit, ti boš naredila zame samo tisto in samo takrat, ko te bom jaz prosil in ko ne bom mogel brez tvoje pomoči, ko boš hotela in če boš lahko. – E64). Vloga očeta ali moža je specifična. V primeru, v katerem je oče ostal sam z otroki, se v času počitnic **med seboj več družijo**, saj so otroci takrat doma (*Zdajle so doma, ko so počitnice.* – C17). Oče je v tem primeru tisti, ki z otroki preživlja več časa, prav tako pa je **prevzel naloge odsotne žene oz. matere** (*Ja, njeno zdaj jaz delam.* – C20). Mož intervjuvanke, ki okreva po operaciji, opravlja **lažja fizična dela**, kot je obrezovanje sadja (*Zdaj, kaj je pa bolj tak, pa je kakšno sadje obrezal.* – D22), eden izmed partnerjev je prevzel tudi **skrb za svojo bolno mater** (*Ja, saj je bla samo par tednov bolj boga, je mož hodil, so trije bratje hodili pomagat.* – D73).

Oseba na prestajanju zaporne kazni, ki že ima možnost izhodov iz zaporu za vikende, **pomaga** doma pri različnih opravilih (*Da, pomaga.* – B60; *Daj mi z avta ven zloži.* – B61; *Pokosi travo.* – B62; *Poreži živo mejo.* – B63; *Al pa se mi avto pokvar, pa mu rečem: »Daj ga mal poglej, olje zamenji.«* – B64). Preko pogovora sem izvedela, da v zaporu **spoznava stvari, ki niso bile dobre** (*Spoznal nekatere stvari, ki niso bile v redu.* – A35), mati pa je za svojega sina povedala, da je v zaporu **odrastel** (*Je pa zelo dozorel, ker je tud sam reku, da v zaporu dozoriš.* – B113) in se spremenil ter sedaj **lahko prosi**, česar prej ni zmožal (*Saj, zato pa zdaj lahko prosi.* – B126). Sin na prestajanju zaporne kazni je pokazal tudi **razumevanje za čustva in pričakovanja svoje matere** in za razočaranje, ki ga mati doživlja, ko on ne izpolni teh pričakovanj (*Jaz razumem, da ti pričakuješ od mene, da ne bo več nobenih težav in da bo vedno vse lepo, krasno in prav. Ma veš, to ni lahko zate, ker si potem dostikrat razočarana.* – E63).

Vloge, ki so jih prevzemali družinski člani, so bile različne in prav tako naloge, ki so bile povezane s prevzemanjem določene vloge. Spremembe vlog v družini pred prestajanjem zaporne kazni in med prestajanjem zaporne kazni se kažejo predvsem v prevzemanju nalog osebe, ki je na prestajanju zaporne kazni. Naloge običajno prevzame partner osebe, ki je na prestajanju zaporne kazni, v primerih ko pa je na prestajanju zaporne kazni otrok, njegove naloge prevzamejo njegovi sorojenci in deloma tudi starši. Nekateri družinski člani (predvsem matere) svojo vlogo vidijo v nenehni podpori družinskim članom. Sprememba v vlogah, ko je oseba na prestajanju zaporne kazni, se lahko kaže tudi v večjem medsebojnem razumevanju družinskih članov, ki si stojijo ob strani v težavah in stiskah, ki jih prinaša teža kaznivega dejanja. To lahko povežem z močjo okrevanja družine (Constable, Lee 2004 v Mešl 2007: 309), s pomočjo katere lahko družina prenese marsikatero preobrazbo in rast v neugodnih

okolih. Družina, ki ima moč za okrevanje, lahko deluje znotraj okolih, v katere je postavljena, se jim prilagodi in pri tem ohranja svoje vrednote. Spremembe v prevzemanju različnih vlog pa v nekaterih družinah opažajo tudi pri osebi, ki je na prestajanju zaporne kazni, saj naj bi oseba odrasla in morda tudi bolje razumela čustva drugih. Slednje, menim, je še ena (pozitivna) posledica prestajanja zaporne kazni, ki jo opazijo družinski člani.

PRAVILA - PREJ

V družini so običajno postavljene meje oz. pravila, namenjena lažjemu sobivanju družine. V dveh primerih sta materi povedali, da **sta onidve postavljali pravila** (*Večinoma jaz. – A15; Bolj jaz. – A44*), v enem od teh primerov je bilo temu tako, ker je bil mož veliko zaposlen in je bila mati več časa doma z otroki (*Ja, to pa največ jaz. Saj pravim, da mož je bil zelo velik zaposlen. – D41*). Intervjuvanka, katere mož je sedaj na prestajanju zaporne kazni, in ki je povedala, da je pravila postavljala večinoma ona, je kasneje povedala, da v družini ni bilo **jasno določenih pravil**, ker je imela bolj permissivno vzgojo in je več dopuščala (*Sem jaz imela bolj pasivno vzgojo oz. permissivno. – A38; Vse sem dopuščala. – A39*). O svoji preveč permissivni vzgoji je pripovedovala še ena intervjuvanka (*Večkrat sem bila veliko preveč permissivna. – E40*). V povezavi s tem je še dejala, da v družini **ni bilo strogih pravil** (*Niso bila neka stroga gluh. – A41; In nisem postavljala nekih strogih pravil. – E41*). Dejala je, da so imeli pravila **glede šole, učenja, ocen in izhodov** (*Glede šole, da se je treba učiti, ocene koliko toliko, tudi izhodi. – A42*), hči pa je dodala, da se je lahko glede izhodov lažje dogovorila z očetom kot z mamo (*Sem pa šla kdaj ven, pa sem se lahko z atijem zmenila. – AB7*). O določeni uri izhodov so imeli tudi v drugi družini dogovor, da se sinovi vrnejo do desete ure (*Do desetih, tako kot onadva. – B77*), glede šole pa so bila postavljena pravila o delanju nalog in učenju (*Potem pa učiti, tko kot onadva. – B78; Potem se dela nalogo. – B80*), znana so bila tudi pravila o prihodih domov po obšolskih dejavnostih, treningih (*Da se pride domov, če majo krožke, treninge. – B79*). Pravila so se nanašala tudi konkretno na **pospravljanje** (*Ja, ja, vsak svoje pospravi. – D39*) in na **obisk maše** (*Da gremo k maši v nedeljo. – B86*). Intervjuvanke so poudarile tudi **nujnost pravil**, da le-ta morajo biti (*Morejo biti. – A43; Zahtevala red. – B3; Zahtevala sem normalna pravila. – B85*), ob tem se ena izmed njih zaveda, da sinu njeno vztrajanje pri pravilih velikokrat ni bilo všeč (*Jaz vem, da sem mu šla dostikrat na živce. Ker sem bila pač tista, ki je vztrajala pri nekaterih stvareh, ni popuščala. – E67*). Družine pa so se soočale tako z **upoštevanjem pravil** (*Ni bilo nekaj izpadov. – A46; Sta se skozi držala. – A47; Ja, ne vem,*

kak kdaj. Pa odvisno pri čem. Glede šole pa to, ja. – AB6; *Onadva sploh avtomatsko vse.* – B68) kot tudi z **neupoštevanjem pravil** (*Ni ubogal, ni prišel nazaj tisto uro.* – B9; *Jaz sem rekla, prit vsaj ob desetih domov, pol na konc pa ga ni blo, pa kaj te briga.* – B15; *Prej ni, »ne, ne bom.«* – B66, *Tud tam ni nič očetu pomagal, glih tko ni cel teden pomil za sabo.* – B71; *Ampak on se jih niti za nič na svetu ne bi držal in se jih ni držal.* – E42; *Na celi črti jih ni upošteval.* – E59), kar se je lahko pokazalo tudi pri ocenah v šoli (*Potem pa se je tak poznalo na ocenah.* – A45). Mati je v določenem primeru **sinu postavila ultmat, da ne bo mogel živeti doma**, če ne bo prenehal s kršenjem pravil, ki jih je postavila (*Ker sem mu tudi ultimat postavila, da ne bo mogo več doma živet.* – A120). Druga intervjuvanka je dodala, da pravil ni **nikoli zahtevala s prisilo** (*Nisem nikol nobenga z na silo.* – B88). Pri pravilih sta dve intervjuvanki povedali, da **oče ni postavljaj pravil** (*Oče bi lahko na ta način mogu rečt, lej prit sem.* – B22), oz. je po besedah hčere **popuščal** (*Ati je dostikrat popustil.* – AB8). Dogajalo se je tudi, da so bila pravila očeta in matere **neskladna**, mati pa to pripisuje njuni razvezi (*Problem je spet v tem, ker smo ločeni in oče ni tega vzpodbujal sina.* – B70). V enem primeru pa je intervjuvanec povedal, da sta **s partnerko skupaj oblikovala pravila** (*Oba.* – C28).

PRAVILA – ZDAJ

Intervjuvanka je povedala, da sedaj **postavlja meje**, ker prej pravil ni bilo, oz. niso bila jasno določena (*Zdaj mogoče, so se neke meje začele postavljat, malo pozno sicer.* – A40), ob tem pa vseeno dodaja, da tudi zdaj **pravila niso točno določena**, ker so otroci že odrasli (*Ker so odrasli otroci, jaz jim nimam več kaj postavljat.* – A48; *Ko so bli pa večji, se pa nisem več vtikala.* – D40). Pravila so se sedaj **zamenjali dogovori** (*Zdaj jih pa pustim, zdaj so že.* – B90; *Zdaj so sam še dogovori* – B91) oz. nasveti (*Lahko samo svetujem, povem, kaj se mi zdi prav pa kaj narobe.* – A49), v enem primeru pa imata mati in sin sklenjen točno določen dogovor glede vrnitve posojenega denarja (*Dogovor sedaj pa naslednji, kar se tiče tega posojila, kar sem ga jaz vzela. Dogovor je, da mi ta denar vrne.* – E60). Intervjuvanec je povedal, da so pravila sedaj **manj stroga** (*Kaj pa vem. Manj.* – C27) in da dopušča **izjeme, večjo fleksibilnost pravil**, recimo pri izhodih, ko lahko otroci ostanejo malo dlje zunaj (*izjeme, ko pa lahko tudi malo dlje. Recimo, če vem, kje je.* – C26). **Pospravljanje** je v enem primeru še vedno pravilo (*Za sabo pospravl, da si sobo uredi.* – B59), ki ga oseba na prestajanju kazni sedaj **upošteva** (*Zdaj vse lepo nardi.* – B65), kakor tudi čas prihajanja domov (*Zdaj pa vse lepo ob tisti uri.* –

B93). Sicer pa tudi v tej družini mati dopušča **samostojnejše odločanje** (*Vprašamo, ampak da se sam bolj odloča.* – B92).

V družini veljajo pravila in meje, včasih so ta pravila ubesedena in razjasnjena, drugič so pravila postavljena in nihče natančno ne ve, kdo in zakaj jih je postavil. Ugotavljam, da je pri pravilih precej neskladnosti, npr.: mati je pripovedovala, da je pred prestajanjem zaporne kazni svojega moža pravila v družini postavljala predvsem sama, a je kasneje dodala, da v družini ni bilo jasnih pravil, poleg tega je izrazila mnenje, da pravila v družini morajo biti. Neskladje razumem tako, da v družini ni bilo strogih pravil, bila so bolj zaželeno ravnanja, predvsem v odnosu do otrok. Neujemanje si razlagam na način, da so si v svojih družinah matere pravila želele, vendar niso imele moči ali znanja, da bi jih postavile in bi pravila zaživela v praksi. Ali pa so morda imele v mislih dve kategoriji pravi. Npr.: spoštovanje do matere je bilo pravilo, ki sicer ni bilo posebej izrečeno, ampak je vseeno veljalo, niso pa imeli jasnih pravil glede točno določene ure prihodov domov. Torej prva kategorija pravil, ki se vežejo na temeljne vrednote, je v družini veljala, drugih (posebnih) pravil pa družina ni imela. Pravila so sedaj v večini zamenjali dogovori, kar pa v veliki meri pripisujem odraslosti otrok in ne toliko spremembam, ki bi jih prineslo prestajanje zaporne kazni.

KOMUNIKACIJA – PREJ

Komunikacije se (na)učimo v odnosih in **komunikacija v otroštvu vpliva tudi na komunikacijo kasneje** (*Res odvisno, kakšno otroštvo imaš in kaj dobiš od svojih staršev.* – A51) in, kot pravi intervjuvanka, je težko v svoji družini imeti dobro komunikacijo, če to že ni del človekovih navad, osebnosti (*Če to ni v tebi, ne moreš v lastni družini potem tega ustvarjat, ne.* – A50). Mati je še povedala, da so se v družini malo pogovarjali, običajno **ko so nastopile težave** (*Smo se, ko je bil kaki problem, poskušali se pogovarjat.* – A53), priznala je tudi, da je bilo **veliko nasilne komunikacije** (*Tudi veliko nasilja na primer.* – A73). **Teme pogovorov** so bile običajno tekoče, vsakodnevne zadeve (*Največ smo se o teh tekočih, vsakodnevnih zadevah.* – C30), včasih pa tudi načrti o skupnih izletih (*Včasih smo si tud naprej planirali, če smo kam šli.* – C31). V eni družini so se **pogovarjali o vlogah, moči, ki jo imajo družinski člani** (*Ja, to smo.* – A55). So pa bile v družini tudi **teme, o katerih se niso pogovarjali** (*Dosti premalo, tudi o takih temah mogoče, kot je spolnost.* – A54; *Ja, glih kakšne podrobnosti, recimo, ko enkrat odrašča glih, se ne vtikam, kaj ima in kako.* – D45), v enem primeru pa je mati čutila šok otroka ob ločitvi, ampak se o tem vseeno ni mogla odkrito pogovoriti z njim (*Ker jaz sem čutla,*

da je ta čustveni šok zelo hud, ampak se mi je, nismo se pa še mogli odkrito pogovoriti o tem, sem pa vendarle računala na to, da bo skušal to situacijo razumet. – E39). Intervjuvanci so povedali, da so se tudi **o njih premalo pogovarjali** (*Mogoče če bi se majčken več pogovarjali pa majčken več argumentirali določene stvari, si vzeli čas.* – E78). Mati pa je med pogovori tudi pogrešala **očesni stik**, ki ga sin ni mogel vzpostaviti (*Očesni stik, sploh ga ni mel.* – B43).

KOMUNIKACIJA – ZDAJ

Intervjuvanci so v pogovorih povedali, da je v odsotnosti družinskega člana, ki je na prestajanju zaporne kazni, **veliko pogovora, medsebojne pomoči** med družinskimi člani (*Se veliko pogovarjamo, pa si nekak pomagamo.* – A25), morda celo **več pogovora** kot pred prestajanjem zaporne kazni (*Več komunikacije.* – A75; *Več pogovora.* – A76), mati pa dodaja, da se **sedaj učijo komunikacije** (*To se zdaj komaj učimo nekak.* – A52). Druga intervjuvanka je povedala, da sta se sinom odločila, da bosta delala na tem, da bo sin znal stvari povedati na sprejemljiv način (*Sva veliko delala na tem, da določene stvari pove na način, ki je sprejemljiv.* – E81; *Potrudi se, da stvari poveš na način, tudi če boš hotel koga, ampak mu to povej na način, da ti ne bo mogo rečt, na način, da ti ne bo mogo rečt, da si ga užalil in da si kršil komunikacijo.* – E82). Pri slednjima je komunikacija zelo **direktna in odkrita**, kot to poimenuje mati (*Zelo odkrita in direktna.* – E65). Sogovorniki so povedali, da se **družinski člani med seboj pogovarjajo o kaznivem dejanju in o zaporu**, čeprav je to težko sprejeti in spregovoriti o tej temi ni lahko (*Zapor, to sprejet, spoznat neko novo okolje, ne. Tudi o tem je težko govorit.* – A57; *Ja, doma se ja.* – A58; *Doma pa se pogovarjamo.* – AB10; *Saj tud mi med sabo težko govorimo.* – B96; *Se pogovarjamo o tem, kaj se je zgodilo.* – D48), hči osebe na prestajanju zaporne kazni pa je dodala, da se lahko doma o tem pogovarja, odkar je začela obiskovati terapije (*Od letos, ja, pač ko jaz hodim na terapijo.* – AB27). Mati enega od sinov na prestajanju zaporne kazni je povedala, da sin sicer pove kakšno malenkost (*Postopoma kaj pove, kako je tam, al se kaj poheca, ko se prej ni, recimo s pazniki, ko se kr zastopi pa to.* – B115) in meni, da bo morda o tem lahko spregovoril kasneje (*Mogoče bo čez 15 let povedal, ko bo lahko govoru.* – B95). Mati drugega sina pa je povedala, da sta o tej tematiki zelo veliko govorila (*Ja, ja to smo prečesali po dolgem in po čez.* – E66). Iz pogovorov sem dojela, da se o **zaporu, kaznivem dejanju pogovarjajo samo z bližnjimi** (*Samo z bližnjimi, ki jih poznamo.* – A60), **v družbi pa ne** (*V družbi pa ne.* – A59; *Niti nima smisla o tem govorit.* – A61). Intervjuvanec pripoveduje, da je v družinskih odnosih v času prestajanja zaporne kazni partnerke **več trenj**,

več konfliktov, kot jih je bilo pred prestajanjem zaporne kazni (*Kak bi reko, živčna pride že od tam, tiste skrbi tam pa tukej, so trenja.* – C32; *Velik bolj so zdaj trenja, ko so prej bla, ko je bla doma.* – C33), poleg tega pa s strani partnerke, ki je na prestajanju zaporne kazni in sedaj za vikende občasno prihaja domov poslušá **očitánja**, da ne razume, kako je njej težko v zaporu, njemu pa doma nič ne manjka (*Men tule včasih očita: »Ja, pa ne veš, kako je men gor hudo.« Se vem, samo kaj ji pa jaz lahko naredim. Nimam kaj naredit.* – C34). Med njima tudi **ni pogovorov o kaznivem dejanju** (*Ne.* – C50), sam pa pove, da **ga ni sram povedati, da se je napačno odločil**, ko se je odločil za partnerstvo z njo (*Mene o tem ni sram govorit, da sem se zajebal.* – C63).

Sprememba v komunikaciji, ki me je najbolj presenetila, je po izjavah intervjuvancev povečanje komunikacije v obdobju prestajanja zaporne kazni družinskega člana ter njeno izboljšanje, saj se sedaj učijo komuniciranja, prej pa temu nihče ni posvečal posebne pozornosti. Kaže torej, da je stiska, ki jo doživljajo družinski člani ob prestajanju zaporne kazni družinskega člana pripomogla k temu, da so začeli o tem govoriti med seboj. V družinah se, enako kot prej, veliko pogovarjajo o vsakodnevni zadevah, hkrati pa se sedaj (več) pogovarjajo o kaznivem dejanju in o prestajanju zaporne kazni, čeprav je to težka tema in o njej ni enostavno govoriti. Spremembe v komunikaciji pripisujem večji medsebojni povezanosti družinskih članov, ki je že bila omenjena. V enem primeru pa je bilo zaznati, da se je komunikacija poslabšala (več trenj, konfliktov), ampak predvsem v partnerskem odnosu, v odnosu do otrok tega v intervjuju nisem zaznala.

MOČ – PREJ

V dveh primerih je imela **več moči žena** (*Več besede sem imela jaz.* – A63; *Tist bi pa lahko rekel, da je bla ona.* – C35; *Večinoma ja.* – C36). V intervjuju A žena opisuje, da so imeli **vsí člani del moči** (*Vsak svoj delček odnesli moči. Vsak je svojo mel. Tisto trmo al pa jezo al pa karkoli.* – A65). intervjuvanec v intervjuju C je pravedal, da so v njihovi družini **otroci imeli najmanj moči** (*Tisto pa so bli otroc, včasih ko je bla tule.* – C37). Tudi mati v intervjuju B je pripovedovala o svoji **nemoči** (*Nisem imela več moči.* – B16; *Nisem mela moči.* – B87), mati v intervjuju E pa je dodala, da se kljub temu ni pustila (*Kljub temu da sem bila mama in kljub temu da sem bila dostikrat nemočna, vendarle en dokaz, da se pa ne pustim.* – E68). **Zmago v konfliktu** je največkrat dosegel mož, ker so mu ostali družinski člani to dopuščali (*Mož večkrat, ker smo mu popuščali, ker pač zaradi njegove narave smo mu popuščali, da je obveljala*

njegova. – A64) in se mu **prilagajali** (*Ker v bistvu smo se njemu vsi prilagajali. – A68*), hči je dodala, da sama v konfliktu raje popusti in odneha (*Jaz raje popustim pa odneham. – AB13*), podobno pa stori tudi partner v intervjuju C, saj pravi, da bi sicer konflikt trajal v nedogled (*Sem rajš jaz kr tih. Utihnem in se rajše umaknem, če bi nadaljevala, bi to šlo v nedogled. – C39*). Čeprav sta hči in žena povedali, da so se možu prilagajali in mu popuščali, sta imela s **sinom več konfliktov** (*S sinom je bilo več konfliktov. Moški kot moški veš. Nista popuščala drug drugemu. – A110*). V enem primeru je mati spregovorila o **delitvi moči v družini** (*To so stvari, ki se kr avtomatično razdelijo. – D56*), da se je vloga odločanja o neki zadevi prenašala **glede na temo** in vloge, ki jih je kdo imel v družini. Glede gradnje je odločal mož (*Za take stvari kar se tiče, na primer pri hiši, gradnji, je mož. – D54*), žena pa je odločala o gospodinjstvu, finančnih zadevah (*Recimo pri gospodinjstvu pa denar pa položnice, to pa jaz skrbim. – D55*).

MOČ – ZDAJ

V dveh družinah se je **ravnovesje moči** spremenilo (*Stanje umirilo. – A66; Zdaj je vedno bolj ravnovesje moči. – A67*) in sedaj vsi vplivajo in se skupaj dogovarjajo (*Vsi vplivamo. – A69; Ja zdaj se pa, saj smo se prej tud, zdaj se pa kr skup zmenimo. – C38*). Mati v intervjuju E je povedala, da **konflikte jemlje kot učenje** in življenjsko šolo (*Konflikte vzela kot eno življenjsko šolo. – E76*) in da ostaja **neomajna in vztrajna** (*Da sem neomajna in da nikoli ne maram pasivnosti, veš, one brezbržnosti, ko se vdaš. – E69*).

Moč v družinah je lahko enakomerno ali neenakomerno porazdeljena, običajno pa so otroci v družini tisti, ki imajo najmanj moči. V primerih, v katerih je bila moč neenakomerna razporejena, so se družinski člani prilagajali članu, ki je imel največ moči in so tako bili v podrejenem položaju. Razmerje moči v družini je odvisno od možnosti odločanja (Tomori: 1994). V družini je lahko odločanje razdeljeno glede na temo in vloge, ki jih prevzema družinski član. Ugotovila sem, da je lahko v družini večje ravnovesje moči, ko je družinski član na prestajanju zaporne kazni. Glede na izjave intervjuja menim, da se je v družini osebi, ki je na prestajanju zaporne kazni, zmeraj popuščalo in prilagajajo, s fizično odsotnostjo pa se je to prenehalo in lahko se je vzpostavilo večje ravnovesje moči, kot je bilo prej.

ČUSTVA

Intervjuvanka je povedala, da **o svojih čustvih govori in jih tudi pokaže** (*Jaz kar tudi to nekak. Pokažem pa povem, pa saj se tak vidi. – A62*), njena hči pa **o čustvi ne govori** (*Niti ne. – AB12*).

Mati v intervjuju B je pripovedovala, da svojih **čustev ni izražala pred svojim sinom** (*Mene sin ni videl jokati v tem času, ne v zaporu, nikjer, jaz nisem nikjer jokala. – B105; Men se je tuki srce trgal, ampak jaz sem mogla bit močna. – B108*), ampak jih je **izražala na samem**, npr.: se je zjokala doma (Jaz sem se pol doma zjokala. – B106). Sedaj pa zmeraj bolj opaža, da se počuti **otopelo**, da so njena čustva zatrta (*Včasih so mi čustva čisto zatrta. – B137*).

O čustvih sem spregovorila le s tremi intervjuvankami in dobila različne odgovore, in sicer lahko nekateri o svojih čustvih spregovorijo in jih tudi pokažejo, drugi tega ne zmorejo ali pa niti ne želijo, ker ne želijo bližnjim pokazati svoje nemoči. Tukaj morda manjka osnovno izkustvo, da so čustva v družini sprejemljiva, možna in razumljiva (Čačinovič Vogrinčič 1998). Govor o čustvih je zelo osebna tema in sem jo zato odprla v samo treh intervjujih, ko sem menila, da je okolje dovolj varno in da ne bom s svojo radovednostjo prizadela intervjuvanih. Tudi v enem od teh intervjujev sem opazila, da hči o čustvih ni želela ali pa ni zmogla govoriti. Morda je temu botrovalo, da sta bili med pogovorom prisotni obe, mati in hči, vendar mislim, da bi hči, tudi če bi bili sami, o tem še težje spregovorila, ker ji je po mojem mnenju mati dajala občutek opore in varnosti.

VREDNOTE – PREJ

Glavne vrednote, ki jih izpostavljajo družine so **odkritost** (*Bit odkrit drug do drugega.* – A70), **zaupanje** (*Si zaupat.* – A71; *Si vse povemo, jaz sem sploh taka odprta za vse stvari.* – B133), **poštenost** (*Neko poštenje.* – A72, *Poštenost.* – D60; *Mej čisto vest, pa bo vse v redu.* – D62), **vera** (*Ker jst ne vem, kako sem to prestala. Jaz, če ne bi mela vere, ne bi.* – B116), **iskrenost** (*Iskreli smo, mogoče včasih še preveč.* – B132; *Iskrenost je bila predvsem pomembna, da poveš, takrat ko ti je najtežje.* – E79), **deset božjih zapovedi** (*Deset božjih zapovedi se drž pa si.* – D61). Kot vrednoto je intervjuvanka predstavila še **dobre, prisrčne odnose** (*Delali smo predvsem na tem, da imaš eno skupino ljudi, ne vem, mogoče tudi delovni kolektiv in prijatelje, s katerimi imaš dobre in prisrčne odnose.* – E77) in tudi **bolj sproščen pogled na življenje** (*Smo tud mi prej življenje jemali preveč za hec, tko vsi skupi, z očetom vred.* – B127) in **premalo spoštovanja** (*Manj spoštljiva do ljudi na splošno.* – B129). Mati je v intervjuju ugotavljala, da **privzgojene vrednote ostanejo** (*Zgleda, da kar vcepiš otroku, zgled, ostane.* – B118). Intervjuvanec je edini, ki je rekel, da niso imeli skupnih vrednot, ampak **vsak svoje** (*Ja, smo jih kr meli. Kr nekak. Vsak je bil po svoje.* – C40). Oseba, ki je sedaj na prestajanju zaporne kazni, pa je v času odraščanja **izgubila družinsko vrednoto – vero** (*on je veru zgubu.* – B117). Druga, sedaj zaprta oseba, pa se je pred pričetkom prestajanja kazni **navduševala nad vrednotami balkanske vojne** (*Tej fantje so bili fascinirani z balkansko vojno. Fascinirani. Unim dol se neki dogaja. Uni živijo neki več, pizda, več neki, ko morš bit dedec, ko morš met jajca, ko morš potrpet, ne smeš pokazat bolečine, ne smeš pokazat, ne usmiljenja.* – E43).

VREDNOTE – ZDAJ

V intervjuju se je izkazalo, da je vrednota, ki se je ohranila, **vera** (*Smo si, kok bi reku, izmolil to, kar je.* – B74; *Vero mam vsi, molil smo.* – B131), po izjavah sodeč se je spremenilo to, da imajo sedaj **več miru** (*Več miru je.* – A74), družina ima sedaj **bolj resen pogled na življenje** (*Zdaj bolj resno postaja.* – B128), **vrednote imajo večji pomen** (*Bolj ceniš vrednote.* – B130) in **nič ni več samoumevno** oz. podarjeno (*Kaj pa vem, da ti ni vse prinešeno.* – B134). Iz pogovorov je razbrati, da je družina tudi medsebojno **povezana** (*Kakšno kosilo, se dobimo. Smo tko zlo povezana družina.* – D19), eni izmed intervjuvank pa je najpomembneje, da ima **s svojimi otroki dober odnos** (*Men je najbolj pomembno, da mam jaz z mojimi otroki dober odnos.* – E75). Intervjuvanec je povedal, da ima **željo po spremembi vrednot**, vendar o tem ni želel več govoriti (*Spremenil mogoče bi, samo o tem ne bi nič govoril.* – C42). Po mnenju dveh

mater **zapor ne vpliva na spremembo vrednot**, ker to kar si, si (*Ne, ne niso se spremenile. To kar si, si.* – D63); ker določeni sistemi v družbi, kot je zapor, niso namenjeni izboljševanju življenja posameznika (*Ma, v bistvu, ne. Jaz se zavedam, da določeni sistemi v družbi niso narjeni zato, da rešujejo in izboljšujejo življenje posameznika.* – E80). Je pa **odpuščanje**, tista vrednota, ki postaja v družinah bolj aktualna, kot je bila prej (*Čprav, saj pravim, moreš malo odpustit, nimaš kaj.* – D64).

Zanimale so me vrednote družine in njenih družinskih članov. Intervjuvane osebe so naštele vrednote, ki so jih imeli pred prestajanjem zaporne kazni družinskega člana. Ugotavljam, da zapor kot institucija in prestajanje zaporne kazni vrednot bistveno ne spreminjata. Opažam pa, da so se uveljavile nove vrednote, kot so odpuščanje in več miru v družini, ter da je pogled na življenje bolj resen, kot je bil pred prestajanjem zaporne kazni. Kot pomembno vrednoto so v večini izpostavili vero, kar lahko povežem z Fromo Walsh (2003: 341- 343), ki pravi, da sta duhovnost in družinsko življenje globoko prepletena in povezana. Toliko bolj pa je lahko duhovnost pomembna opora, ko se družina spopada z mnogimi stiskami. So pa tudi primeri, v katerih družinski člani želijo spremeniti katero od vrednot, vendar o tem niso želeli podrobneje spregovoriti.

VKLJUČENOST DRUŽINE V OKOLJE – PREJ

Družina je del nekega okolja in vsaka družina vanj različno vstopa. Intervjuvanci so povedali, da so včasih redno **obiskovali svoje starše** in se z njimi videvali enkrat tedensko (*S starši, moževimi in mojimi starši, smo se kar pogosto, tak enkrat na teden, srečevali.* – A77) ali dvakrat mesečno (*Kr na vsake, koker 14 dni, smo dol na Dolenjsko šli k mami, še prej, ko sem jaz mela naše.* – D70). Ko so bili otroci mlajši, so kot **družina hodili na obiske** (*Prej smo pa skupaj hodili.* – A83). Mož in žena sta pred začetkom prestajanja kazni skupaj **obiskovala zakonsko skupino** (*V zakonsko skupino sva hodila.* – A78) in **molitveno skupino** (*Molitveno skupino.* – A79), iskala sta takšno družbo, ki je bila **primerna za moža** (*Tako družbo sva iskala, ki je bila za moža primerna.* – A80; *Lažje mu je bilo se z istimi družiti.* – A81). Hči je povedala, da se je družinskim obiskom **izogibala zaradi očetovega vedenja** (*Vedno manj hodla zraven.* – AB16), saj je na obiskih vedno znova ponavljal isto zgodbo (*Ati včasih, mislim skoraj vedno, govoril o XX pa kak je on mel prometno nesrečo in to se je pač vedno ponavljalo, pač vedno je bilo isto.* – AB14) ali pa je začel preklinjati, pri čemer se je hči počutila neprijetno (*Začel preklinjat in mi ni blo fajn.* – AB15). Žena je povedala, da je **pomen obiskov** videla v druženju, sproščenosti

(*Neko druženje.* – A84; *Sproščenost.* – A85), največ pa so ji pomeni odnosi s pravimi prijatelji, s katerimi se je lahko iskreno pogovarjala (*Veliko pomenilo, še posebno tisti pravi prijatelji, kjer lahko odkrito spregovoriš.* – A87). Ena izmed intervjuvank se je spomnila, da je oseba na prestajanju zaporne kazni **zavračala družbo svojih bratov** in iskala drugo družbo (Prej je pa vso družbo zavračal, tud od svojih bratov. – B120). S sosedi so imele družine različne odnose, ena izmed njih s sosedi ni imela posebej tesnih stikov, zgolj **vsakdanji odnos** (*Sosedi pa tisto vsakdanje.* – A82), drugi intervjuvanci so bili v **dobrem odnosu s sosedi in znanci** (*Ja, v redu, ja.* – C44), saj so bili kot družina v okolju spoštovani in poznani po prijaznosti, delavnosti (*Čudovito. Posebno. Moža so tako, ker je bil res, mislim, da je skor pri vsaki hiši kaj naredil.* – D66; *Vsak je reko, on pa to res dobro naredi, so ga pohvalil.* – D67; *Mene so tud radi imeli, ker sem bla le skoraj 30 let poslovođkinja. Še pol, ne vem kolk let, ko sem bla v pokoju, me je kdo srečal: »Ja, kako vas pogrešamo,« zlo mislim tko.* – D68). Podobno je svoje odnose s sosedi in znanci opisala tudi druga intervjuvanka in povedala, da so se dobro razumeli, ne glede na starostno razliko med njimi (*Dobre, zelo dobre odnose z vsemi.* – E83; *Pa tudi če je med nami 15 let razlike, zelo dobri prijatelji, recimo od vzgojiteljic, do personala iz vrtca, do ljudi, ki so tam.* – E84). Z nekaterimi so bili celo v boljših odnosih kot s svojimi starši (*Mislim, da smo imeli boljše odnose tam v soseski, kot pa imam recimo z mojimi starši.* – E85). Je pa bilo včasih morda v teh odnosih **več zaupanja**, kot je sedaj (*Mogoče smo si včasih malo več zaupali.* – C46). V intervjuju sem izvedela, da so bili v okolju tudi ljudje, ki so imeli do družine **žaljiv odnos**, zlasti vidnejši predstavnik lokalne skupnosti je rad napihnil kakšno zgodbo in je imel v svojem pripovedovanju zelo žaljiv odnos (*Kadarkoli se je kjerkoli govorilo o teh otrokih, o teh fantih, je bil zelo žaljiv in zelo rad je škandaliziral celo zgodbo: »Da v XX so sami narkomani, da to je banda, ki jim je pretepanje folklor, da ti starši so vsi za pobit.«* – E51). Posledica žaljivega odnosa je **medsebojni prezir** med temi osebami (*Z njihove strani prezir in sovraštvo, z naše strani pa tudi že počasi tista opreznost.* – E52).

VKLJUČENOST DRUŽINE V OKOLJE – ZDAJ

Vstop družine v okolje, ko je njen član na prestajanju zaporne kazni, se razlikuje od družine do družine. Ponekod **sorodniki in sosedje ne govorijo o kaznivem dejanju** in o tem niti ne sprašujejo (*Ljudje niti ne sprašujejo.* – A88; *Ja, tale ve, ne vem, kr tih so.* – B123), kar pa hčer zaprte osebe moti, da nihče od sorodnikov ne omeni očeta, odkar je ta na prestajanju zaporne kazni (*Moti me pa edino to, da se sorodniki nič ne pogovarjajo o tem.* – AB20; *Atija ni še nihče*

omenil od takrat. – AB21). **Hči se je o kaznivem dejanju in zaporu pogovarjala edino s svojo botrico** (*Edino z botrco sem se pogovarjala.* – AB22), sicer o tem **ne govori niti s prijatelji niti z drugimi sorodniki** (*Ne s sorodniki in ne s prijatelji.* – AB17). Nekateri prijatelji se sami pozanimajo, kaj se je zgodilo in kako se počuti oseba na prestajanju zaporne kazni in kako njegova družina (*Bolj osebni prijatelji.* – A89), takim ljudem potem tudi pojasniš, vsem pa zgodbe ne moreš razlagati (*Vsakmu pa ne moreš razlagat, se pa rajše umakneš.* – D75; *Sem pa tja jim razložiš, ampak glih malo bolj oddaljenim pa ne boš šel razlagat posebej.* – D76). O kaznivem dejanju se nekateri intervjuvanci pogovarjajo na **terapiji** (*Se dosti o tem pogovarjam pač na terapiji pa s tisto skupino ljudi, meni to zdaj največ pomeni.* – A90) **in z ljudmi, katerim najbolj zaupajo** in so jim tudi v oporo (*S starši pa sestrami.* – A91; *Prijateljicam, ki jim res lahko zaupam.* – A92; *Se super razumemo in mi stojijo ob strani pa vse.* – A112; *S fantom ja, z drugimi pa ne.* – AB19; *Določeni, z nekaterimi si si dost blizu, se.* – D50). **Z mnenjem drugih ljudi se intervjuvanci ne obremenjujejo** (*Se ne obremenjujem s tem, kar si drugi mislijo.* – AB18; *Ne gledam na druge, veš.* – A93). Intervjuvanka pove, da **dopušča različne poglede** okolice na to dejanje, ker meni, da ima vsak svoje mnenje (*Vsak ima svoje mnenje in je prav tak.* – A117). Ker sta z možem precej aktivna v cerkvi v njihovem kraju, sta tudi duhovniku takoj po storjenem kaznivem dejanju povedala zanj in bil je **šokiran, ampak je sprejel** brez obsojanja (*Kar se duhovnika tiče, morem rečt, da je bil šokiran zelo, ampak je potem kar dobro sprejel ne.* – A116). Kljub vsemu imajo intervjuvanci različne izkušnje z odzivom okolice do njih po storjenem kaznivem dejanju. V intervjujih so povedali, da je včasih **mnenje okolice negativno** in to občutijo tudi osebe, ki so na prestajanju zaporne kazni (*Čutil se je kot nekdo, ki ga potem tudi vsi drugače gledajo zaradi tega.* – E57; *»Aja to je on, ko se druži s temi sumljivimi fanti.«* – E71). Intervjuvanka je priznala, da je tudi sama **izziva odzivanje okolice**, ko sama prične govoriti o zaporu (*Jaz sem to včasih znala kr malo provocirat s tem. Prav uživala, ko je blo komu nerodno.* – E87). Intervjuvanka je pripovedovala tudi o **poniževanju**, ki ga doživela s strani prijateljice, ko je bilo storjeno kaznivo dejanje (*Me je ta, kateri se je to zgodilo. To je bila moja prijateljica. Ona me je v bistvu poniževala.* – A94). Ista intervjuvanka je negativen odnos doživela tudi s strani moževih staršev, ki jo **obsojajo**, da je ona kriva za storjeno kaznivo dejanje (*Babica pa dedek pač od atija. Onadva pač dostikrat, da naša mama je tega kriva, zaradi tega.* – AB23; *Pač to so očitki* - AB24). **Mnenje okolice je pa včasih tudi pozitivno**, ko okolica sprejema osebo, ki je na prestajanju kazni in trenutno domov prihaja le na izhode za vikende (*Zdaj pa on vid, kako ga okolica sprejme.* – B121; *Polno*

teh ljudi srečal in so ga ljudje sprejel, nič ne očitajo. – B122), ali pa okolica človeka ne gleda samo kot osebo, ki je na prestajanju zaporne kazni, in samo skozi prizmo storjenega kaznivega dejanja, (*»A to so pa ti fantje, ko so marsikdaj priskočili na pomoč, ko je blo treba nosit gradbeni material, pohištvo, selit, komu odnest težak cekar domov, ne vem, mamici z nakupovalnimi vrečkami, ki ima jokajočega otroka v naročju, ji, ne vem, pomagat prit do bajte. – E72).* Intervjuvanka še pove, da je **celotna zgodba okrepila pomen in vrednost odnosov** z bližnjimi (*In morem rečt, da zgodba, kot je ta, nas je, recimo, še bolj povezala. Še bolj, recimo, skritalizira pomen in vrednost teh odnosov. – E86).* Intervjuvanka je povedala, da si tudi ne dovoli, da bi o njenem sinu govorili slabo in ga **v družbi zagovarja** (*Saj sem tud jaz taka, da ne pustim, tok bi reku, nisem nikoli rekla, da bo kdo mozga sina zdaj, zmeri sem se zanjga borila. – B124).* se pa ravno omenjeni sin spopada z **izgubo družbe**, saj je prekinil stike z ljudmi, s katerimi se je družil (*On zdaj brez družbe, to je tist. – B119).* Eden izmed intervjuvanih pa je povedal, da je **odnos okolice skoraj enak**, kot je bi prej (*Skor isti, na isti ravni kot pa prej. – C43)* in dodal, da je v tem odnosu **manj zaupanja** (*Zaupam, odkrit povedano, bolj malo zdajle. – C45).* Intervjuvanci so povedali, da na **obiske domačih** še hodijo (*To še gremo. – C47; Saj pravim, zdaj je pa že ožje družine dost, skoz neki, Kr. – D71).* V dveh primerih pa kateri od družinskih članov **ni seznanjen s kaznivim dejanjem**. V enem primeru babici osebe na prestajanju zaporne kazni niso povedali ne za kaznivo dejanje in ne za prestajanje zaporne kazni (*Pravzaprav tole morem pa povedet. Mami smo prihranil tole sinovi zgodbo. – D72).* v drugem primeru pa intervjuvankin oče ve, da njen mož prestaja zaporno kazen, ne ve pa natančno katero kaznivo dejanje je storil (*Ja, oz. naš ata ne ve. Zaradi česa je zaprt. – A11).* ker se intervjuvanka z njim ne more odkrito pogovarjati (*Z njim se ne morem odkrito pogovarjat, ker mam vedno še neki strah pred njim. – A114).* Intervjuvanec pa je povedal, da **stikov s svojimi starši nima**, odkar je pričel živeti s partnerko na prestajanju zaporne kazni (*Sam od takrat se nisma več vidla. – C68).* vendar pa se **dobro razume s partnerkinim očetom** (*Midva se zastopma. – C69).* katerega **preseneča, da njegova hči prestaja zaporno kazen** (*Ker je ona tam, to jih mal preseneča. – C48).* Ena izmed družin je povedala, da ima s **sosedi dobre odnose**. Sosedje so jim izkazali podporo, saj družino poznajo in niso mogli verjeti, da je to res (*Tlele v ulci mamorecimo ene tri, ko so takrat prav v podporo prišli, ko poznajo sina, niso mogli verjet, da je to res. – D49; Mama par dobrih sosed, tud zdajle so ga prec obiskale, pa vprašajo kako pa XY, se drži, pa tko mislim. – D53).* Se pa včasih nekateri starši ali pa celotne družine po storjenem kaznivem dejanju pričnejo **izogibati družbe**, s katero so prej preživeli veliko časa (*Včasih sva*

tud z upokojenci na kakšne izlete, zdaj sva pa kar nehala. – D51; Zdaj, odkar pa se tole, pa nisva nikamor šla nobenkrat. Nekako ne ... bolj doma. – D77), in se raje umaknejo na samo (Saj raje, sva raje sama. – D52; Prej smo zmeraj hodil k deset maš, zdaj pa sva šla raje v nedeljo zvečer, ko je manj ljudi, al pa včasih tud kam drugam. – D74). Omenjena starša sta bila pred kaznivim dejanjem v soseski zelo dobro poznana in spoštovana in sta zato **ob prihodih policije še toliko bolj čutila sram** (Ko so začel, ko je prvi teden začela policija hodit. Ob vsaki uri ne glede na ..., v nedeljo opoldne pa marica. Pol se pa nekako navadiš. – D69). Ob nekaterih negativnih odzivov okolice boli tudi dejstvo, da so **v medijih objavili članke s polnimi imeni in priimki**, kar je vplivalo tudi na družine osebe, ki je storila kaznivo dejanje (Potem je bil še članek v Slovenskih novicah, gostinec je poklical novinarja in je povedal svoj doživljajski spis tako, kot se je njemu zdelo prav. Z imeni in priimki. Jaz sem bila namreč ta štiri leta tudi svetnica v občinskem svetu, tko da je blo še dodatno razlogov, da se to vrže v medije. – E54), zaradi česar je bilo osebi na prestajanju kazni hudo (Hudo mu je bilo zaradi te medijske izpostavljenosti, predvsem mene. – E58). Zaradi objav v medijih s polnimi imeni in priimki lahko ljudje **povežejo tudi druge družinske člane**, kar lahko vpliva tudi na življenje širše mreže sorodnikov. Intervjuvanka je povedala, da njen vnuk zaradi objave v šoli ni imel težav (No, saj so pol, no, v šoli, k sreč ni blo, ker on je pa glih tako XYZ, bi se lahko povezovalo. – D10). Intervjuvanka je o izkušnjah z novinarji povedala, da se je pri njej oglasila novinarka medijske hiše in želela govoriti z njo, ampak je **sodelovanje z novinarji zavrnila** (Novinarka je s POP TV-ja je pol prišla, ampak ji nisem odprla. – D65).

Družina v okolje vstopa na različne načine. Velikokrat so to obiski širše družine, prijateljev, sosedov. Srečuje se z ljudmi, ki so jim blizu, kjer se počutijo sprejete in obiski zanje pomenijo druženje, sproščenost in zaupanje. Ugotavljam, da število obiskov ostaja približno enako, kot je bilo pred prestajanjem zaporne kazni družinskega člana, le da je zaupanja v teh odnosih vedno manj. Spremembe se kažejo v odzivanju okolja do družine. Odzivi in mnenje okolice so lahko negativni, kar lahko občuti celotna družina kot tudi družinski član, ki je na prestajanju zaporne kazni. Družinski člani se lahko na podlagi tega soočajo z očitki s strani sodelavcev, prijateljev. Zlasti boleče je, če so družinski člani izpostavljeni tudi v medijih, saj širša javnost izve za kaznivo dejanje in jih z njim poveže ter tako tudi nanje pade stigma, kar trdi tudi Goffman (2008: 33–34), ki pravi, da je težnja, da se stigma širi od nosilca stigme – zaprte osebe – na osebe, ki so z njim tesno povezane. In to je tudi razlog, zaradi katerega se ljudje takšnim odnosom bodisi izogibajo ali pa jih prekinjajo, če že obstajajo. Zaradi stigme se torej družinski

člani včasih izolirajo od okolice in zaupajo samo najbližjim. Niso pa odzivi okolice zmeraj samo negativni. Sosedje in prijatelji ter sodelavci v nekaterih primerih družini izkažejo podporo in ji stojijo ob strani. Družini lahko takšen odziv olajša vstop v okolje in tako ostane bolj odprta za stike s skupnostjo. V spoštljivih odnosih so lahko družinski člani pripravljeni spregovoriti o kaznivem dejanju, o njihovih občutkih, o tem, kaj se jim dogaja. Nekateri družine pravijo, da je celotna zgodba (kaznivo dejanje in z njim povezano prestajanje zaporne kazni) okrepila vrednost in pomen takih odnosov.

VRSTA KAZNIVEGA DEJANJA

Vrste kaznivih dejanj so različne in v raziskavi diplomske naloge je bilo 5 različnih kaznivih dejanj, zaradi katerih so osebe prestajale zaporno kazen. Kazniva dejanja so bila: **spolna zloraba mladoletnega otroka** (*Spolno zlorabo mladoletnega otroka.* – A95), **rop, kraje, tatvine** (*Rop.* – B34; *Pol pa kraje, tatvine bencina.* – B41; *Rop ene banke poštne.* – B42), **poskus posilstva in lažje in težje telesne poškodbe** (*Takrat naj bi skušal posiliti 72-letno gospo.* – E82), **poskus uboja** (*Obtožen poskusa uboja, ker je v tem pretepu.* – E50), v enem primeru pa partner **ne pozna kaznivega dejanja**, ker je bilo kaznivo dejanje storjeno še preden sta se spoznala z osebo na prestajanju zaporne kazni (*To pa vam jaz ne bi znal točno povedat, ker ona je to od prej mela.* – C49).

Vrste kaznivih dejanj so zelo raznovrstne in tudi starosti oseb, ki so storile kaznivo dejanje. Skozi raziskavo opazam, da je okolje manj naklonjeno kaznivim dejanjem zoper človeško telo in njegovo dostojanstvo kot kaznivim dejanjem, ki so povezana s premoženjem. Pri slednjih je zaslediti manj negativnega odziva okolice kot pri kaznivem dejanju poskusa posilstva in poskusa uboja. To razliko sem prepoznala tudi v poteku intervjuja, saj so družinski člani veliko težje direktno poimenovali vrsto kaznivega dejanja in so uporabljali besedne zveze »to dejanje; preden se je to zgodilo, ta dogodek«. V primer tatvine, kraje in ropa pa je intervjuvanka kaznivo dejanje večkrat navedla kar direktno. Poleg tega sem opazila, da so sogovorniki s strahom pripovedovali o kaznivem dejanju in njegovem poteku in da so skušali opravičiti dejanje, ki ga je storil družinski član. To razumem kot znak naklonjenosti do družinskega člana, ki ga zagovarjajo in sprejemajo za svojega, četudi je storil kaznivo dejanje.

ODNOS DO KAZNIVEGA DEJANJA

Na kaznivo dejanje družinskega člana se drugi družinski člani različno odzivajo, nekateri **iščejo odgovore** na vprašanje »Zakaj se je to zgodilo?« in iščejo sami sebe (*Najprej moreš sam sebe sploh najt, se vprašat zakaj se to je zgodilo.* – A27; *Jaz sem hotela vedet zakaj. Iščeš odgovore.* – A97). Ob iskanju odgovorov se poraja misel, da je morda **katero dejanje iz preteklosti postalo vzrok**, da je oseba storila to kaznivo dejanje (*Mislim, da je bil on izbran v tej družini, da se to prekine.* – A115; *Včasih si rečeš, mogoče so tud kakšni nazaj krivi, moji starši al pa njegovi, za neko stvar, to neki je.* – B135). Intervjuvanka je v pogovoru priznala, da sta oba s partnerjem **takoj po storjenem kaznivem dejanju poiskala pomoč** (*Takoj ko se je to zgodilo, sva takoj poiskala pomoč.* – A96). Nekateri si **pomagajo s terapijami** (*Če ne bi hodila na terapijo, ne vem, kaj bi bilo.* – A28; *Hodim na skupino, eno tudi posamezno.* – A98; *Sama s terapevtko pogovarjam.* – AB28). Nekateri hodijo na terapije posamezno, lahko pa terapije z njimi obiskujejo tudi njihovi partnerji (*V začetku sem nekaj časa sama hodla, zdaj pa hodi še fant z mano.* – AB29; *Zdaj se pač dosti o tem pogovarjama. Pa tudi zdaj pač hodi z mano na terapijo. To mi dosti pomeni.* – AB31). Ob tem se pojavi tudi dilema **sprejemanja** situacije takšne, kot je (*Ali sprejmeš ali ne, kaj boš naredil, se boš boril proti temu ali ne.* – A29), kar je gotovo odločitev vsakega posameznega družinskega člana. Če se odločiš za sprejemanje, se lahko soočaš s **procesom žalovanja**, ko na nek način izgubiš osebo takšno, kot si jo poznal prej (*Zgubiš neko osebo pa boš šel skozi to neko žalovanje.* – A30). Takoj po kaznivem dejanju je **žena tudi sebe dojemala kot zločinko** (*Prvo sem mislila, da sem jaz zločinec al kdo je zločinec.* – A102). Mati pove, da je ob svojem možu začutila **gnus** in to še toliko bolj, ker to ni storil nek neznanec, ampak ravno njen mož (*Glej, jaz sem tudi gnus začutila, če je že nekdo drugi to naredil, kak šele ob mojem možu. In vsa čutenja, ki so.* – A118). Hči je **kaznivo dejanje sama videla** (*Sem sama to videla.* – AB26) in na to gleda kot na **še eno vrsto vedenja, ki jo je prizadela** (*Pač dodatek na vse skupaj.* – AB25). Intervjuvanka je povedala, da je v **začetku prestajanja kazni bil šok** za otroka, ker sta se morala soočiti z dejstvom, da je njun oče v zaporu (*Šokiran je bil. Saj tudi hčera je bila, ker je bilo res hudo.* – A111). Intervjuvana hči je priznala, da je šele **po enem letu zveze fantu povedala o očetovem kaznivem dejanju**, ker o tem prej ni mogla spregovoriti (*Po enem letu ko sva bla skupaj, sem mu pač vse povedla.* – AB30). Kaznivo dejanje in prestajanje kazni prinaša **posledice za celotno družino**, saj se ji spremeni pogled na življenje (*Sigurno, da gledaš drugače na stvari.* – A56; *Drugač gledaš na življenje zdaj.* – B99; *Na nek način si zamorjen, na nek način si bolj zrel, pusti posledice velike.* – B136; *Ja in to ti pusti, men je. Tud bratoma vidim, smo prišli.* – B138). Posledice so zlasti

hude, če se nekomu krivično oblati dobro ime (*Za tist, kar pa ni pa kar ste zdajle nam življenje uničili, je pa grozen* – D29) in zato mati poudarja, da obžaluje kazniva dejanja, ki jih je storil sin, in za ta **dejanja naj tudi dobi kazen**, ampak za dejanja, ki jih pa ni storil, pa naj ga ne obsojajo (*Saj jaz sem tud takrat rekla tam, ko so zasliševal, če je to naredu, obžalujem, naj plača, ga kaznujte.* – D28). Intervjuvanka je povedala, da jo je **prizadela vrsta kaznivega dejanja** oz. to, da je sin večkrat zabodel eno osebo (*Ko sem slišala kolkokrat je bil zaboden, zaradi tega sem se jaz jokala tri dni.* – E55). Dve intervjuvanki pa skušata celotno zgodbo videti v vsaj malo bolj pozitivni luči in gledata na te dogodke, kot da je **vsaka stvar za nekaj dobra** in da se lahko iz takih zgodb veliko naučiš za življenje (*Vsako slabo za nekaj dobro.* – A34; *Vsaka slaba stvar je za neki dobra.* – B97). Mati mladoletnega sina, ki je na prestajanju zaporne kazni, je povedala, da je **pomoč sinu** ponudila že v procesu sojenja, ko je plačala del dolgov in s tem pripomogla tudi nižji sodbi (*Ene 3000 evrov smo že plačal, to je blo kr dobr, da smo.* – B145). Osebe na prestajanju zaporne kazni imajo svoje poglede na kaznivo dejanje in se različno soočajo s tem. Nekateri svoje dejanje **obžalujejo** (*Jaz bi rad, da on ve, da mi je žal. Da to obžalujem, jaz vem, da mi nikoli ne bo oprostil, ampak jaz bi rad, da ve, da mi je hudo.* – E53), drugi na različne načine **delajo na osebni rasti** in iščejo vzroke za svoje storjeno kaznivo dejanje (*Dela na sebi, bere, raziskuje, zakaj se je to zgodilo.* – A36).

Odnos družinskih članov do kaznivega dejanja je različen, običajno pa družinski člani iščejo vzroke, ki bi lahko pripeljali do kaznivega dejanja. Nekateri poiščejo pomoč in se tako soočajo s težo kaznivega dejanja, ki je padla na celotno družino, in z odsotnostjo družinskega člana, ki je na prestajanju zaporne kazni. Storjeno kaznivo dejanje običajno obsojajo in se strinjajo s kaznijo, če je le ta pravično dodeljena. Vseeno pa je prestajanje zaporne kazni za družino šok in pušča posledice, kar se kaže v drugačnem pogledu na življenje, lahko tudi v večji zamorjenosti ali morda zrelosti. Preseneča me, da družinski člani tudi v prestajanju zaporne kazni vidijo nekaj dobrega, da menijo, da se družina lahko iz tega veliko nauči in se še bolj poveže. Torej družine na izkušnjo zopora ne gledajo zgolj kot na negativno izkušnjo.

ODNOS Z ZAPRTO OSEBO

Odnos z osebo na prestajanju zaporne kazni je odvisno tako od osebe, ki je na prestajanju kazni, in od družine oz. vsakega družinskega člana posebej. Intervjuvanka pove, da zdaj **oba delata na sebi** in v tem vidita rešitev (*Jaz delam na sebi on pa na sebi. To je edina ta rešitev.* – A100), odločila sta se tudi, da bosta **tekla v znak povezanosti**, ona se je prijavila na maraton, on je pa

isto dolžino pretekel v zaporu (*Tekala v Radencih 10 kilometrov, on pa je tam v zaporu 10 kilometrov naredil.* – A101). Zaveda pa se, da mora v odnosu **poskrbeti tudi zase** in zato postaviti mejo, do kod lahko stvari še dopušča in sprejema (*Si ti moraš neko mejo postaviti pa za sebe poskrbet.* – A105). Hči je o odnosu z očetom povedala, da se je **izboljšal**, čemu botruje tudi to, da ji je oče sedaj na prestajanju kazni napisal pismo, v katerem se ji je opravičil (*Boljši.* – AB32; *Napisal mi je tudi pismo, da se mi opravičuje.* – AB33). Mati do svojega sina, ki prestaja zaporno kazen, **čuti empatijo**, saj se ji zdi, da je fizično šibkejši, odkar je v zaporu (*Men se je smilu, bil je čist shiran.* – B57). Intervjuvanec je povedal, da v odnosu s partnerko vztraja predvsem zaradi otrok, sicer bi jo najbrž že zapustil (*Da ne bi blo hčerke, ta starejše, od nje, pa mojih dva, ne vem, če bi bla midva dans tuki.* – C51). Mati v intervjuju D je povedala, da vztraja, ker **zaupa, da je sin za skoraj vse, česar je obsojen, v resnici nedolžen** (*Vemo, da je nedolžen za skoraj vse, tud tist, kar je naredu, je res, res.* – D13). Odnos do zaprte osebe pa se lahko kaže tudi skozi prizmo obiskovanja. Oče, ki tudi prej ni živel z otrokom, tudi zdaj **ne obiskuje sina**, ampak ga slednji sam včasih pokliče iz zapora (*Ni ga prišel obiskat, samo smo se slišali po telefonu.* – E28).

Odnos z družinskim članom, ki je storil kaznivo dejanje, se po storjenem kaznivem dejanju in med prestajanjem zaporne kazni spremeni. Opazila sem, da nekateri družinski člani pravijo, da je njihov odnos boljši. Razlog za boljše odnose v družini v času odsotnosti družinskega člana na prestajanju zaporne kazni je morda tudi prenehanje nasilja v družini, saj družinskega člana ni več prisotnega med njimi. To velja še zlasti v tistih družinah, v katerih je bilo storjeno kaznivo dejanje nad družinskih članom. Če v odnosu ni več grožnje z nasiljem, so lahko odnosi bolj sproščeni, v njih lahko vlada več zaupanja. Odnosi v družini pa so lahko tudi slabši kot pred prestajanjem zaporne kazni, o čemer govori en intervjuvanec, ki pravi, da je v odnosu sedaj veliko več konfliktov, kar pripisujem temu, da družina manj časa preživlja skupaj in tako težje sproti rešuje svoje stiske. Menim, da k dobremu odnosu z osebo, ki je na prestajanju zaporne kazni, doprinesejo redni obiski družine v zaporu, kar je lahko znak, da družina podpira družinskega člana, ki je na prestajanju zaporne kazni, in mu želi pomagati. Kot zanimivost bi izpostavila, da družinski člani sedaj omenjajo, da morajo v odnosih poskrbeti tudi zase, postaviti mejo, kaj še dopuščajo in česar več ne, saj teh osebnih meja prej nihče ni omenjal. Menim, da se na ta način družinski člani želijo obvarovati pred razočaranji.

NAČRTI ZA PRIHODNOST

Načrti za prihodnost so v večini družin nepredvidljivi. Partnerja oseb, ki sta na prestajanju kazni, sta **negotova glede skupne prihodnosti**, ne vesta, ali bosta še vztrajala v zvezi ali ne (*Kak pa bo, pa še sama ne vem, a boma skup al ne.* – A103; *Če po pravic povem, ne vem.* – C57). Sicer pa imajo **začrtano pot**, po kateri želijo iti (*Se borit na tej poti, z božjo pomočjo.* – A31), ampak ne gre za brezpogojno vztrajanje na tej poti (*Ne za vsako silo.* – A32). Poudarjajo pa, da je pri tem potrebno slišati in **upoštevati tudi svoje želje in potrebe** (*Jaz morem za sebe vedet, kaj si želim, kak naprej.* – A33). Hči **odločitev glede prihodnosti prepušča mami** in pri tej odločitvi ne vidi svoje vloge (*Kak bo mami odločila, ko bo ati prišel domov. Pač ni neka moja stvar zdaj več.* – AB4) ter se s tem ne **obremenjuje** (*Ne obremenjujem se s tem.* – AB5). Želi si **čim prej zaživeti na svojem** (*Grem čim prej nekam za sebe živeti.* – AB3) in **zaključiti šolanje** (*Čim prej končam šolo.* – AB2). Dokončanje šolanja sta kot načrt za prihodnost za svoje sinove predstavili tudi dve materi (*Šolo dokončat.* – B111; *Ja, ne vem, če bo dokončal tole, študij strojništva.* – D33; *A bo dokončal študij, v glavnem bo treba se čimprej.* – D78). Oseba na prestajanju zaporne kazni ima željo, da bi opravila **vozniški izpit** (*Izpit za avto.* – B110), potem si pa želi poiskati **delo** (*Pol bi pa rad delu.* – B112). Podobno vidi intervjuvanka prihodnost svojega sina, ko bo zaključil študij (*Saj taki pol so iskani inženirji. Upajmo, na vse najboljše.* – D34), želi da bi sin imel **zaslužek za samostojno preživljanje** (*V bistvu je pa to, kar ma on cilj, da bi služu. Da bi se preživil sam, to je njegov cilj.* – B143) in da bi ob tem pozabi na dogajanje sedaj (*Kakšen čas, da bi pa malo zaslužu, tole vse skup pozabi, ne vem, to se bo še sam mogu odločit.* – D80). Intervjuvanka si v prihodnosti želi, da bi znala sinu **pustiti svobodo**, kljub kaznivim dejanjem, ki jih je storil (*Potem bo itak šel svojo pot, da mu pustim svobodo.* – B139), ter da bi si sin lahko ustvaril **dom in našel partnerico** (*Da bo si ustvaril dom, da bo kakšno punco srečal počas.* – B142).

Opažam, da so načrti za prihodnost v večini primerov še negotovi. Intervjuvanci v partnerskih odnosih razmišljajo, ali bi zvezo nadaljevali ali jo prekinili. Podobno kot pri odnosu do osebe, ki je storila kaznivo dejanje, tudi pri načrtih za prihodnost ugotavljam, da družinski člani želijo bolj upoštevati svoje želje in potrebe in ne želijo več slepo slediti željam drugega družinskega člana. Predvsem matere, katerih sinovi prestajajo zaporne kazni, so izrazile njihove svoje želje za prihodnost njihov sinov.

5. SKLEPI

- Družine se spominjajo tako lepih kot težkih trenutkov pred prestajanjem zaporne kazni.
- V začetku prestajanja zaporne kazni družinskega člana drugi družinski člani čutijo stisko, ki je lahko podobna stiski ob izgubi drage osebe in se soočajo z žalovanjem.
- Pri družinskih članih, ki ostajajo doma, je prisoten občutek osamljenosti. Zaradi tega drugi družinski člani pogosteje hodijo na obiske, da bi partner oz. starši, čim lažje prenesli čas med prestajanjem zaporne kazni.
- Družine vzdržujejo stike z osebo na prestajanju kazni preko rednih (vsakodnevni) klicev, obiskovanjem v zaporu; stike ohranjajo tudi v času, ko oseba na prestajanju zaporne kazni koristi namenske izhode.
- Družine imajo mešane občutke glede vrnitve oseb na prestajanju zaporne kazni nazaj v domače okolje. Strah jih je ponovitve kaznivega dejanja in ponovnega uveljavljanjem avtoritete nad drugimi družinskimi člani. Veselje pa občutijo, ker se družinski član iz prestajanja zaporne kazni vrača v domače okolje.
- Družinski člani iščejo vzroke kaznivega dejanja in nekateri znanje o tem iščejo v različnih knjigah, in sicer dve intervjuvani osebi redno obiskujeta terapijo z namenom razrešitve teh in tudi drugih osebnih dilem.
- Ritual, ki jih je imela družina preden je družinski član pričel s prestajanjem zaporne kazni, in ko so bili otroci še mlajši, so bile različne oblike skupnih druženj (izleti, obiski, skupna kosila).
- Redno obiskovanje družinskega člana na prestajanju zaporne kazni se lahko spremeni v ritual.
- Redno obiskovanje družine v zaporu je lahko izraz podpore družinskemu članu na prestajanju zaporne kazni.
- Spremembe vlog v družini pred prestajanjem zaporne kazni in med prestajanjem zaporne kazni se kažejo predvsem v prevzemanju nalog osebe, ki je na prestajanju zaporne kazni.
- Vloga družine v času prestajanja zaporne kazni je predvsem podpora družinskemu članu, ki je na prestajanju zaporne kazni.
- V primeru, v katerem je zaprta partnerka, je mož prevzel še vse njene naloge in njeno vlogo pri vzgoji.

- Družinski člani, ki že imajo namenske izhode ob vikendih, se sedaj bolj aktivno vključuje v družinsko življenje doma in več pomaga pri domačih opravilih kot prej.
- Družinski člani opažajo pozitivne spremembe pri osebah, ki prestajajo zaporno kazen, in sicer zrelost, odraščanje in s tem povezano prevzemanje odgovornosti.
- V družinah velikokrat ni bilo jasno določenih pravil, kljub temu pa so matere oz. žene izrazile, da družina mora imeti postavljena pravila.
- V dveh primerih sta sinova, ki nista upoštevala pravil in avtoritete, storila kaznivo dejanje.
- Z odraščanjem otrok izginjajo pravila, ki jih postavljajo starši, njihova pravila zamenjajo skupni dogovori.
- Teme pogovorov so običajno vsakodnevne in zajemajo usklajevanje načrtov družinskih članov. Teme, o katerih se v družini niso pogovarjali, so predvsem spolnost in osebne intimne zadeve.
- V družinah je več komunikacije kot v času pred prestajanjem zaporne kazni.
- Ponekod se v družini lahko pogovarjajo o prestajanju zaporne kazni in o storjenem kaznivem dejanju.
- V enem primeru se pomanjkanje pogovora o kaznivem dejanju in prestajanju zaporne kazni kaže v večji konfliktnosti med partnerjema.
- Družinski člani se o zaporni kazni pogovarjajo samo med seboj in z bližnjimi, v širši družbi pa ne.
- V družini je lahko večje ravnovesje moči, ko je družinski član na prestajanju zaporne kazni, kot je bilo prej.
- Moč in odločanje sta bila v nekaj primerih ločena glede na dela in vlogo, ki jo je imel posamezni družinski član.
- Zapor ne spreminja družinskih vrednot, družine so ohranile vrednote in dodale še nekaj novih.
- Duhovnost je pri nekaterih družinah družinska vrednota, ki opogumlja in daje moč za okrevanje.
- Vrednote imajo za večino družin večji pomen, kot so ga imele pred prestajanjem zaporne kazni.

- V odnosih pred prestajanjem zaporne kazni je bilo več zaupanja s strani družine, ki ima sedaj zaprtega družinskega člana, kot tudi s strani okolice, ki je družino bolje sprejemala.
- Pogovori o prestajanju zaporne kazni in o odnosu do kaznivega dejanja ostajajo v ožjem družinskem krogu.
- Tistim ljudem, ki sami izkažejo podporo in zanimanje za osebo na prestajanju zaporne kazni, družina običajno več zaupa in jim pripoveduje o svojem počutju, o dogajanju dogaja z osebo na prestajanju zaporne kazni.
- Družinski člani se soočajo z negativnimi odzivi okolice – žalitve, poniževanja.
- Sorodniki, s katerimi se je družina že prej veliko videvala, osebo, ki je storila kaznivo dejanje, sprejemajo brez obsojanja ali pa okolica ne vidi samo storjenega kaznivega dejanja, ampak gleda skozi prizmo preteklih pozitivnih izkušenj.
- Izkušnja prestajanja zaporu lahko prijatelje in sorodnike bolj poveže.
- Ponekod stiki z okoljem postanejo redkejši in se jim družina izogiba, ker se ne želi vedno znova soočati s pogledi obsojanja s strani bližnjih.
- K obsojanju družine s strani okolja lahko prispevajo tudi mediji, ki poročajo zelo osebno in velikokrat nekorektno.
- Ponekod se odnosi s sorodniki, prijatelji, znanci ohranijo, le da je morda v njih manj zaupanja, kot ga je bilo pred prestajanjem kazni.
- Vrsta kaznivega dejanja ima velik vpliv na odnose med družinskimi člani in družbo.
- Odnos, ki ga ima družina do kaznivega dejanja, je odvisen od odziva osebe, ki je storila to kaznivo dejanje, saj če oseba dejanje prizna ali se za dejanje celo opraviči, morda družinski člani dejanje lažje sprejemajo, ker vedo, da oseba, ki je storila kaznivo dejanje, le-to obžaluje.
- V kolikor oseba, ki je storila kaznivo dejanje, le-to obžaluje in se je morda celo opravičila, družina in tudi družba to sprejema z večjim odobravanjem.
- O veliki teži vpliva kaznivega dejanja na družinske člane priča tudi dejstvo, da o tem zelo težko govorijo, ker je to zanje zelo občutljiva in boleča tema.
- Kaznivo dejanje prinese posledice za celotno družino. Spremeni se pogled družinskih članov na življenje in na sam potek življenja v družini. Zato so spremembe znotraj družine nujne, da se lahko le-ta sploh ohrani.

- Posledica kaznivega dejanja je izguba dobro zapisanega imena družinskega člana in tudi celotne družine.
- Odnos do kaznivega dejanja vpliva na odnos z družinskim članom, ki je na prestajanju zaporne kazni.
- Odnos med posameznimi družinskimi člani in družino se je v večini primerov med prestajanjem zaporne kazni izboljšal.
- Načrti, ki jih imajo družine za prihodnost, so v večini primerov še negotovi, predvsem v smislu negotovosti glede morebitnega nadaljevanja partnerstva in skupne prihodnosti.

6. PREDLOGI

- Predlagam, da se družinam **nudi strokovno podporo in pomoč** v času, ko je njihov družinski član na prestajanju zaporne kazni in ko se družinski član vrne nazaj v domače okolje. Pomoč družini bi trajala tako dolgo, kot bi jo družina potrebovala.
- Predlagam, da se za družine, v katerih je eden ali več družinskih članov na prestajanju zaporne kazni, uvede **terapevtsko skupino ali skupino za samopomoč** z namenom povezovanja družin in podelitve medsebojnih izkušenj, ki omogoča možnost izražanja stiske, ki jo lahko občutijo družinski člani, ko je družinski član na prestajanju zaporne kazni.
- Predlagam večje **vključevanje in sodelovanje družine v pripravo osebnega načrta**, ki ga ima oseba v zavodu za prestajanje zaporne kazni, po predhodnem dovoljenju osebe, ki je na prestajanju kazni.
- Menim, da bi bilo dobro, da bi se znotraj zavoda vzpostavilo **sodelovanje med svetovalno službo, med t. i. vzgojitelji in socialnimi delavci**. In da bi se oboji povezovali s strokovnim delavcem na CSD, ki dela z družino osebe, ki je na prestajanju zaporne kazni.
- Predlagam, da bi znotraj postpenalne obravnave **vzpostavili delovni odnos z otroki**, katerih starši so na prestajanju zaporne kazni.
- Menim, da bi bilo nujno **na seminarjih ali izobraževanjih** za strokovne delavce, ki delajo v ZPKZ in na CSD na področju postpenale, spregovoriti o vlogi družine med prestajanjem zaporne kazni in o načinih, kako družino aktivneje vključiti v pripravo osebnega načrta..
- Predlagam, da bi, predvsem strokovni delavci v ZPKZ in CSD, uporabljali **terminologijo, ki ne označuje** ljudi. Npr.: oseba, ki storila kaznivo dejanje, in ne kriminallec ali oseba, ki je na prestajanju zaporne kazni, namesto zapornik ali zaprta oseba. Tako bi na prvo mesto postavili osebo in ne oznake.
- Predlagam, da bi izvedli **raziskavo** o potrebah družin, katerih član je na prestajanju zaporne kazni, in tako ugotovili dejanske potrebe družin.
- Predlagam, da bi strokovni delavci skupaj z družinami načrtovali **individualni projekt podpore in pomoči z družinami** oseb, ki prestajajo zaporno kazen.

7. LITERATURA

- Adler, F., Mueller, G.O.W., Laufer, W.S. (1991), *Criminology*. New York: Mc Graw Hill.
- Brinc, F. (1984), *Stališča oseb na prestajanju kazni zapora do različnih življenjskih težav po odpustu na prostost in njihova pričakovanj*, Penološki bilten 4, 76-95
- Brinc, F. (1987), *Vloga kazni zapora v kriminalni in socialni politiki*. Penološki bilten, 1- 26.
- Brinc, F. (2000), Pojavnost mladoletniškega prestopništva v svetu in v Sloveniji, v: *Prestopništvo in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanja*, Šelih, A., str.:113-135 Ljubljana: Bonex
- Bouwkamp, R., Bouwkamp, S. (2014), *Blizu doma: priročnik za delo z družinami: ravnanje z interakcijskimi vzorci v družini, pri procesih podpore in pomoči ter na področjih psihosocialnega dela*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Pedagoška fakulteta, Inštitut za družinsko terapijo.
- Čaćinovič Vogrinčič, G. (1998), *Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Čaćinovič Vogrinčič, G. (2000), Socialno delo z otroki in mladoletniki med pomočjo in prisilo, v: *Prestopništvo in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanja* (ur. Šelih, A). Ljubljana: Bonex.
- Čaćinovič Vogrinčič, G. (2006), Izobraževanje za socialno delo v letu 1959: O metodiki socialnega dela pri Katji Vodopivec. V Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana : Fakulteta za socialno delo (201-214).
- Čaćinovič Vogrinčič, G. (2006), *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V. (1998), *Odpiranje norosti: vzpon in padec totalnih ustanov*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Foucalt, M. (2004), *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina
- Goffman, E. (2008), *Stigma: zapiski o upravljanju poškodovane identitete*. Maribor: Aristej.
- Haralambos, M., Holborn, M. (2005). *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS

- Juul, J. (2008) *To sem jaz! Kdo si pa ti? : o bližini, spoštovanju in mejah med odraslimi in otroki*. Radovljica: Didakta.
- Juul, J. (2008), *Kompetentni otrok: družina na poti k novim temeljnim vrednotam*. Radovljica: Didakta.
- Juul, J. (2010), *Družinske vrednote: življenje s partnerjem in otroki*. Radovljica: Didakta.
- Kanduč, Z. (2003), *Onkraj zločina in kazni*. Ljubljana: Študentska založba
- Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo CSD (2008).
- Lamberger, J. (2011), *Vključevanje zaprtih oseb v družbo po prestani kazni*. Specialistično delo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Lešnjak, D. (1985), *Socialno delo z družino pripornika*. Penološki bilten 3:122 - 126
- Mesec, B. (2007), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu 2*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Mesec, B. (2009), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu 1: Načrtovanje raziskave*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Meško, G. (1997), *Družinske vezi na zatožni klopi?* Ljubljana: Educy.
- Mešl, N. (2007), *Teorije ravnanja in uspešnost procesov moči v socialnem delu z družinami*. Doktorska dizertacija. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Mešl, N. (2008), *Razvijanje in uporaba znanja v socialnem delu z družino: procesi soustvarjanja teoretskega znanja v praksi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Orel, D. (1984), *Pomen in vloga svetovalca med postpenalno obravnavo pri pogojni obsodbi*. Penološki bilten 2: 56- 75.
- Peršak, N. (2006), *Ženske, droge in zapor – interakcije in kontraindikacije*; v: *Droge, zapori, ženske – postmoderna družba in njene zasvojenosti*, Kanduč, Z., str.: 11-40, Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Petrovec, D., Plesničar, M. M. (2009), *Percepcija ženske kriminalitete z vidika odmere kazni*. Ljubljana: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, let.60, št.2: 91-105
- Puhar, S. (1995), *Diskriminacija žensk v kazenskem postopku in pri izvrševanju zaporne kazni*. Socialno delo 5: 309-320
- Renner, T. (2006), *Težave s pojmom družine*; v: *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*, Renner, T. (et.al.) str.: 13-27, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno središče, Založba Annales

- Satir, V. (1995), *Družina za naš čas*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Skalar, V (1990), *Vpliv prestajanja kazni na proces spreminjanja osebnosti*. Penološki bilten 2: 27-40.
- Strojín, M. (2006), *Otroci potrebujejo mejo*. Ljubljana: Otroci d.o.o.
- Švab, A. (2001), *Družina od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Švab, A (2006) Družinske spremembe; v: *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*, Renér, T. (et.al.) str.: 63- 89, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno središče, Založba Annales
- Tomori, M. (1994), *Knjiga o družini*. Ljubljana: EWO.
- Tomori, M. (2000), Psihosocialni dejavniki pri mladoletniškem prestopništvu; v *Prestopništvo in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanja*, Šelih, A., str.: 89-111, Ljubljana: Bonex
- Ule, M. (1995), Vsakdanji svet družine; v: *DRUŽINE: različne – enakopravne*, Renér, T. (et.al); str.: 127 – 129, Ljubljana: Vitrum
- Ule, M., Kuhar, M., (2003), *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*; Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Walsh, F. (2003), *Normal family processess: growing diversity and complexity*. New York: Guilford Publications, Inc.
- Žišt, D. (2008), *Utrinki iz življenja za rešetkami*. Maribor: Večer.

INTERNETNI VIRI

Vir1:

http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/UIKS/Letna_porocila/140505_Letno_porocilo_2013.pdf (18.8.2014)

Vir 2: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlurid=20074690> (18.8.2014)

Vir 3: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=109161> (20.8.2014)

Vir 4:

http://www.mp.gov.si/si/o_ministrstvu/ursiks_organ_v_sestavi/izvrsevanje_kazenskih_sankcij/vzgoja_in_izobrazevanje/ (20.8.2014)

Vir 5: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=76039> (20.8.2014)

8. PRILOGE

Priloga 1: Vodilo za intervju

- **Organiziranost družine**

PREJ:

- Kakšno je bilo življenje preden je družinski član pričel s prestajanjem zaporne kazni? Kako je bilo organizirano vaša vsakdanje družinsko življenje? Kaj je kdo delal? Kako ste preživljali skupni prosti čas? Kakšne rituale ste imeli?

SEDAJ:

- Kako je družinsko življenje organizirano sedaj, ko je družinski član pričel s prestajanjem zaporne kazni? Kako sedaj preživljate skupen prosti čas, ko je družinski član na prestajanju zaporne kazni? Kako so se spremenili družinski rituali?

- **Vloge**

PREJ:

- Kakšne vloge ste imeli preden je družinski član pričel s prestajanjem zaporne kazni; kakšna je bila vaša vloga, kakšne so bile vloge drugih družinskih članov? Kakšna pričakovanja so imeli družinski člani do vas, na podlagi vaše vloge? Kakšna so bila vaša pričakovanja do drugih? Katere naloge ste prevzemali? Katere naloge so prevzemali drugi člani? Kdo je vodil družino, odločal?

SEDAJ:

- Kakšne vloge prevzimate sedaj, ko je družinski član na prestajanju zaporne kazni? Kako ste zadovoljni s svojo vlogo v družini? Kakšno vlogo bi v družini želeli imeti? Kaj družinski člani pričakujejo od vas zaradi vloge, ki jo imate? Katere naloge vi opravljate v družini? Katere naloge opravljajo drugi člani? Kdo sedaj vodi družino? Kdo je prevzel vlogo družinskega člana, ki je zaprt? Kako so se razpordile njegove naloge? Kako ste se za to dogovorili?

- **Pravila**

PREJ:

- Kakšna pravila ste imeli v družini? Kdo jih je oblikoval, postavil? Komu so namenjena? Kaj se zgodi v primeru neupoštevanja pravil? Kako so se pravila spreminjala? Kaj je vplivalo na spremembe pravil?

SEDAJ:

- Kakšna pravila imate v družini? Kakšne spremembe so se zgodile v pravilih? Kdo je pravila postavil? Kaj se zgodi z neupoštevanjem pravil?

- **Komunikacija**

PREJ:

- Kakšna je komunikacija v vaši družini? S kom ste se najpogosteje pogovarjali? S kom najredkeje? O katerih temah se v družini niste pogovarjali? Kako ste izrazili svoje nestrinjanje? Ste se v družini kdaj pogovarjali o pravilih, ki veljajo za vašo družino; o vlogah ki jih prevzimate v vsakodnevnih odnosih; o moči, ki jo ima vsak od vas? Ste kdaj želeli govoriti o tem?

SEDAJ:

- Kako bi opisali vašo komunikacijo v družini sedaj? Kaj so glavne spremembe? O katerih temah se ne pogovarjate? Se o katerih temah sedaj pogosteje pogovarjate in katere so te teme? So sedaj nastale kakšne teme o katerih ne govorite?

- **Moč**

PREJ:

- Kako je moč v družini razdeljena? Kdo ima največ moči? Kdo najmanj? Kako lahko to utemeljite? Kdaj se vodja družine zamenja? Pri katerih temah? Kdo jo takrat prevzame? Kdo v družini odloča? Koliko vpliva imate pri skupnih odločitvah? Kdo v družini najpogosteje »zmaga« v konfliktech?

SEDAJ:

- Kakšne spremembe so se zgodile, ko je odšel družinski član na prestajanje zaporne kazni? Kako je moč v družini razdeljena sedaj? Kako se je porazdelila njegova moč? Kaj se je zgodilo z njegovo močjo? Kaj se je zgodilo z močjo drugih članov? Koliko vpliva imate sedaj pri skupnih odločitvah?

- **Vrednote**

PREJ:

- Kakšen je vaš družinski sistem vrednot? Katere vrednote so najvišje na tem sistemu? Kaj je vaša temeljna vrednota? Katera od družinskih vrednot vam je še posebej blizu in zakaj? Kdo v družini ima največji vpliv na oblikovanje sistema vrednot? Bi si želeli katero vrednoto izbrisati z vašega sistema vrednot?

SEDAJ:

- Kako se je družinski sistem vrednot spremenil, ko je družinski član pričel s prestajanjem zaporne kazni? Kako je to vplivalo na družinski sistem vrednot?

- **Vloga družine v skupnosti**

PREJ:

- Kako družina vstopa v okolje? Kako pogosto se srečujete s prijatelji, znanci, sorodniki? Kdo prihaja k vam na obiske? O katerih temah se pogovarjate s prijatelji, sorodniki, sosedi? Kako ste povezani z ljudmi v vaši okolici? Kaj vam pomenijo odnosi s prijatelji, sorodniki, znanci? Koliko njihovo mnenje, pogled vpliva na vas? Koliko jim zaupate? O kakšnih temah se običajno pogovarjate? O katerih temah se s prijatelji, sorodniki, znanci, sosedi ne pogovarjate?

SEDAJ:

- Kakšne spremembe so se zgodile v okolju, ko je družinski član pričel s prestajanjem kazni? Kako so se spremenili vaši odnosi s sosedi, prijatelji, sorodniki? Kako se je njihov odnos spremenil do vas? Kako pogosto se sedaj videte?

Zgolj zaradi lažje orientacije me na kratko zanima, katero kaznivo dejanje je storil družinski član in ali je bilo dejanje storjeno v družini?

Priloga 2: Odprto kodiranje

Tabela 3: Odprto kodiranje

Št. Izjave	Enote kodiranja	Pojem	Kategorija
A1	lepe stvari	zadovoljstvo	vsakdanjik - prej
A2	slabe stvari	slabe stvari, slabi občutki	vsakdanjik – prej
A3	mož je bil invalidsko upokojen, tak da je bil doma skozi	ves čas doma	Vloge - prej
A4	delal po svojih močeh	mož dela kolikor zmore	vloge – prej
A5	jaz pa drugače doma šivam	delo doma	vloge – zdaj
A6	on se je tudi malo s športom ukvarjal	občasno se ukvarja s športom	vloge – prej
A7	jaz pa z gospodinjstvom, vzgojo	gospodinjstvo, vzgoja	vloge - prej
A8	v nedeljo pa tudi čez teden smo skupaj jedli. Kosilo smo imeli vedno skupaj	skupno kosilo	rituali - prej
A9	V nedeljo, zdaj midva še hodiva skupaj k maši	obisk verskih obredov	rituali - prej
A10	ne hodimo več skupaj na iste stvari	otroci počnejo svoje stvari	rituali – zdaj
A11	na obiske al pa kake rojstne dneve, to še gremo skupaj	skupni obiski, rojstni dnevi	rituali - zdaj
A12	vse delo na meni, vse obveznosti, vse plačevanje položnic, potem popravilo avta sem mela zdaj. take stvari, ki mogoče prej ni bilo potrebno, ker smo si pač delo porazdelili	vse obveznosti prevzame žena	vsakdanjik –zdaj
A13	v začetku je bilo res hudo dva, tri mesece	stiska v začetku prestajanja moževe kazni	vsakdanjik – zdaj
A14	že prej smo meli neke dogovore, kaj kdo dela	dogovarjanje kaj kdo dela	vloge - prej
A15	Večinoma jaz	pravila postavlja žena	pravila - prej

A16	delo okoli hiše, taka moška dela	fizična dela	vloge – prej
A17	gospodinjsko bolj	gospodinjstvo	vloge – prej
A18	otroci - tista pomoč, katera je bila obvezna, sesanje hiše, čiščenje in tak naprej, kuhanje	pomoč otrok	vloge - prej
A19	smo si nekaj porazdelili	dogovarjanje kaj kdo dela	vloge – prej
A20	poskušala sva se pogovoriti pa nekaj skup se odločit za neko stvar	usklajevanje pri vodenju družine	vloge – prej
A21	ni niti nisem vedla kaj je to vzgoja. To se naučiš pri otrocih	vzgoje se učiš pri svojih otrocih	vloge – prej
A22	otroka že odrasla in v bistvu že mata svojo osebnost in v bistvu delata že onadva, jaz niti nimam več toliko nadzora, ker ne rabijo	manj starševskega nadzora	vloge - zdaj
A23	pustiš jih	manj starševskega nadzora	vloge – zdaj
A24	Otroci počasi odhajajo	otroci zapuščajo družino	vloge – zdaj
A25	se veliko pogovarjamo, pa si nekaj pomagamo	veliko pogovora, medsebojna pomoč	komunikacija – zdaj
A26	tudi glede tega problema, se poskušamo začutiti drug drugega, da ni lahko	medsebojno razumevanje ob stiski zaradi storjenega kaznivega dejanja	vloge – zdaj
A27	Najprej moreš sam sebe sploh najti, se vprašati zakaj se to je zgodilo	iskanje sebe, odgovorov	odnos do kaznivega dejanja
A28	če nebi hodila na terapijo, ne vem kaj bi bilo	pomoč s terapijo	odnos do kaznivega dejanja
A29	Ali sprejmeš ali ne, kaj boš naredil, se boš boril proti temu ali ne	sprejemanje ali ne, odločitev kako naprej	odnos do kaznivega dejanja
A30	zgubiš neko osebo pa boš šel skozi to neko žalovanje	proces žalovanja	odnos do kaznivega dejanja
A31	Se boriti na tej poti, z božjo pomočjo	boj naprej na načrtani poti	načrti za prihodnost
A32	ne za vsako silo	boj naprej na načrtani poti	načrti za prihodnost

A33	jaz morem za sebe vedet kaj si želim, kak naprej	upoštevanje svojih želja, potreb	načrti za prihodnost
A34	vsako slabo za nekaj dobro	vsaka stvar je za nekaj dobra	odnos do kaznivega dejanja
A35	spoznal nekatere stvari, ki niso bile v redu	spoznanje nekaterih slabih stvari	vloge - zdaj
A36	dela na sebi, bere, raziskuje zakaj se je to zgodilo	delo na sebi	odnos do kaznivega dejanja
A37	sama mam zdaj časa dovolj, da lahko razmišljam o sebi, o tem kaj si želim, pa tudi o otrocih	čas za razmišljanje o sebi, o svojih željah, o otrocih	vsakdanjik - zdaj
A38	sem jaz imela bolj pasivno vzgojo oz. permisivno	ni jasno določenih pravil	pravila – prej
A39	Vse sem dopuščala	ni jasno določenih pravil	pravila – prej
A40	zdaj mogoče, so se neke meje začele postavljati, malo pozno sicer	postavljanje meja	pravila - zdaj
A41	Niso bila neka stroga glih	ni strogih pravil	pravila - prej
A42	Glede šole, da se je treba učiti, ocene koliko toliko, tudi izhodi	glede šole, učenja, ocen, izhodov	pravila – prej
A43	Morejo bit	nujnost pravil	pravila – prej
A44	Bolj jaz	pravila postavlja žena	pravila – prej
A45	Potem pa se je tak poznalo na ocenah	neupoštevanje pravil	pravila - prej
A46	ni bilo nekaj izpadov	upoštevanje pravil	pravila - prej
A47	Sta se skozi držala	upoštevanje pravil	pravila – prej
A48	ker so odrasli otroci, jaz jim nimam več kaj postavljati	ni jasno določenih pravil	pravila - zdaj
A49	Lahko samo svetujem, povem kaj se mi zdi prav pa kaj narobe	namesto pravil nasveti, dogovori	pravila – zdaj
A50	če to ni v tebi ne moreš v lastni družini potem tega ustvarjat ne	otroštvo vpliva na komunikacijo tudi kasneje	komunikacija - prej

A51	res odvisno kakšno otroštvo imaš in kaj dobiš od svojih staršev	otroštvo vpliva na komunikacijo tudi kasneje	komunikacija – prej
A52	to se zdaj komaj učimo nekak	učenje komunikacije	komunikacija – zdaj
A53	smo se, ko je bil kaki problem poskušali se pogovarjat	pogovori takrat ko nastopijo težave	komunikacija – prej
A54	dosti premalo, tudi o takih temah mogoče, kot je spolnost	teme o katerih se ne govori	komunikacija – prej
A55	Ja to smo	pogovor o vlogah in moči, ki jih imajo družinski člani	komunikacija – prej
A56	sigurno, da gledaš drugače na stvari	posledice za celotno družino	odnos do kaznivega dejanja
A57	zapor, to sprejet, spoznat neko novo okolje, ne. Tudi o tem je težko govorit	pogovor o zaporu, kaznivem dejanju doma	komunikacija – zdaj
A58	Ja doma se ja	pogovor o zaporu, kaznivem dejanju doma	komunikacija – zdaj
A59	v družbi pa ne	v družbi se o zaporu in kaznivem dejanju ne pogovarjamo	komunikacija – zdaj
A60	samo z bližnjimi, ki jih poznamo	pogovor o zaporu, kaznivem dejanju samo z bližnjimi	komunikacija – zdaj
A61	niti nima smisla o tem govorit	v družbi se o zaporu in kaznivem dejanju ne pogovarjamo	komunikacija – zdaj
A62	jaz kar tudi to nekak. Pokažem pa povem, pa saj se tak vidi	žena govori o čustvih, žena pokaže čustva	čustva
A63	Več besede sem imela jaz	žena ima več moči	moč - prej
A64	mož večkrat, ker smo mu popuščali, ker pač zaradi njegove narave, smo mu popuščali, da je obveljala njegova	zmaga v konfliktu	moč - prej
A65	vsak svoj delček odnesli moči. Vsak je svojo mel. Tisto trmo, al pa jezo al pa karkoli	vsak je imel del svoje moči	moč – prej
A66	stanje umirilo	ravnovesje moči	moč - zdaj

A67	zdaj je vedno bolj ravnovesje moči	ravnovesje moči	moč – zdaj
A68	ker v bistvu smo se njemu vsi prilagajali	prilagajanje, popuščanje	moč – prej
A69	Vsi vplivamo	ravnovesje moči	moč – zdaj
A70	bit odkrit drug do drugega	odkritost	vrednote - prej
A71	si zaupat	zaupanje	vrednote – prej
A72	neko poštenje	poštenost	vrednote – prej
A73	tudi veliko nasilja na primer	veliko nasilne komunikacije	komunikacija – prej
A74	več miru je	več miru	vrednote - zdaj
A75	več komunikacije	Več komunikacije	komunikacija - zdaj
A76	več pogovora	Več komunikacije	komunikacija - zdaj
A77	z starši, moževimi in mojimi starši, smo se kar pogosto, tak enkrat na teden srečevali	Obiski svojih staršev	Vstop v okolje - prej
A78	V zakonsko skupino sva hodila	Obiskovanje zakonske skupine	Vstop v okolje - prej
A79	molitveno skupino	Obiskovanje molitvene skupine	Vstop v okolje – prej
A80	tako družbo sva iskala, ki je bila za moža primerna	primerna družba za moža	Vstop v okolje – prej
A81	Lažje mu je bilo se z istimi družiti	primerna družba za moža	Vstop v okolje – prej
A82	Sosedi pa tisto vsakdanje	Vsakdanji odnos s sosedi	Vstop v okolje – prej
A83	Prej smo pa skupaj hodili	družinski obiski	Vstop v okolje – prej
A84	neko druženje	pomen obiskov	Vstop v okolje – prej
A85	Sproščenost	pomen obiskov	Vstop v okolje – prej
A86	malo si deliš stvari	pomen obiskov	Vstop v okolje – prej
A87	veliko pomenilo, še posebno tisti pravi prijatelji, kjer lahko odkrito spregovoriš	pomen obiskov	Vstop v okolje – prej

A88	ljudje niti ne sprašujejo	sorodniki in sosedge ne govorijo kaznivem dejanju	vstop v okolje - zdaj
A89	Bolj osebni prijatelji	osebni prijatelji se pozanimajo	vstop v okolje - zdaj
A90	se dosti o tem pogovarjam, pač na terapiji pa s tisto skupino ljudi, meni to zdaj največ pomeni	pogovor na terapiji in z ljudmi, ki jim zaupa	vstop v okolje - zdaj
A91	s starši, pa sestrami	pogovor na terapiji in z ljudmi, ki jim zaupa	vstop v okolje - zdaj
A92	prijateljicam, ki jim res lahko zaupam	pogovor na terapiji in z ljudmi, ki jim zaupa	vstop v okolje - zdaj
A93	ne gledam na druge več	neobremenjenost z mnenjem drugih	vstop v okolje - zdaj
A94	me je, ta, kateri se je to zgodilo. To je bila moja prijateljica. Ona me je v bistvu poniževala	poniževanje	vstop v okolje - zdaj
A95	spolno zlorabo mladoletnega otroka	spolna zloraba mladoletnega otroka	vrsta kaznivega dejanja
A96	Takoj ko se je to zgodilo, sva takoj poiskala pomoč	takojšna pomoč	odnos do kaznivega dejanja
A97	jaz sem hotela vedet zakaj. Iščeš odgovore	iskanje sebe, odgovorov	odnos do kaznivega dejanja
A98	hodim na skupino, eno tudi posamezno	pomoč s terapijo	odnos do kaznivega dejanja
A99	se pogovarjama, kolko se pač lahko preko telefona	klic iz zavora	vsakdanjik - zdaj
A100	jaz delam na sebi on pa na sebi. To je edina ta rešitev	delo na sebi	odnos z zaprto osebo
A101	tekala v Radencih 10 km, on pa je tam v zaporu 10 km naredil	tekala v znak povezanosti	odnos z zaprto osebo
A102	Prvo sem mislila, da sem jaz zločinec al kdo je zločinec	tudi sebe v začetku obravnavala kot zločinko	odnos do kaznivega dejanja
A103	Kak pa bo pa še sama ne vem, a boma skup al ne	negotovost glede skupne prihodnosti	načrti za prihodnost

A104	Me je strah kak bo, ko bo prišel domov	strah, kako bo ko se vrne iz zapora	vsakdanjik - zdaj
A105	si ti moraš neko mejo postaviti, pa za sebe poskrbet	potrebno je poskrbeti tudi zase	odnos z zaprto osebo
A106	jaz se krivo počutim, ker sem to dopuščala. Veš kaj, jaz nisem vedla, da takrat ko je bil mož nasilen, al pa tista komunikacija, al pa jeza al pa karkoli...jaz bi mogla takrat spakirat pa it	občutek krivde, da ni zaščitila otrok	vsakdanjik - zdaj
A107	mi nismo bili toliko skupaj, ker je mož delal, ker je imel obrt	malo skupnega časa	vsakdanjik - prej
A108	čez vikende smo bli skup, pa skup na dopust hodli	skupno preživeti vikendi, skupni dopusti, izleti	rituali - prej
A109	smo se lepo meli	zadovoljstvo	vsakdanjik - prej
A110	S sinom je bilo več konfliktov. Moški kot moški več. Nista popuščala drug drugemu	več konfliktov med očetom in sinom	moč - prej
A111	šokiran je bil. Saj tudi hčera je bila, ker je bilo res hudo	šok ob začetku prestajanja kazni	odnos do kaznivega dejanja
A112	Se super razumemo in mi stojijo ob strani pa vse	pogovor na terapiji in z ljudmi, ki jim zaupa	vstop v okolje - zdaj
A113	Ja, oz. naš ata ne ve. Zaradi česa je zaprt	družinski član ni seznanjen s kaznivim dejanjem	vstop v okolje - zdaj
A114	z njim se ne morem odkrito pogovarjat, ker mam vedno še neki strah pred njim	družinski član ni seznanjen s kaznivim dejanjem	vstop v okolje - zdaj
A115	mislim, da je bil on izbran v tej družini, da se to prekine	mogoče je kakšno dejanje iz preteklosti vzrok	odnos do kaznivega dejanja
A116	kar se duhovnika tiče, morem reči, da je bil šokiran zelo, ampak je potem kar dobro sprejel ne	šok duhovnika in sprejemanje	vstop v okolje - zdaj
A117	vsak ima svoje mnenje in je prav tak	dopušča različne poglede	vstop v okolje - zdaj

A118	Glej jaz sem tudi gnus začutila, če je že nekdo drugi to naredil, kak šele ob mojem možu. In vsa čutenja ki so	gnus	odnos do kaznivega dejanja
A119	Pa sin se je spremenil, na pozitivno	sin se je spremenil na boljše	vsakdanjik - zdaj
A120	ker sem mu tudi ultimat postavila, da ne bo mogo več doma živet	ultimat sinu, da ne mora živeti doma, če bo kadi travo	pravila - prej

AB1	Ja, to sem jaz tak sama. To spada zraven, kot obveza	izpolnjevanje starševskih pričakovanj	vloge - prej
AB2	čim prej končam šolo	zaključek šolanja	Načrti za prihodnost
AB3	grem čim prej nekam za sebe živet	Čim prej zaživeti na svojem	Načrti za prihodnost
AB4	kak bo mami odločila, ko bo ati prišel domov. Pač ni neka moja stvar zdaj več	Odločitev glede prihodnosti je na mami, jaz nimam vpliva	Načrti za prihodnost
AB5	Ne obremenjujem se s tem	Neobremenjenost	Načrti za prihodnost
AB6	Ja ne vem, kak kdaj. Pa odvisno pri čem. Glede šole pa to ja	upoštevanje pravil	Pravila - prej
AB7	sem pa šla kdaj ven, pa sem se lahko z atijem zmenila	glede šole, učenja, izhodov	Pravila - prej
AB8	Ati je dostikrat popustil	Oče popuščal	Pravila -prej
AB9	nisem tega nikomur razlagala	Z nikomer ne govori o zaporu, kaznivem dejanju	Komunikacija – zdaj
AB10	doma pa se pogovarjamo	Pogovor o zaporu, kaznivem dejanju doma	Komunikacija – zdaj
AB11	zdaj smo se začeli	Pogovor o zaporu, kaznivem dejanju doma	Komunikacija – zdaj
AB12	Niti ne	hči ne govori o čustvih	čustva
AB13	jaz raje popustim, pa odneham	prilagajanje, popuščanje	Moč – prej

AB14	ati včasih, mislim skoraj vedno govoril o XX, pa kak je on mel prometno nesrečo in to se je pač vedno ponavljalo, pač vedno je bilo isto	izogibanje obiskov zaradi očetovega obnašanja	vstop v okolje - prej
AB15	začel preklinjat in mi ni blo fajn	izogibanje obiskov zaradi očetovega obnašanja	vstop v okolje - prej
AB16	vedno manj hodla zraven	izogibanje obiskov zaradi očetovega obnašanja	vstop v okolje - prej
AB17	Ne z sorodniki in ne s prijatelji	ne zaupa prijateljem in sorodnikom o zaporu in kaznivem dejanju	vstop v okolje - zdaj
AB18	se ne obremenjujem s tem kar si drugi mislijo	Neobremenjenost z mnenjem drugih	vstop v okolje - zdaj
AB19	S fantom ja, z drugimi pa ne	pogovor na terapiji in z ljudmi, ki jim zaupa	vstop v okolje - zdaj
AB20	Moti me pa edino to, da se sorodniki nič ne pogovarjajo o tem	sorodniki in sosedje ne govorijo kaznivem dejanju	vstop v okolje - zdaj
AB21	atija ni še nihče omenil od takrat	sorodniki in sosedje ne govorijo kaznivem dejanju	vstop v okolje - zdaj
AB22	edino z botrco sem se pogovarjala	hči je edino z botrico spregovorila o očetovem kaznivem dejanju, zaporu	vstop v okolje - zdaj
AB23	babica pa dedek pač od atija. Onadva pač dostikrat, da naša mama je tega kriva zaradi tega	obsojanje	vstop v okolje - zdaj
AB24	Pač to so očitki	obsojanje	vstop v okolje - zdaj
AB25	pač dodatek na vse skupaj	pač dodatek na vse skupaj	odnos do kaznivega dejanja
AB26	sem sama to videla	videla kaznivo dejanje	odnos do kaznivega dejanja
AB27	od letos, ja, pač ko jaz hodim na terapijo	pogovor o zaporu, kaznivem dejanju doma	Komunikacija – zdaj
AB28	sama s terapevtko pogovarjam	pomoč s terapijo	odnos do kaznivega dejanja

AB29	V začetku sem nekaj časa sama hodla, zdaj pa hodi še fant z mano	pomoč s terapijo	odnos do kaznivega dejanja
AB30	Po enem letu ko sva bla skupaj sem mu pač vse povedla	po enem letu zaupala fantu o očetovem kaznivem dejanju	odnos do kaznivega dejanja
AB31	Zdaj se pač dosti o tem pogovarjama. Pa tudi zdaj pač hodi z mano na terapijo. To mi dosti pomeni	pomoč s terapijo	odnos do kaznivega dejanja
AB32	Boljši	boljši odnos	odnos z zaprto osebo
AB33	napisal mi je tudi pismo, da se mi opravičuje	boljši odnos	odnos z zaprto osebo

B1	mi smo itak ločeni	ločena družina	vsakdanjik - prej
B2	on je bil uporniški	uporniško vedenje	vsakdanjik - prej
B3	zahtevala red	nujnost pravil	pravila - prej
B4	ostala brata sta vredu sodelovala	dva brata sta sodelovala po pričakovanjih	vsakdanjik - prej
B5	kr naenkrat se je začel upirat	uporniško vedenje	vsakdanjik - prej
B6	Vse je hotel sam, tud za šolo, če je bilo treba kaj	uporniško vedenje	vsakdanjik - prej
B7	on ni nikoli prosil	nikoli ni prosil	vsakdanjik - prej
B8	ni hotel k očetu hodit	ne želi k očetu	vsakdanjik - prej
B9	Ni ubogal, ni prišel nazaj tisto uro	neupoštevanje pravil	pravila - prej
B10	Že osem razred, deveti pol sploh, ker je bil tud v razredu v taki družbi, ko so bli čudni otroci, ne vem zašel je v slabo družbo	vstop v novo družbo	vsakdanjik - prej
B11	Doma, ni hotel nič	ne sodeluje pri domačih opravilih	vsakdanjik - prej
B12	Tudi sobo si ni pospravil	ne pospravlja	vloge - prej
B13	začel se je tako da sem vidla flaše pod povštrom, pa v omari vino	skrivanje alkohola	vsakdanjik - prej

B14	Ni hotu oče z mano sodelovat, to je bilo najhujše ne	nesodelovanje očeta	vsakdanjik - prej
B15	Jaz sem rekla prit vsaj ob desetih domov, pol na konc pa ga ni blo, pa kaj te briga	neupoštevanje pravil	pravila - prej
B16	nisem imela več moči	nemoč matere	moč - prej
B17	pa se je vase zaprl	zaprl se je vase	vsakdanjik - prej
B18	ga imamo v mislih vsak dan	vsakodnevno razmišljanje o sinu	vsakdanjik - zdaj
B19	mene zasovražil, se od mene odtujil a ne	sovraštvo do matere, odtujitev	vsakdanjik - prej
B20	se je odločil, da gre k očetu	odločitev, da gre živet k očetu	vsakdanjik - prej
B21	bi bilo zame lažje, če bi z mano sodeloval, pogovarjal se mano	mati bi lažje prenesla selitev, če bi sin z njo sodeloval	vsakdanjik - prej
B22	oče bi lahko, na ta način mogu rečt, lej prit sem	oče ni postavil pravil	pravila - prej
B23	zdaj je vrede. Blo pa je hudo	zdaj je vrede	vsakdanjik - zdaj
B24	Oče je čist znoru, kaj ga jaz hodim obiskovat	nestrinjanje očeta glede obiskov matere v zaporu	vsakdanjik - zdaj
B25	Jaz sem potem polno knjig prebrala, pa vse živo, da sem jaz sploh lahko raziskovala zakaj je tak najstnik	raziskovanje vzrokov za sinovo vedenje	vsakdanjik - zdaj
B26	prvič me je zavračal	zavračanje materinih obiskov	vsakdanjik - zdaj
B27	pa se ni z mano pogovarjal	zavračanje materinih obiskov	vsakdanjik - zdaj
B28	enkrat je bil še oče zraven	oče na obisku	vsakdanjik - zdaj
B29	tok mi je pusto, da sem se ga dotaknila, mal objela, ker on je zavračal vse dotike	zavračanje dotikov	vsakdanjik - zdaj
B30	take izpade je mel impulzivne, ko sploh nismo vedel, ko smo se ga vsi bal	strah pred nasiljem	vsakdanjik - prej
B31	prišel v stik z nekimi čudnimi fanti	vstop v novo družbo	vsakdanjik - prej

B32	sem jaz hotla to preprečit	poskus preprečitve stikov s slabo družbo	vsakdanjik - prej
B33	Ni noben dojel, predvideval - učiteljica al pa center za socialno delo	niso pričakovali takih posledic	vsakdanjik - prej
B34	Rop	rop, kraje, tatvine	vrsta kaznivega dejanja
B35	jaz sem prosila ravnateljico, da se dobimo al s policijo z vsemi	prošnja po sodelovanju z ravnateljico in policijo	vsakdanjik -prej
B36	Oče ga pa ni nič varoval pred tem	premalo varovanja	vsakdanjik -prej
B37	sploh poznal ni družbe	nepoznavanje sinove družbe	vsakdanjik -prej
B38	Jaz sem vse poznala s kom se družī	poznavanje sinove družbe	vsakdanjik -prej
B39	Pol je nehal šolo	konec šolanja	vsakdanjik -prej
B40	je reku, da gre delat	delo	vsakdanjik - prej
B41	pol pa kraje, tatvine bencina	rop, kraje, tatvine	vrsta kaznivega dejanja
B42	rop ene banke poštne	rop, kraje, tatvine	vrsta kaznivega dejanja
B43	očesni stik, sploh ga ni mel	ni očesnega stika	komunikacija - prej
B44	Ko pride je vesel	veselje	vsakdanjik - zdaj
B45	Vsak večer čakam med sedmo in osmo klic	klic iz zavora	vsakdanjik - zdaj
B46	vsak dan je takrat nekdo doma, da če kliče	klic iz zavora	vsakdanjik - zdaj
B47	Veste on je odrastu, glas se mu je spremenil. Ja, po dveh letih po telefonu	ni poklical več kot dve leti	vsakdanjik - prej
B48	vpriša kako je tuki, zanima ga vse	zanimanje za življenje doma	vsakdanjik - zdaj
B49	je bil nasilen, celo avto mi je uničil s sekiro, pa to, nad mano šel	strah pred nasiljem	vsakdanjik -prej
B50	S starimi starši, tud ko se spomni, se pogovarja, z nami, z mano, vse z brati	pogovor z domačimi	vsakdanjik - zdaj

B51	tko kot naš star N	tako kot je bilo v zgodnjem otroštvu	vsakdanjik - zdaj
B52	poln življenja, eno tako posebno energijo on oddaja, ne vem, kadar pride je vse drugač, boljš	oddaja dobro energijo	vsakdanjik - zdaj
B53	vidmo kako on ceni nas, dom, družino	ceni domače, ceni družino, ceni dom	vsakdanjik - zdaj
B54	on ne pove, ampak s temi dejanji zdaj vidmo	ceni domače, ceni družino, ceni dom	vsakdanjik - zdaj
B55	mi smo ga vsak teden obiskoval	redno obiskovanje v zaporu	vsakdanjik - zdaj
B56	Za rojstne dneve, za 18 sem mu pisala, hrano, pakete smo mu nosil	podpora	vsakdanjik - zdaj
B57	Men se je smilu, bil je čist shiran	empatija	odnos do zaprte osebe
B58	zna rečt hvala, spoštuje	ceni domače, ceni družino, ceni dom	vsakdanjik - zdaj
B59	za sabo pospravl, da si sobo uredi	pospravljanje	vloge - zdaj
B60	da pomaga	pomoč doma	vloge - zdaj
B61	daj mi z avta ven zloži	pomoč doma	vloge - zdaj
B62	pokosi travo	pomoč doma	vloge - zdaj
B63	poreži živo mejo	pomoč doma	vloge - zdaj
B64	Al pa se mi avto pokvar, pa mu rečem: »daj ga mal poglej, olje zamenji«	pomoč doma	vloge - zdaj
B65	zdaj vse lepo nardi	upoštevanje pravil	pravila - zdaj
B66	Prej ni, »ne, ne bom«	neupoštevanje pravil	pravila - prej
B67	zaničljiv je bil	zaničljivost	vsakdanjik - prej
B68	onadva sploh avtomatsko vse	upoštevanje pravil	pravila - prej
B69	jaz njim nardim kot mama ene stvari	delo za sinove	vloge - zdaj
B70	problem je spet v tem, ker smo ločeni in oče ni tega vzpodbujal sina	oče ni postavil pravil	pravila - prej

B71	tud tam ni nič očetu pomagal, glih tko ni cel teden pomil za sabo	neupoštevanje pravil	pravila - prej
B72	Pol sem bla pa jaz dobra za vse. To so tiste travme, ki jih jaz nosim, ko sem vse jaz pol mogla	urejanje stvari glede šole, zavarovanja	vloge - prej
B73	ni slab oče, je pošten, deloven, veren, se prav pol je siguren skoz v cerkev hodil, pa molil	dober, pošten, deloven, veren	vloge - prej
B74	smo si, kok bi reku, izmolil to, kar je	vera	vrednote - zdaj
B75	če si prava mama, ga ne boš zapustu, ampak mu boš stal ob strani	vedno stati ob strani	vloge - prej
B76	pol je pa vidu, da ga mi nič ne obsojamo	brez obsojanja	vsakdanjik - zdaj
B77	Do desetih, tako kot onadva	glede šole, učenja, ocen, izhodov	pravila - prej
B78	potem pa učit tko kot onadva	glede šole, učenja, ocen, izhodov	pravila - prej
B79	da se pride domov, če majo krožke, treninge	glede šole, učenja, ocen, izhodov	pravila - prej
B80	potem se dela nalogo	glede šole, učenja, ocen, izhodov	pravila - prej
B81	potem se kej, ne vem, pomaga	pomoč otrok	vloge - prej
B82	začel si je sam prat	živel sam zase	vloge - prej
B83	sam zase začel živet, tuki med nami, čist zase	živel sam zase	vloge - prej
B84	hotu čist zase svojo posodo tam za jajca pečt	živel sam zase	vloge - prej
B85	zahtevala sem normalna pravila	nujnost pravil	pravila - prej
B86	da gremo k maš v nedeljo	obiski maše	pravila - prej
B87	nisem mela moči	nemoč matere	moč - prej
B88	Nisem nikol nobenga z na silo	nikoli s prisilo	pravila - prej
B89	smo šli na morje recimo	skupno preživeti vikendi, skupni dopusti, izleti	rituali - prej

B90	Zdaj jih pa pustim, zdaj so že	namesto pravil nasveti, dogovori	pravila - zdaj
B91	Zdaj so sam še dogovori	namesto pravil nasveti, dogovori	pravila - zdaj
B92	vprašamo, ampak, da se sam bolj odloča	svobodno odločanje	pravila - zdaj
B93	Zdaj pa vse lepo ob tisti uri	upoštevanje pravil	pravila - zdaj
B94	ampak zmeri je strah, da nebi kirga sreču	strah pred ponovitvijo	vsakdanjik - zdaj
B95	Mogoče bo čez 15 let povedal, ko bo lahko govoru	pogovor o zaporu, kaznivem dejanju doma	komunikacija -zdaj
B96	Saj tud mi med sabo težko govorimo	pogovor o zaporu, kaznivem dejanju doma	komunikacija -zdaj
B97	Vsaka slaba stvar je za neki dobra	vsaka stvar je za nekaj dobra	odnos do kaznivega dejanja
B98	Samo pusti posledice, na njemu, na nam, na celi družini, vse to. Ker si tko ob tla potisnjen al kako se reče, cela družina	posledice kaznivega dejanja za vso družino	vsakdanjik - zdaj
B99	drugač gledaš na življenje zdaj.	drugačno gledanje na življenje	odnos do kaznivega dejanja
B100	Ej sploh si ne predstavljam, da bo N prišel a ne, kako se obnašat spet	mešani občutki ob vrnitvi	vsakdanjik - zdaj
B101	hkrati se veseliš, ampak hkrati se bojiš	mešani občutki ob vrnitvi	vsakdanjik - zdaj
B102	Malo čudni občutki, kot da bi po svoje bil en tujec, sprejmeš ga	mešani občutki ob vrnitvi	vsakdanjik - zdaj
B103	dajmo mu napisat pa izrezat »Dobrodošel doma«	dobrodošlica ob prihodu	vsakdanjik - zdaj
B104	mi smo ga pa sprejeli. Ampak brez očitkov, brez vsega, ker vem da tudi on trpi, ker je tud njemu blo težko	brez obsojanja	vsakdanjik - zdaj
B105	mene sin ni videl jokati v tem času, ne v zaporu, nikjer, jaz nisem nikjer jokala.	neizražanje čustev pred njim	čustva
B106	Jaz sem se pol doma zjokala	izražanje čustev na samem	čustva

B107	Pr očetu so mel pa drugo oporo, da so šraufal, kolo, druge stvari	očetova opora	vloge - prej
B108	men se je tuki srce trgal, ampak jaz sem mogla bit močna	neizražanje čustev pred njim	čustva
B109	zmeraj sem ga tud zagovarjala, da je bil to, priznala kaj je naredu, ampak zagovarjala	zagovarjanje	vloge - zdaj
B110	Izpit za avto	Izpit za avto	načrti za prihodnost
B111	šolo dokončat	zaključek šolanja	načrti za prihodnost
B112	pol bi pa rad delu	delo	načrti za prihodnost
B113	je pa zelo dozorel, ker je tud sam reku, da v zaporu dozoriš	odrastel	vloge - zdaj
B114	Saj zato je pa tud tok napredoval, ker je družino mel za sabo vedno	podpora družine	vloge - zdaj
B115	postopoma kaj pove, kako je tam, al se kaj poheca, ko se prej ni, recimo s pazniki ko se kr zastopi pa to	pogovor o zaporu, kaznivem dejanju doma	komunikacija -zdaj
B116	Ker jst, ne vem kako sem to prestala. Jaz če nebi mela vere, nebi	vera	vrednote -prej
B117	on je veru zgubu	izguba vere	vrednote -prej
B118	zgleda da kar vcepiš otroku, zgled, ostane	privzgojene vrednote ostanejo	vrednote -prej
B119	on zdaj brez družbe, to je tist.	izguba družbe	vstop v okolje - zdaj
B120	prej je pa vso družbo zavračal, tud od svojih bratov	zavračanje družbe svojih bratov	vstop v okolje - prej
B121	zdaj pa on vid kako ga okolica sprejme	sprejemanje okolice	vstop v okolje - zdaj
B122	polno teh ljudi srečal in so ga ljudje sprejel, nič ne očitajo	sprejemanje okolice	vstop v okolje - zdaj
B123	Ja tale ve, ne vem, kr tih so	sorodniki in sosede ne govorijo o kaznivem dejanju	vstop v okolje - zdaj

B124	saj sem tud jaz taka, da ne pustim, tok bi reku, nisem nikoli rekla, da bo kdo mojga sina zdaj, zmeri sem se zanjga borila	zagovarjanje sina pred okolico	vstop v okolje - zdaj
B125	sem ga na nek način scrkljala, ker je ta mal pa najrajše sem ga mela	razvajenost	vsakdanjik - prej
B126	Saj zato pa zdaj lahko prosi	zdaj lahko prosi	vloge - zdaj
B127	smo tud mi prej življenje jemali preveč za hec, tko vsi skupi, z očetom vred	bolj sproščen pogled na življenje	vrednote - prej
B128	zdaj bolj resno postaja	bolj resen pogled na življenje	vrednote - zdaj
B129	manj spoštljiva do ljudi na splošno	premalo spoštovanja	vrednote - prej
B130	Bolj ceniš vrednote	večji pomen vrednot	vrednote - zdaj
B131	vero mam vsi, molil smo	vera	vrednote - zdaj
B132	iskreni smo, mogoče včasih še preveč	iskrenost	vrednote - prej
B133	Si vse povemo, jaz sem sploh taka odprta za vse stvari	zaupanje	vrednote - prej
B134	kaj pa vem, da ti ni vse prinešeno	nič ni samoumevno	vrednote - zdaj
B135	včasih si rečeš, mogoče so tud kakšni nazaj krivi, moji starši al pa njegovi, za neko stvar, to neki je	mogoče je kakšno dejanje iz preteklosti vzrok	odnos do kaznivega dejanja
B136	na nek način si zamorjen, na nek način si bolj zrel, pusti posledice velike	posledice za celotno družino	odnos do kaznivega dejanja
B137	Včasih so mi čustva čist zatrta	otopelost	čustva
B138	Ja in to ti pusti, men je. Tud bratoma vidim, smo prišli	posledice za celotno družino	odnos do kaznivega dejanja
B139	potem bo itak šel svojo pot, da mu pustim svobodo	puščanje svobode	načrti za prihodnost
B140	se bojiš a bo zašel al ne bo zašel, a bo prišel nazaj v Celje do devete ure al ne bo, z	strah pred ponovitvijo	vsakdanjik - zdaj

	vlakom. Kaj pa veste kaj se mu lahko v glavi mota		
B141	pride domov, v oči pogleda, tist ko ti pogleda iskreno v oči in ti pove	pogovor z domačimi	odnos z zaprto osebo - zdaj
B142	da bo si ustvaril dom, da bo kakšno punco srečal počas	dom, partnerica	načrti za prihodnost
B143	V bistvu je pa to, kar ma on cilj, da bi služu. Da bi se preživljal sam, to je njegov cilj	zaslužek, samostojno preživljanje	načrti za prihodnost
B144	itak mu pa mam namen pomagat	pomoč	načrti za prihodnost
B145	ene 3000 evrov smo že plačal, to je blo kr dobr, da smo	pomoč pri odplačevanju	odnos do kaznivega dejanja

C1	super je blo	zadovoljstvo	vsakdanjik - prej
C2	Jaz sem hodil v službo še takrat	služba	Vloge - prej
C3	ona je bla doma	brezposelna	vloge - prej
C4	Kak popoldan smo šli kam na izlet ob nedeljah	skupno preživeti vikendi, skupni dopusti, izleti	rituali - prej
C5	jaz mam dva, pa ona ima dva	otroci s prejšnjih zakonov	vsakdanjik - prej
C6	Ona je pa bla pa tak prek kakih javnih del	občasno zaposlena	vloge - prej
C7	Zdaj sem pa sam z otroki sicer	sam z otroki	vsakdanjik - zdaj
C8	Ena je poročena, njena starejša hčerka	življenje otrok	vsakdanjik - zdaj
C9	ta mlajši še v šolo hodi, v srednjo	življenje otrok	vsakdanjik - zdaj
C10	Moj je še na faksu, bo diplomiral zdajle	življenje otrok	vsakdanjik - zdaj
C11	ena je že prvi letnik faksa	življenje otrok	vsakdanjik - zdaj
C12	Ja občasno še pride kir domov. Samo na obiske	obiski otrok	rituali-zdaj

C13	Ne, bolj malo al pa sploh nič. Saj je ni doma, sami ne mormo to	ni več izletov	rituali - zdaj
C14	Ona gospodinjstvo bolj	gospodinjstvo	vloge - prej
C15	jaz kaj druga	druga opravila	vloge - prej
C16	otroci so pomagali kolk so lahko	pomoč otrok	vloge - prej
C17	zdajle so doma, ko so počitnice	druženje z otroki, ko so počitnice	vloge - zdaj
C18	Naloge, nič kaj tak konkretnih nalog, služba pa dom, pa če je... kaki taki opravki	ni konkretne delitve nalog	vloge -prej
C19	ona je kuhala	gospodinjstvo	vloge -prej
C20	Ja, njeno zdaj jaz delam	opravljanje njenih nalog	vloge - zdaj
C21	starejša hčerka se je preselila	življenje otrok	vsakdanjik - zdaj
C22	Moj sin pa punca, sta bla pa v Mariboru zdaj v študentskem domu	življenje otrok	vsakdanjik - zdaj
C23	Ob vikendih sta hodla domov	obiski otrok	rituali - zdaj
C24	Tak, da bi lahko reko, da sma bla konkretno s ta malim sama	sam z otroki	vsakdanjik - zdaj
C25	ta večji lahko malo dlje zunaj ostanejo, ta mali malo manj	pravila glede izhodov	pravila - zdaj
C26	izjeme, ko pa lahko tudi malo dlje. Recimo, če vem kje je	izjeme, fleksibilnost pravil	pravila - zdaj
C27	Kaj pa vem. Manj	manj stroga pravila	pravila - zdaj
C28	oba	oba določila pravila	pravila - prej
C29	saj sem se z vsemi skor enako. Ni blo večje razlike, z ženo mogoče malo več	komunikacija z vsemi	komunikacija - prej
C30	Največ smo se o teh tekočih, vsakodnevnih zadevah	teme pogovorov	komunikacija - prej
C31	Včasih smo si tud naprej planirali, če smo kam šli	teme pogovorov	komunikacija - prej

C32	kak bi reko, živčna pride že od tam, tiste skrbi tam pa tukej, so trenja	več trenj	komunikacija - zdaj
C33	Velik bolj so zdaj trenja, ko so prej bla, ko je bla doma	več trenj	komunikacija - zdaj
C34	men tule včasih očita: »Ja, pa ne veš, kako je men gor hudo«. Se vem, samo kaj ji pa jaz lahko naredim. Nimam kaj naredit	očitanja	komunikacija - zdaj
C35	Tist bi pa lahko rekel, da je bla ona	žena ima več moči	moč - prej
C36	Večinoma ja	žena ima več moči	moč - prej
C37	Tisto pa so bli otroc včasih, ko je bla tule	otroci - najmanj moči	moč - prej
C38	Ja zdaj se pa, saj smo se prej tud, zdaj se pa kr skup zmenimo.	ravnovesje moči	moč - zdaj
C39	Sem rajš jaz kr tih. Utihnem in se rajše umaknem, če bi nadaljevala, bi to šlo v nedogled	prilagajanje, popuščanje	moč - prej
C40	Ja smo jih kr meli. Kr nekak. Vsak je bil po svoje...	vsak svoje vrednote	vrednote - prej
C41	skor vsako nedeljo šli k maši	obisk verskih obredov	rituali -prej
C42	Spremenil mogoče bi, samo o tem nebi nič govoril	želja po spremembi	vrednote - zdaj
C43	skor isti, na isti ravni kot pa prej	enak odnos	vstop v okolje - zdaj
C44	Ja, vredeu ja	dobri odnosi s sosedi, drugimi znanci	vstop v okolje - prej
C45	Zaupam, odkrit povedano bolj malo zdajle	malo zaupanja	vstop v okolje - zdaj
C46	Mogoče smo si včasih malo več zaupali	več zaupanja	vstop v okolje - prej
C47	To še gremo	obiski domačih	vstop v okolje - zdaj
C48	ker je ona tam, to jih mal preseneča	presenečenost nad prestajanjem kazni	vstop v okolje - zdaj

C49	To pa vam jaz nebi znal točno povedat, ker ona je to od prej mela	ne pozna kaznivega dejanja	vrsta kaznivega dejanja
C50	Ne	ni pogovora o kaznivem dejanju	komunikacija - zdaj
C51	da nebi blo hčerke ta starejše od nje, pa mojih dva, ne vem, če bi bla midva dans tuki	vztrajanje zaradi otrok	odnos z zaprto osebo
C52	kolko se zdaj pogovarjam s ta starejšo hčerko, že prej niso meli nekaj	ne preveč dobri odnosi z otroki	vsakdanjik - prej
C53	Ja sem bil. Od kraja smo bli	redno obiskovanje v zaporu	vsakdanjik - zdaj
C54	Ta starejša pride zdaj skor vsak dan sem z dojenčkom, da sta malo tule	obiski otrok	rituali - zdaj
C55	Tud zarad nje nisem, zarad nje pa zarad sebe, ker sem jo poslušal	izguba službe zaradi partnerke	vsakdanjik - prej
C56	Otroci se mi zdi, da vse to malo lažje, ko jaz, če me zastopte, ko sem star	otroci se lažje spopadajo	vsakdanjik - zdaj
C57	Če po pravic povem, ne vem	negotovost glede skupne prihodnosti	načrti za prihodnost
C58	Meni je žena umrla 2005, in pol sma se pa s toto takrat spoznala. Jaz sem pač tedi, ker otroc so še takrat v šolo hodli, osnovno moja dva, in sem stel to nekak zaflikat, al kak	želja po družini	vsakdanjik - prej
C59	Ja velikrat ne vem kje sem sploh	občutek izgubljenosti	vsakdanjik - zdaj
C60	Ker pol čez čas se je pokazalo, da sploh ni njeno, da je blo vse na hipoteko	neresnice glede stanovanja	vsakdanjik - prej
C61	So, samo so me tolažli, saj bo, saj bo	medsebojna tolažba	vsakdanjik - zdaj
C62	to men največ pomeni, besedo daš nekemu	zaupanje	vrednote - prej
C63	Mene o tem ni sram govorit, da sem se zajebal	brez sramu govori o nepravilni odločitvi	komunikacija - zdaj

C64	sem reko, če bo takle šlo naprej je boljše, da grema narazen	predlog o razvezi	načrti za prihodnost
C65	Da bi šli pa narazn, za tist pa ni	nestrinjanje z razvezo	načrti za prihodnost
C66	Ona pravi: »Ja kaj ti pa fali? Saj ti nič ne fali, saj nisi bogi«. Saj nisem bogi, psihično, jaz sem psihično včasih čist	velik stres	vsakdanjik - zdaj
C67	Stanovanje to jaz plačujem, najemnino	plačevanje stroškov bivanja	vsakdanjik - zdaj
C68	sam od takrat se nisma več vidla	ni stikov s starši	vstop v okolje - zdaj
C69	Midva se zastopma	dober odnos s parterkinim očetom	vstop v okolje - zdaj
C70	saj ta večja hčerka je gor živela z mamó ni mogla tu živeti, pa tamal je bi tud bil gor	njeni otroci živeli pri babici	vsakdanjik - prej

D1	mi smo še zdaj še zmeraj živeli skupno	skupno bivanje	vsakdanjik-prej
D2	Določene večere al pa za vikende je bil pa v XX, tak da tud gospodinjstvo	občasno ostajanje pri partnerki	vsakdanjik - prej
D3	najmlajši sin, ker mi mamó drugač še dva odrasla, mata oba družine, mamó šest vnukov od dveh	velika razširjena družina	vsakdanjik - zdaj
D4	Pol pa čist, vse padlo v vodo, čist na nuli, no. En čas je blo zlo hudo	obup	vsakdanjik - zdaj
D5	v hišnem priporu je bil, kar pol leta približno	hišni pripor	vsakdanjik -prej
D6	Kosila redno z vsemi, zdaj ko je vnukov dost	skupna kosila	rituali - zdaj
D7	No in ko so polet doma, to se redno dobivamo	obiski otrok	rituali - zdaj
D8	Pa rojstni dnevi	skupna praznovanje rojstnih dni	rituali - prej
D9	pol leta so molčal, otroc niso vedli, da je v hišnem priporu, vnuki recimo	nečaki niso bili seznanjeni	vsakdanjik - prej

D10	no saj so pol, no v šoli, k sreč ni blo, ker on je pa glih tako Č, bi se lahko povezovalo	povezovanje priimkov	vstop v okolje - zdaj
D11	Ja midva sva sama	starša živita sama	vsakdnjik - zdaj
D12	skoraj tedensko sva ga hodila obiskat	redno obiskovanje v zaporu	vsakdnjik - zdaj
D13	Vemo, da je nedolžen za skoraj vse, tud tist kar je naredu, je res, res	zaupanje, da je za skoraj vse nedolžen	odnos do zaprte osebe
D14	v mladosti je skoz redno hodil, potem pa tud, šel al pa ni šel	občasni obiski maše	rituali - prej
D15	Zdaj letos sem pa sploh sama večji del	opravljanje večine del	vloge - zdaj
D16	Ker je zlo sposoben, marsikaj zna, delaven no. Da nam prav manjka. Že v tem času, ko je bil v hišnem smo belil noter vse stanovanje	delo	vloge- prej
D17	Preneš mormo, a ne Roxy? Tegale mava	domači ljubljencek krajša čas	vsakdnjik - zdaj
D18	Ja, ja, prihajajo na obiske	obiski otrok	rituali - zdaj
D19	Kakšno kosilo, se dobimo. Smo tko, zlo povezana družina	povezanost	vrednote - zdaj
D20	Kar se tiče gospodinjstva, to kar je po hiši to sem zmeraj jaz	gospodinjstvo	vloge - prej
D21	Ker mož je bil zlo deloven človek, on je vse znal nardit. On je tud drugim ljudem delal, od takih fizičnih del	fizična dela	vloge - prej
D22	Zdaj kaj je pa bolj tak, pa je kakšno sadje obrezal	lažja fizična dela	vloge - zdaj
D23	mislim, vse po dogovoru	dogovarjanje kaj kdo dela	vloge - prej
D24	Ja, dokler je v šolo hodil, so svoje stvari, pa šport pa take stvari, ne	šola, šport	vloge prej
D25	Pol je pa, saj pravim, veliko delal. Prej en čas preko študenta	delo	vloge - prej

D26	tak da doma, se ni dost, kaj tazga. Svoje, svoje. Edin, če je bil mus kaj za pomagat, kaj težjega, drugač pa ne	delo	vloge - prej
D27	se nismo praktično dost videl, ker on gre tja pa tja	malo skupnega časa	vsakdanjik - prej
D28	Saj, jaz sem tud takrat rekla tam, ko so zasliševal, če je to naredu, obžalujem, naj plača, ga kaznujte	kazen samo za storjena kazniva dejanja	odnos do kaznivega dejanja
D29	Za tist kar pa ni, pa kar ste zdajle nam življenje uničili je pa grozen	posledice za celotno družino	odnos do kaznivega dejanja
D30	Velikrat sem ga glih zarad tegale, naj se ustali, da bi se poroču	želja po ustaljenosti - za zaprto osebo	vloge - prej
D31	kdo pa bo mu stal ob strani, če ne domači	podpora družine	vloge - zdaj
D32	Zdaj saj pravim, da bi blo tole čimprej za nami	želja po koncu prestajanja	vsakdanjik - zdaj
D33	Ja ne vem, če bo dokončal tole, študij strojništva	zaključek šolanja	načrti za prihodnost
D34	Saj taki pol so iskani inženirji. Upajmo, na vse najboljše	delo	načrti za prihodnost
D35	Jaz sem praktično tavžentrožca, dokler še lahko, koker tolk	opravljanje večine del	vloge - zdaj
D36	Skrbiva za hišo, dom, drug za drugega	skrb za hišo, drug za drugega	vloge - zdaj
D37	No, saj glih pravim, da nismo ne vem kako delil	ni konkretne delitve nalog	pravila - prej
D38	On je avto, on je kopalnico komplet pri sestri, od vodovoda, ploščice, vse	delo	vloge - prej
D39	Ja, ja, vsak svoje pospravl	pospravljanje	pravila - prej
D40	ko so bli pa večji, se pa nisem več vtikala	ni jasno določenih pravil	pravila - zdaj
D41	Ja to pa največ jaz. Saj pravim, da mož je bil zlo velik zaposlen	pravila postavlja žena	pravila - prej

D42	sem delala pet, šest let, dokler je bil N majhen, skoz popoldne, da sem bla dopoldne doma, ker ni bil nikoli v vrtcu	dopoldan skrbela za otroke, popoldan služba	vloge - prej
D43	Takrat ga je mož, saj pravim določen čas mel, skoz	občasna skrb za otroke	vloge - prej
D44	Z vsemi sem se pogovarjala. Z nobenim nimam nič, težav	komunikacija z vsemi	komunikacija - prej
D45	Ja glih kakšne podrobnosti, recimo ko enkrat odrašča glih, se ne vtikam, kaj ima in kako	teme o katerih se ne govori	komunikacija - prej
D46	A veste, pa še hiša na pol surova, pri 45 letu, in je blo od plenice, do kuhanja, kar je blo hrane vse. Vse praktično delal	vsa dela doma	vloge - prej
D47	Kadar lahko, pokliče	klic iz zapora	vsakdanjik - zdaj
D48	Se pogovarjamo o tem kaj se je zgodilo	pogovor o zaporu, kaznivem dejanju doma	komunikacija - zdaj
D49	Tlele v ulci mamu recimo ene tri, ko so takrat prav v podporo prišli, ko poznajo N, niso mogli verjet, da je to res	dobri odnosi s sosedi	vstop v okolje - zdaj
D50	Določeni, z nekaterimi si si dost blizu, se	pogovor na terapiji in z ljudmi, ki jim zaupa	vstop v okolje - zdaj
D51	Včasih sva tud z upokojenci, na kakšne izlete, zdaj sva pa kar nehala	izogibanje družbe	vstop v okolje - zdaj
D52	Saj raje, sva raje sama	izogibanje družbe	vstop v okolje - zdaj
D53	Mama par dobrih sosed, tud zdajle so ga prec obiskale, pa vprašajo kako pa N, se drži, pa tko mislim	dobri odnosi s sosedi	vstop v okolje - zdaj
D54	Za take stvari kar se tiče, na primer pri hiši, gradnji, je mož	odločanje glede na temo	moč - prej
D55	Recimo pri gospodinjstvu, pa denar, pa položnice, to pa jaz skrbim	odločanje glede na temo	moč - prej

D56	Ma kartico pa ni še nikol s kartico plačal, sem jaz pooblaščen, to so stvari, ki se kr avtomatično razdelijo	mati skrbela za družinske finance, vzgojo	vloge - prej
D57	Zdaj sem recimo, prejšnji teden sem mogla dvorišče pokosit, pa nisem prej še nobenkrat	opravljanje večine del	vloge - zdaj
D58	Hja, tud jaz večji del , saj so določene stvari, ko je tud on kaj, - mati skrbela za družinske finance, vzgojo kakšno, ampak večji del pa spet jst	mati skrbela za družinske finance, vzgojo	vloge - prej
D59	je na roditeljske šel ker krat, ker sem jaz tamalga mela, drugač prej sem pa kr jaz hodila	sodelovanje pri vzgoji	vloge - prej
D60	Poštenost	Poštenost	vrednote - prej
D61	Deset božjih zapovedi se drž pa si	deset božjih zapovedi	vrednote - prej
D62	mej čisto vest, pa bo vse vredu«	Poštenost	vrednote - prej
D63	Ne, ne niso se spremenile. To kar si, si	zapor ne vpliva na spremembo vrednot	vrednote - zdaj
D64	čepprav saj pravim, moreš malo odpustit, nimaš kaj	odpuščanje	vrednote - zdaj
D65	Novinarka je s POP TV- ja je pol prišla, ampak ji nisem odprla	nesodelovanje z novinarji	vstop v okolje - zdaj
D66	Čudovito. Posebno. Moža so tako, ker je bil res, mislim, da je skor pri vsaki hiši kaj naredil	dobri odnosi s sosedi, drugimi znanci	vstop v okolje - prej
D67	Vsak je reko, on pa to res dobro naredi, so ga pohvalil	dobri odnosi s sosedi, drugimi znanci	vstop v okolje - prej
D68	Mene so tud radi imeli, ker sem blat le skoraj 30let poslovodkinja. Še pol, ne vem kolk let, ko sem bla v pokoju, me je kdo srečal: »ja, kako vas pogrešamo«, zlo mislim tko	dobri odnosi s sosedi, drugimi znanci	vstop v okolje - prej

D69	Ko so začel, ko je prvi teden začela policija hodit. Ob vsaki uri ne glede na, v nedeljo opoldne, pa marica. Pol se pa nekako navadiš	sram ob prihodih policije	vstop v okolje - zdaj
D70	Kr na vsake, koker 14 dni, smo dol na dolensko šli k mami, še prej ko sem jaz mela naše	Obiski staršev	vstop v okolje - prej
D71	saj pravim, zdaj je pa že ožje družine dost, skoz neki, kr	družinski obiski	vstop v okolje – zdaj
D72	Pravzaprav tole morem pa povedet. Mami smo prihranil tole N. zgodbo	družinski član ni seznanjen s kaznivim dejanjem	vstop v okolje - zdaj
D73	Ja saj je bla samo par tednov bolj boga, je mož hodil, so trije bratje hodili pomagat	skrb za bolno mater	vloge - zdaj
D74	prej smo zmeraj hodil k deset maš, zdaj pa sva šla raje v nedeljo zvečer ko je manj ljudi, al pa včasih tud kam drugam	izogibanje družbe	vstop v okolje - zdaj
D75	vsakmu pa ne moreš razlagat, se pa rajše umakneš	Osební prijatelji se pozanimajo	vstop v okolje - zdaj
D76	Sem pa tja, jim razložiš, ampak glih malo bolj oddaljenim pa ne boš šel razlagat posebej	osebni prijatelji se pozanimajo	vstop v okolje - zdaj
D77	Zdaj odkar pa se tole, pa nisva nikamor šla nobenkrat. Nekako ne...bolj doma	izogibanje družbe	vstop v okolje - zdaj
D78	A bo dokončal študij, v glavnem bo treba se čimprej	zaključek šolanja	načrti za prihodnost
D79	A seveda, saj računa, da bo tle. Zgoraj so isti prostori, kuhinja, dnevna, isti prostori in tud vse sorte orodja je doma. Računa bit	bivanje v stanovanju v hiši s starši	načrti za prihodnost
D80	Kakšen čas, da bi pa malo zaslužu, tole vse skup pozabi, ne vem, to se bo še sam mogu odločit	zaslužek, samostojno preživljanje	načrti za prihodnost

D81	misli bit doma, če ne bo kaj posebnega. Ne vem se bomo sproti dogovarjali	sprotno dogovarjanje	načrti za prihodnost
D82	Takrat naj bi skušal posiliti 72 letno gospo	poskus posilstva in lažje in težje telesne poškodbe	vrsta kaznivega dejanja

E1	V bistvu moj sin ni živel z mano. On je že prej imel triletni program, v Radeškem prevzgojnem domu	prevzgojni dom Radeče	vsakdanjik - prej
E2	njegov oče se je preselil, torej danes lahko rečem 13 let nazaj, 10 let, recimo, da nismo več partnerji	Ločena družina.	vsakdanjik - prej
E3	tja sva ga hodila obiskovat, on bolj pogosto, jaz enkrat na mesec	redni obiski v prevzgojnem domu	vsakdanjik - prej
E4	Potem ko je prišel ven, je z dekletom živel v stanovanju v katerem smo prej živeli kot družina	živel v stanovanju skupaj s partnerko	vsakdanjik - prej
E5	On je bil še vedno član kardela, in je potem iz dneva v dan postajal del te družbe	postajal del njegove družbe	vsakdanjik - prej
E6	Torej on je živel tam, priložnostna dela je opravljal	samostojno življenje, priložnostno delal	vsakdanjik - prej
E7	tu pa tam smo se dobili, šli na kosilo	skupno kosilo	rituali - prej
E8	kako bi rekla, tak načelen, nič izkoriščevalskih al pa hinavskih potez ni delal naspram mene	načelno, iskreno vedenje	vsakdanjik - prej
E9	Hočem reči, da sva imela lep odnos z mojim sinom. Tudi prej ko je bil v Radečah, kljub težavam, ki so bile v odrasčanju	lep odnos - mama in sin	vsakdanjik - prej
E10	on se je na tak način v bistvu spopadal z negiranjem avtoritet. Z zanikanjem nekih... kako bi rekla, ni se hotel prilagoditi in podredit	nepriznavanje avtoritete	vsakdanjik - prej

E11	Kot najstnik je bilo zelo hudo, tako za mene kot za njega	težko obdobje najstništva	vsakdanjik - prej
E12	In potem tudi nikoli ni priznaval, da mu je lahko ženska avtoriteta	nepriznavanje avtoritete	vsakdanjik - prej
E13	Bolestno je pogrešal očeta, to moško persono, ki je stabilna, ki je vzor, ki ti stoji ob strani	pogrešanje očeta, vzora stabilnosti	vsakdanjik - prej
E14	Ženske so bile pa bolj, mislim mati, vzgojiteljica, je bil nekdo, ki si ga je samo, opredelil kot bitje, ki naj bo ljubeče, iskreno in neavtoritativno	mati zanj kot iskrena, ljubeča oseba	vsakdanjik - prej
E15	Zna biti zelo zaščitniški	zaščitniški	vsakdanjik - zdaj
E16	ampak ne oprosti nobenega spodrsllaja, nobene dvoličnosti, nobene hinavščine, nobene hipokrizije	ne odpušča napak, dvoličnosti, hinavščine, hipokrizije	vsakdanjik - zdaj
E17	Me recimo pokliče, ko rabi podporo, ko rabi enega zanesljivega in iskrenega sogovornika	klic iz zavora	vsakdanjik - zdaj
E18	To sva ohranila, to mava	dober odnos	vsakdanjik - zdaj
E19	se mi zdi, da je dečko iz dobrega testa in da je vreden zaupanja. Apart je to, da sem mama	dober fant, vreden zaupanja	vsakdanjik - zdaj
E20	Dvakrat do trikrat na mesec ga hodim obiskovat	redno obiskovanje v zaporu	vsakdanjik - zdaj
E21	On je bil vedno, kadar je bilo treba kaj pomagat, delat kaj skupaj, je zelo rad sodeloval	pomoč pri domačih opravilih	vloge - prej
E22	Zlo je bil tudi pozoren ko so bili rojstni dnevi, prazniki je poklical	pozoren na (osebne) praznike	rituali - prej
E23	je veliko prostega časa preživel z očetom	preživljanje prostega časa z očetom	vsakdanjik - prej
E24	Kakšni izleti, počitnice, šole v naravi, smučanja	skupno preživeti vikendi, skupni dopusti, izleti	rituali - prej

E25	Preživljali smo prosti čas s prijatelji, sosedi, sošolkami, sošolci. Je bilo bolj vezano na to vrsto druženja	preživljanje prostega časa z prijatelji, sorodniki, sošolkami, sošolci	rituali - prej
E26	mlajši sin pač iz te časovne perspektive, iz tega časovnega obdobja opredelil tisti čas kot zelo neprijeten, celo da ga je oče pustil na cedilu	razočaranje s strani očeta ob ločitvi staršev	vsakdanjik - prej
E27	Torej iz neke maksimalne pozornosti, te pol da na slepi tir in se ukvarja samo sam s sabo	razočaranje s strani očeta ob ločitvi staršev	vsakdanjik - prej
E28	Ni ga prišel obiskat, samo smo se slišali po telefonu	oče ne prihaja na obiske, zgolj telefonski klici	odnos z zaprto osebo
E29	Moja mama živi v XX, tudi tja gremo jo recimo obiskat	obiski staršev	rituali - zdaj
E30	Z bratom lahko rečem, da nimata preveč tesnih odnosov	ni tesnih odnosov z bratom - zaprta oseba	vsakdanjik - zdaj
E31	sin je en hecen fant po svoje. Zlo je empatičen, senzibilen, in zlo si jemlje k srcu, kadar nekdo rabi pomoč in podporo in kadar nekemu v življenju dobro ne gre	empatična, senzibilna oseba	vsakdanjik - zdaj
E32	starejši brat je pa do njega precej odklonilen, jezen, zato ker vedno je rinu tam, kjer se je kaj dogajalo, ni pa presodil, kaj lahko to prinese in tudi ni znal pravočasno usmerjat svojih odločitev, na načine, da nebi prinesle tako težkih posledic	ni tesnih odnosov z bratom - zaprta oseba	vsakdanjik - zdaj
E33	Ja mi smo bili kot čebelja družina, jaz sem bla ona, ki je ponavadi delala tudi dve službi, zato da smo lahko sfolgali	mati delala dve službi, da so lahko dostojno živeli	vloge - prej
E34	Partner ni mel stalne zaposlitve, blo je včasih, da je delal po leto pogodbeno, pa od tega polovico dela ni bilo plačanega	ni imel redne zaposlitve	Vloge - prej

E35	Starejši sin se je tudi športno udeleževal, odlični košarkar, hodu na šah, dober matematik, ga zanima tudi glasba in ne vem kaj vse	starejši brat je bil dober športnik, veliko stvari ga je zanimalo	vloge - prej
E36	Ta mali je bil pa, motorik. Njemu si pa mogoče dat nekaj za delat	motorične spretnosti	vloge - prej
E37	Jaz sem bila nekaj časa zelo obremenjena s tem, da se je družina razpadla	obremenjenost z razpadom družine	vsakdanjik - prej
E38	Je pa res, da sem nekaj časa zelo tko, ko da sem bila majčkeno odsotna, nisem bila prisotna tko kot mama. Starejšega sina to niti ni tko motilo, mlajšega je pa to zelo prizadelo	čustvena odsotnost matere prizadela mlajšega sina	vsakdanjik - prej
E39	Ker jaz sem čutila, da je ta čustveni šok zelo hud, ampak se mi je, nismo se pa še mogli odprto pogovoriti o tem, sem pa vendarle računala na to, da bo skušal to situacijo razumeti	teme o katerih se ne govori	komunikacija - prej
E40	Večkrat sem bila veliko preveč permissivna	ni jasno določenih pravil	pravila - prej
E41	In nisem postavljala nekih strogih pravil	ni strogih pravil	pravila - prej
E42	ampak on se jih niti za nič na svetu nebi držal in se jih ni držal	neupoštevanje pravil	pravila - prej
E43	teje fantje so bili fascinirani z balkansko vojno. Fascinirani. Unim dol se neki dogaja. Uni živijo neki veš, pizda, veš neki, ko morš bit dedec, ko morš met jajca, ko morš potrpet, ne smeš pokazati bolečine, ne smeš pokazati, ne usmiljenja	navdušeni nad vrednotami balkanske vojne	vrednote - prej
E44	Po drugi strani pa so si želeli, da bi bili priznani, da bi z nečim izstopali, da bi doživeli tko neko potrditev	želja po izstopanju, potrditvi	vsakdanjik - prej

E45	Torej jaz sem bla tko, za hodit na govorilne ure, za pazit na red in disciplino v hiši, skrbela sem za finančno plat	mati skrbela za družinske finance, vzgojo	vloge - prej
E46	On je bil pa bolj svojemu otroku prijatelj, družabnik, simpatičen očka	oče kot prijatelj	vloge - prej
E47	Sicer zelo ljubeč, zelo skrben, ampak ni pa postavljajl meja	oče kot prijatelj	vloge - prej
E48	se nismo sproti pogovarjali, kako na neke stvari odreagirat in potem tudi ko sva se, sem ugotovila, da imava popolnoma različne poglede	različni pogledi na vzgojo	vloge - prej
E49	On je bil dosti bolj popustljiv, jaz sem pa od njega pričakovala, da bo bolj odločen, da bo bolj, kako bi rekla, da bo bolj prisoten	mati od očeta pričakovala več odločnosti	vsakdanjik - prej
E50	obtožen poskusa uboja, ker je v tem pretepu	poskus uboja	vrsta kaznivega dejanja
E51	kadarkoli se je kjerkoli govorilo o teh otrokih, o teh fantih, je bil zelo žaljiv in zelo rad je škandaliziral celo zgodbo: »da v XX so sami narkomani, da to je banda, ki jim je pretepanje folklora, da ti starši so vsi za pobit«	žaljiv odnos	vstop v okolje - prej
E52	z njihove strani prezir in sovraštvo, z naše strani pa tudi že počasi tista opreznost	medsebojni prezir	vstop v okolje - prej
E53	Jaz bi rad, da on ve, da mi je žal. Da to obžalujem, jaz vem, da mi nikoli ne bo oprostil, ampak jaz bi rad, da ve, da mi je hudo«	obžalovanje	odnos do kaznivega dejanja

E54	potem je bil še članek v Slovenskih novicah, gostinec je poklical novinarka in je povedal svoj doživljajski spis tako kot se je njemu zdelo prav. Z imeni in priimki. Jaz sem bila namreč ta štiri leta tudi svetnica v občinskem svetu, tko da je blo še dodatno razlogov, da se to vrže v medije	objava v medijih s polnimi imeni in priimki, kar vpliva tudi na kariero matere	vstop v okolje - zdaj
E55	ko sem slišala kolkokrat je bil zaboden, zaradi tega sem se jaz jokala tri dni	šok matere zaradi narave kaznivega dejanja	odnos do kaznivega dejanja
E56	sin je bil potem veliko z mano, veliko sva se pogovarjala, zelo ga je potrla, zelo ga je prizadelo	veliko skupno preživetega časa po kaznivem dejanju	vsakdanjik - zdaj
E57	Čutil se je kot nekdo, ki ga potem tudi vsi drugače gledajo zaradi tega	negativno mnenje okolice	vstop v okolje - zdaj
E58	Hudo mu je bilo zaradi te medijske izpostavljenosti, predvsem mene	objava v medijih s polnimi imeni in priimki, kar vpliva tudi na kariero matere	vstop v okolje - zdaj
E59	Na celi črti jih ni upošteval	neupoštevanje pravil	pravila - prej
E60	Dogovor sedaj pa naslednji, kar se tiče tega posojila, kar sem ga jaz vzela. Dogovor je, da mi ta denar vrne	namesto pravil nasveti, dogovori	pravila - zdaj
E61	In za božjo voljo, se ne želim več žret zakaj je pretepel, zakaj je onemu tipu razbil nos, ampak želim samo to gledat kot zunanji opazovalec	v družbi se o zaporu in kaznivem dejanju ne pogovarjamo	vloge - zdaj
E62	In jaz se več ne bom in se ne želim obremenjevat s tem kaj sledi ko on neki zavozi	želja po neobremenjosti zaradi sinovih dejanj	vloge - zdaj
E63	jaz razumem, da ti pričakuješ od mene, da ne bo več nobenih težav in da bo vedno vse lepo, krasno in prav. Ma veš, to ni lahko zate, ker si potem dostikrat razočarana	razumevanje pričakovanj in čustev matere	vloge - zdaj

E64	Dajva se midva takole zmenit, ti boš naredila zame samo tisto in samo takrat ko te bom jaz prosil in ko ne bom mogel brez tvoje pomoči, ko boš hotela in če boš lahko	mati naj pomaga, takrat ko to izrazi sin	vloge - zdaj
E65	Zelo odkrita in direktna	direktna, odkrita	komunikacija - zdaj
E66	Ja, ja to smo prečesali po dolgem in po čez	pogovor o zaporu, kaznivem dejanju doma	komunikacija - zdaj
E67	jaz vem da sem mu šla dostikrat na živce. Ker sem bla pač tista, ki je vztrajala pri nekaterih stvareh, ni popuščala	nujnost pravil	pravila - prej
E68	kljub temu, da sem bila mama in kljub temu, da sem bila dostikrat nemočna vendarle en dokaz, da se pa ne pustim	nemoč matere	moč -prej
E69	Da sem neomajna in da nikoli, ne maram pasivnosti, veš one brezbriznosti, ko se vdaš	neomajnost, vztrajnost	moč -zdaj
E70	Želim si, da bi bil enkrat zadovoljen s tem kaj je, ne pa da vedno išče razloge, oz. da se skozi neko konfliktnost izraža neko globoko nezadovoljstvo s položajem, ki ga ima v družbi, s prihodnostjo, ki naj bi ga čakala, tako njega, kot njegove vrstnike	želja po sinovem zadovoljstvu s položajem v družbi	načrti za prihodnost
E71	»aja to je on, ko se druží s temi sumljivimi fanti«	negativno mnenje okolice	vstop v okolje - zdaj
E72	»a to so pa ti fantje, ko so marsikdaj priskočili na pomoč, ko je blo treba nosit gradbeni material, pohištvo, selit, komu odnest težak cekar domov, ne vem mamici z nakupovalnimi vrečkami, ki ima jokajočega otroka v naročju, ji ne vem pomagat prit do bajte	pozitivno mnenje okolice	vstop v okolje - zdaj

E73	Meni recimo, konkretno mi je žal, da se takrat nisem odselila, da sem vztrajala v tistem prostoru	obžalovanje, da se ni prej odselila od bivšega partnerja	vsakdanjik - prej
E74	vem da sem se odločila prav, to pomeni, da nisem prosjačla bivšega partnerja al pa se poniževala pred njim	razveza - prava odločitev	vsakdanjik - prej
E75	Men je najbolj pomembno, da mam jaz z mojimi otroki dober odnos	dober odnos z otroki	vrednote - zdaj
E76	konflikte vzela kot eno življenjsko šolo	konflikti kot učenje	moč - zdaj
E77	delali smo predvsem na tem, da imaš eno skupino ljudi, ne vem mogoče tudi delovni kolektiv in prijatelje, s katerimi imaš dobre in pristrčne odnose	dobri, pristrčni odnosi	vrednote - prej
E78	mogoče če bi se majčken več pogovarjali pa majčken več argumentirali določene stvari, si vzeli čas	premalo komunikacije, premalo argumentiranja	komunikacija - prej
E79	iskrenost je bila predvsem pomembna, da poveš takrat ko ti je najtežje	iskrenost	vrednote - prej
E80	Ma v bistvu, ne. Jaz se zavedam, da določeni sistemi v družbi niso narjeni zato, da rešujejo in izboljšujejo življenje posameznika	zapor ne vpliva na spremembo vrednot	vrednote - zdaj
E81	sva veliko delala na tem, da določene stvari pove na način, ki je sprejemljiv	učenje komunikacije	komunikacija - zdaj
E82	potrudi se da stvari poveš na način, tudi če boš hotel koga, ampak mu to povej na način, da ti ne bo mogo rečt na način, da ti ne bo mogo rečt, da si ga užalil in da si kršil komunikacijo	učenje komunikacije	komunikacija - zdaj

E83	Dobre, zelo dobre odnose z vsemi	dobri odnosi s sosedi, drugimi znanci	vstop v okolje - prej
E84	Pa tudi če je med nami 15 let razlike, zelo dobri prijatelji, recimo od vzgojiteljic, do personala iz vrtca, do ljudi, ki so tam	dobri odnosi s sosedi, drugimi znanci	vstop v okolje - prej
E85	Mislim, da smo imeli boljše odnose tam v soseski kot pa imam recimo z mojimi starši	dobri odnosi s sosedi, drugimi znanci	vstop v okolje - prej
E86	In morem rečt, da zgodba kot je ta, nas je recimo še bolj povezala. Še bolj recimo skritalizira pomen in vrednost teh odnosov	celotna zgodba okrepila pomen in vrednost odnosov	vstop v okolje - zdaj
E87	Jaz sem to včasih znala kr malo provocirat s tem. Prav uživala, ko je blo komu nerodno	izzivanje odzivov v okolici	vstop v okolje - zdaj
E88	Š oče je bil legionar	oče - legionar	Vloge - prej

Priloga 3: Osno kodiranje

Vsakdanjik – prej

Družinsko življenje

- zadovoljstvo (lepe stvari - A1; smo se lepo meli - A109; super je blo – C1)
- slabe stvari, slabi občutki (slabe stvari - A2)
- malo skupnega časa (mi nismo bili toliko skupaj, ker je mož delal, ker je imel obrt - A107; se nismo praktično dost videl, ker on gre tja pa tja - D27)
- razveza (mi smo itak ločeni - B1; njegov oče se je preselil, torej danes lahko rečem 13 let nazaj, 10 let, recimo, da nismo več partnerji - E2)
- dva brata sta sodelovala po pričakovanjih (ostala brata sta vredno sodelovala - B4)
- nesodelovanje očeta (Ni hotu oče z mano sodelovat, to je bilo najhujše ne - B14)
- mati bi lažje prenesla selitev, če bi sin z njo sodeloval (bi bilo zame lažje, če bi z mano sodeloval, pogovarjal se mano - B21)
- strah pred nasiljem (take izpade je mel impulzivne, ko sploh nismo vedel, ko smo se ga vsi bal - B30; je bil nasilen, celo avto mi je uničil s sekiro, pa to, nad mano šel – B49)
- otroci s prejšnjih zakonov (jaz mam dva, pa ona ima dva - C5)
- ne preveč dobri odnosi z otroki (kolko se zdaj pogovarjam s ta starejšo hčerko, že prej niso meli nekaj - C52)
- neresnice glede stanovanja (Ker pol čez čas se je pokazalo, da sploh ni njeno, da je blo vse na hipoteko - C60)
- njeni otroci živeli pri babici (saj ta večja hčerka je gor živela z mamo ni mogla tu živeti, pa tamal je bi tud bil gor - C70)
- skupno bivanje (mi smo še zdaj še zmeraj živeli skupno - D1)
- hišni pripor (v hišnem priporu je bil, kar pol leta približno - D5)
- nečaki niso bili seznanjeni (pol leta so molčal, otroc niso vedli, da je v hišnem priporu, vnuki recimo - D9)
- prevzgojni dom Radeče (V bistvu moj sin ni živel z mano. On je že prej imel triletni program, v Radeškem prevzgojnem domu - E1)
- redni obiski v prevzgojnem domu (tja sva ga hodila obiskovat, on bolj pogosto, jaz enkrat na mesec -E3)
- preživljanje prostega časa z očetom (je veliko prostega časa preživljal z očetom - E23)
- različni pogledi na vzgojo (se nismo sproti pogovarjali, kako na neke stvari odreagirat in potem tudi ko sva se, sem ugotovila, da imava popolnoma različne poglede - E48)

Mati:

- poskus preprečitve stikov s slabo družbo (sem jaz hotla to preprečit - B32)
- poznavanje sinove družbe (Jaz sem vse poznala s kom se družijo - B38)
- lep odnos - mama in sin (Hočem reči, da sva imela lep odnos z mojim sinom. Tudi prej ko je bil v Radečah, kljub težavam, ki so bile v odraščanju - E9)
- obremenjenost z razpadom družine (Jaz sem bla nekaj časa zelo obremenjena s tem, da se je družina razpadla - E37)
- čustvena odsotnost matere prizadela mlajšega sina (Je pa res, da sem nekaj časa zelo tko, ko da sem bila majčkeno odsotna, nisem bila prisotna tko kot mama. Starejšega sina to niti ni tko motlo, mlajšega je pa to zelo prizadelo - E38)

- obžalovanje, da se ni prej odselila od bivšega partnerja (Meni recimo, konkretno mi je žal, da se takrat nisem odselila, da sem vztrajala v tistem prostoru - E73)
- razveza - prava odločitev (vem da sem se odločila prav, to pomeni, da nisem prosjačla bivšega partnerja al pa se poniževala pred njim - E74)

Oče/mož:

- premalo varovanja (Oče ga pa ni nič varoval pred tem - B36)
- nepoznavanje sinove družbe (sploh poznal ni družbe - B37)
- izguba službe zaradi partnerke (Tud zarad nje nisem, zarad nje pa zarad sebe, ker sem jo poslušal - C55)
- želja po družini (Meni je žena umrla 2005, in pol sma se pa s toto takrat spoznala. Jaz sem pač tedi, ker otroc so še takrat v šolo hodli, osnovno moja dva, in sem stel to nekak zaflikat, al kak - C58)

Sodelovanje s strokovnimi službami:

- niso pričakovali takih posledic (Ni noben dojel, predvideval - učiteljica al pa center za socialno delo - B33)
- prošnja po sodelovanju z ravnateljico in policijo (jaz sem prosila ravnateljico, da se dobimo al s policijo z vsemi - B35)

Oseba na prestajanju zaporne kazni:

- uporniško vedenje (on je bil uporniški – B2; kr naenkrat se je začel upirat - B5; Vse je hotel sam, tud za šolo, če je bilo treba kaj - B6)
- nikoli ni prosil (on ni nikoli prosil - B7)
- ne želi k očetu (ni hotel k očetu hodit - B8)
- začetek spremenjenega vedenja v osmem razredu, vstop v novo družbo (Že osem razred, deveti pol sploh, ker je bil tud v razredu v taki družbi, ko so bli čudni otroci, ne vem zašel je v slabo družbo - B10; prišel v stik z nekimi čudnimi fanti - B31)
- ne sodeluje pri domačih opravilih (Doma, ni hotel nič - B11)
- skrivanje alkohola (začel se je tako da sem vidla flaše pod povštrom, pa v omari vino -B13)
- zaprl se je vase (pa se je vase zaprl - B17)
- sovraštvo do matere, odtujitev (mene zasovražil, se od mene odtujil a ne - B19)
- odločitev, da gre živet k očetu (se je odločil, da gre k očetu - B20)
- konec šolanja (Pol je nehal šolo - B39)
- delo (je reku, da gre delat - B40)
- ni poklical več kot dve leti (po dveh letih po telefonu - B47)
- zaničljivost (zaničljiv je bil - B67)
- razvajenost (sem ga na nek način scrkljala, ker je ta mal pa najrajše sem ga mela - B125)
- občasno ostajanje pri partnerki (Določene večere al pa za vikende je bil pa v XX, tak, da tud gospodinjstvo - D2)
- živel v stanovanju skupaj s partnerko (Potem ko je prišel ven, je z dekletom živel v stanovanju v katerem smo prej živeli kot družina - E4)
- postajal del njegove družbe (On je bil še vedno član kardela, in je potem iz dneva v dan postajal del te družbe - E5)
- samostojno življenje, priložnostno delala (Torej on je živel tam, priložnostna dela je opravljal - E6)
- načelno, iskreno vedenje (kako bi rekla, tak načelen, nič izkoriščevalskih al pa hinavskih potez ni delal naspram mene - E8)

- nepriznavanje avtoritete (on se je na tak način v bistvu spopadal z negiranjem avtoritet. Z zanikanjem nekih... kako bi rekla, ni se hotel prilagoditi in podredit - E10; In potem tudi nikoli ni priznaval, da mu je lahko ženska avtoriteta - E12)
- težko obdobje najstništva (Kot najstnik je bilo zelo hudo, tako za mene kot za njega - E11)
- pogrešanje očeta, po materinem mnenju, vzora stabilnosti (Bolestno je pogrešal očeta, to moško persono, ki je stabilna, ki je vzor, ki ti stoji ob strani - E13)
- mati zanj kot iskrena, ljubeča oseba (Ženske so bile pa bolj, mislim mati, vzgojiteljica, je bil nekdo, ki si ga je samo, opredelil kot bitje, ki naj bo ljubeče, iskreno in neavtoritativno - E14)
- razočaranje s strani očeta ob razvezi staršev (mlajši sin pač iz te časovne perspektive, iz tega časovnega obdobja opredelil tisti čas kot zelo neprijeten, celo da ga je oče pustil na cedilu - E26; Torej iz neke maksimalne pozornosti, te pol da na slepi tir in se ukvarja samo sam s sabo - E27)
- želja po izstopanju, potrditvi (Po drugi strani pa so si želeli, da bi bli priznani, da bi z nečim izstopali, da bi doživeli tko neko potrditev - E44)

Vsakdanjik – zdaj

Družinsko življenje

- stiska v začetku prestajanja moževe kazni (v začetku je bilo res hudo dva, tri mesece - A13)
- klic iz zapora (se pogovarjama, kolko se pač lahko preko telefona – A99; Vsak večer čakam med sedmo in osmo klic - B45; vsak dan je takrat nekdo doma, da če kliče – B46; Kadar lahko, pokliče – D47; Me recimo pokliče, ko rabi podporo, ko rabi enega zanesljivega in iskrenega sogovornika - E17)
- sin se je spremenil na boljše (Pa sin se je spremenil, na pozitivno - A119)
- vsakodnevno razmišljanje o sinu (ga imamo v mislih vsak dan - B18)
- zdaj je vrede (zdaj je vrede. Blo pa je hudo - B23)
- veselje (Ko pride je vesel - B44)
- zanimanje za življenje doma (vpraša kako je tuki, zanima ga vse - B48)
- pogovor z domačimi (S starimi starši, tud ko se spomni, se pogovarja, z nami, z mano, vse z brati - B50; pride domov, v oči pogleda, tist ko ti pogleda iskreno v oči in ti pove - B141)
- tako kot je bilo v zgodnjem otroštvu (tko kot naš star N - B51)
- oddaja dobro energijo (poln življenja, eno tako posebno energijo on oddaja, ne vem, kadar pride je vse drgač, boljše - B52)
- ceni domače, ceni družino, ceni dom (vidmo kako on ceni nas, dom, družino - B53; on ne pove, ampak s temi dejanji zdaj vidmo – B54; zna reči hvala, spoštuje - B58)
- podpora (Za rojstne dneve, za 18 sem mu pisala, hrano, pakete smo mu nosil - B56)
- brez obsojanja (pol je pa vidu, da ga mi nič ne obsojamo - B76; mi smo ga pa sprejeli. Ampak brez očitkov, brez vsega, ker vem da tudi on trpi, ker je tud njemu blo težko - B104)
- posledice kaznivega dejanja za vso družino (Samo pusti posledice, na njemu, na nam, na celi družini, vse to. Ker si tko ob tla potisnjen al kako se reče, cela družina - B98)
- strah, kako bo ko se vrne iz zapora (Me je strah kak bo, ko bo prišel domov - A104)
- mešani občutki ob vrnitvi (Ej sploh si ne predstavljam, da bo N prišel a ne, kako se obnašat spet - B100; hkrati se veseliš, ampak hkrati se bojiš - B101; Malo čudni občutki, kot da bi po svoje bil en tujec, sprejmeš ga – B102)
- dobrodošlica ob prihodu (dajmo mu napisat pa izrezat »Dobrodošel doma« - B103)

- strah pred ponovitvijo (ampak zmeri je strah, da nebi kirga sreču - B94; se bojiš a bo zašel al ne bo zašel, a bo prišel nazaj v Celje do devete ure al ne bo, z vlakom. Kaj pa veste kaj se mu lahko v glavi mota – B140)
- življenje otrok (Ena je poročena, njena starejša hčerka - C8; ta mlajši še v šolo hodi, v srednjo - C9; Moj je še na faksu, bo diplomiral zdajle - C10; ena je že prvi letnik faksa - C11; starejša hčerka se je preselila - C21; Moj sin pa punca, sta bla pa v Mariboru zdaj v študentskem domu - C22)
- sam z otroki (Zdaj sem pa sam z otroki sicer - C7; Tak, da bi lahko reko, da sma bla konkretno s ta malim sama - C24)
- otroci se lažje spopadajo (Otroci se mi zdi, da vse to malo lažje, ko jaz, če me zastopte, ko sem star - C56)
- medsebojna tolažba (So, samo so me tolažili, saj bo, saj bo - C61)
- plačevanje stroškov bivanja (Stanovanje to jaz plačujem, najemnino - C67)
- velika razširjena družina (najmlajši sin, ker mi mam drugač še dva odrasla, mata oba družine, mam šest vnukov od dveh - D3)
- obup (Pol pa čist, vse padlo v vodo, čist na nuli, no. En čas je blo zelo hudo - D4)
- starša živita sama (Ja midva sva sama - D11)
- domači ljubljencek krajša čas (Prenest mormo, a ne Roxy? Tegale mava - D17)
- želja po koncu prestajanja (Zdaj saj pravim, da bi blo tole čim prej za nami - D32)
- dober odnos (To sva ohranila, to mava - E18)
- ni tesnih odnosov z bratom (Z bratom lahko rečem, da nimata preveč tesnih odnosov - E30; starejši brat je pa do njega precej odklonilen, jezen, zato ker vedno je rinu tam, kjer se je kaj dogajalo, ni pa presodil, kaj lahko to prinese in tudi ni znal pravočasno usmerjati svojih odločitev, na načine, da nebi prinesle tako težkih posledic - E32)
- veliko skupno preživetega časa po kaznivem dejanju (sin je bil potem veliko z mano, veliko sva se pogovarjala, zelo ga je potrla, zelo ga je prizadelo - E56)

Mati/žena:

- vse obveznosti prevzame žena(vse delo na meni, vse obveznosti, vse plačevanje položnic, potem popravilo avta sem mela zdaj. take stvari, ki mogoče prej ni bilo potrebno, ker smo si pač delo porazdelili - A12)
- čas za razmišljanje o sebi, o svojih željah, o otrocih (sama mam zdaj časa dovolj, da lahko razmišljam o sebi, o tem kaj si želim, pa tudi o otrocih - A37)
- občutek krivde, da ni zaščitila otrok (jaz se krivo počutim, ker sem to dopuščala. Veš kaj, jaz nisem vedla, da takrat ko je bil mož nasilen, al pa tista komunikacija, al pa jeza al pa karkoli...jaz bi mogla takrat spakirati pa it - A106)
- raziskovanje vzrokov za sinovo vedenje (Jaz sem potem polno knjig prebrala, pa vse živo, da sem jaz sploh lahko raziskovala zakaj je tak najstnik - B25)

Oče/mož:

- občutek izgubljenosti (Ja velikrat ne vem kje sem sploh - C59)
- velik stres (Ona pravi: »Ja kaj ti pa fali? Saj ti nič ne fali, saj nisi bogi«. Saj nisem bogi, psihično, jaz sem psihično včasih čist - C66)

Obiski v zaporu

- nestrinjanje očeta glede obiskov matere v zaporu (Oče je čist znoru, kaj ga jaz hodim obiskovat - B24)
- zavračanje materinih obiskov (prvič me je zavračal - B26; pa se ni z mano pogovarjal - B27)
- oče na obisku (enkrat je bil še oče zraven - B28)

- zavračanje dotikov (tok mi je pusto, da sem se ga dotaknila, mal objela, ker on je zavračal vse dotike - B29)
- redno obiskovanje v zaporu (mi smo ga vsak teden obiskoval - B55; skoraj tedensko sva ga hodila obiskat – D12; Dvakrat do trikrat na mesec ga hodim obiskovat – E20; Ja sem bil. Od kraja smo bli - C53)

Oseba na prestajanju zaporne kazni:

- zaščitniški (Zna biti zelo zaščitniški - E15)
- ne odpušča napak, dvoličnosti, hinavščine, hipokrizije (ampak ne oprosti nobenega spodrsaljaja, nobene dvoličnosti, nobene hinavščine, nobene hipokrizije - E16)
- dober fant, vreden zaupanja (se mi zdi, da je dečko iz dobrega testa in da je vreden zaupanja. Apart je to, da sem mama - E19)
- empatična, senzibilna oseba (sin je en hecen fant po svoje. Zlo je empatičen, senzibilen, in zlo si jemlje k srcu, kadar nekdo rabi pomoč in podporo in kadar komu v življenju dobro ne gre - E31)

Rituali - prej

- skupno kosilo (v nedeljo pa tudi čez teden smo skupaj jedli. Kosilo smo imeli vedno skupaj - A8; tu pa tam smo se dobili, šli na kosilo – E7)
- obisk verskih obredov (V nedeljo, zdaj midva še hodiva skupaj k maši - A9; skor vsako nedeljo šli k maši – C41)
- skupno preživeti vikendi, skupni dopusti, izleti (čez vikende smo bili skup, pa skup na dopust hodli - A108; smo šli na morje recimo– B89; Kak popoldan smo šli kam na izlet ob nedeljah – C4, Kakšni izleti, počitnice, šole v naravi, smučanja – E24)
- skupna praznovanje rojstnih dni (Pa rojstni dnevi - D8)
- preživljanje prostega časa z prijatelji, sorodniki, sošolkami, sošolci (Preživljali smo prosti čas s prijatelji, sosedi, sošolkami, sošolci. Je bilo bolj vezano na to vrsto druženja - E25)

Oseba na prestajanju zaporne kazni

- občasni obiski maše (v mladosti je skoz redno hodil, potem pa tud, šel al pa ni šel - D14)
- pozoren na (osebne) praznike (Zlo je bil tudi pozoren ko so bili rojstni dnevi, prazniki je poklical - E22)

Rituali - zdaj

- otroci počnejo svoje stvari (ne hodimo več skupaj na iste stvari - A10)
- skupni obiski, rojstni dnevi (na obiske al pa kake rojstne dneve, to še gremo skupaj - A11)
- obiski otrok (Ja občasno še pride kir domov. Samo na obiske - C12; Ob vikendih sta hodla domov – C23; Ta starejša pride zdaj skor vsak dan sem z dojenčkom, da sta malo tule – C54, No in ko so polet doma, to se redno dobivamo – D7; Ja, ja, prihajajo na obiske – D18)
- ni več izletov (Ne, bolj malo al pa sploh nič. Saj je ni doma, sami ne mormo to - C13)
- skupna kosila (Kosila redno z vsemi, zdaj ko je vnukov dost - D6)
- obiski staršev (Moja mama živi v XX, tudi tja gremo jo recimo obiskat - E29)

Vloge – prej

- dogovarjanje kaj kdo dela (že prej smo meli neke dogovore, kaj kdo dela - A14; smo si nekak porazdelili - A19; mislim, vse po dogovoru – D23)

- usklajevanje pri vodenju družine (poskušala sva se pogovoriti pa nekaj skup se odločit za neko stvar - A20)
- vzgoje se učiš pri svojih otrocih (niti nisem vedla kaj je to vzgoja. To se naučiš pri otrocih - A21)
- ni konkretne delitve nalog (Naloge, nič kaj tak konkretnih nalog, služba pa dom, pa če je... kaki taki opravi - C18; No, saj glih pravim, da nismo ne vem kako delil – D37)

Mati/žena:

- gospodinjstvo (jaz pa z gospodinjstvom, vzgojo - A7; gospodinjstvo bolj - A17; Ona gospodinjstvo bolj - C14; ona je kuhala - C19; Kar se tiče gospodinjstva, to kar je po hiši to sem zmeraj jaz – D20)
- urejanje stvari glede šole, zavarovanja (To so tiste travme, ki jih jaz nosim, ko sem vse jaz pol mogla - B72)
- vedno stati ob strani (če si prava mama, ga ne boš zapustu, ampak mu boš stal ob strani - B75)
- brezposelna (ona je bila doma - C3)
- občasno zaposlena (Ona je pa bila pa tak prek kakih javnih del – C6)
- mati skrbela za družinske finance, vzgojo (Hja, tudi jaz večji del, saj so določene stvari, ko je tudi on kaj, kakšno, ampak večji del pa spet jaz - D58; Torej jaz sem bila tko, za hoditi na govorilne ure, za paziti na red in disciplino v hiši, skrbela sem za finančno plat - E45)
- dopoldan skrbela za otroke, popoldan služba (sem delala pet, šest let, dokler je bil N majhen, skozi popoldne, da sem bila dopoldne doma, ker ni bil nikoli v vrtcu - D42)
- želja po ustaljenosti (Velikrat sem ga glih zaradi tegale, naj se ustali, da bi se poroču - D30)
- mati delala dve službi, da so lahko dostojno živeli (Ja mi smo bili kot čebelja družina, jaz sem bila ona, ki je ponavadi delala tudi dve službi, zato da smo lahko sfojali - E33)
- mati od očeta pričakovala več odločnosti (On je bil dosti bolj popustljiv, jaz sem pa od njega pričakovala, da bo bolj odločen, da bo bolj, kako bi rekla, da bo bolj prisoten - E49)

Oče/mož:

- ves čas doma (mož je bil invalidsko upokojen, tak da je bil doma skozi - A3)
- dela kolikor zmore (delal po svojih močeh - A4)
- občasno se ukvarja s športom (on se je tudi malo s športom ukvarjal - A6)
- Dober, pošten, deloven, veren (ni slab oče, je pošten, deloven, veren, se prav pol je siguren skozi cerkev hodil, pa molil - B73)
- očetova opora (Pr očetu so meli pa drugo oporo, da so šraufal, kolo, druge stvari - B107)
- služba (Jaz sem hodil v službo še takrat - C2; oče je bil legionar - E88)
- druga opravila (jaz kaj druga - C15)
- fizična dela (delo okoli hiše, taka moška dela – A16; Ker mož je bil zlo deloven človek, on je vse znal narditi. On je tudi drugim ljudem delal, od takih fizičnih del - D21)
- občasna skrb za otroke (Takrat ga je mož, saj pravim določen čas mel, skozi - D43)
- vsa dela doma (A veste, pa še hiša na pol surova, pri 45 letu, in je bilo od plenice, do kuhanja, kar je bilo hrane vse. Vse praktično delal - D46)
- oče kot prijatelj (On je bil pa bolj svojemu otroku prijatelj, družabnik, simpatičen očka - E46; Sicer zelo ljubeč, zelo skrben, ampak ni pa postavljala meja - E47)
- ni imel redne zaposlitve (Partner ni mel stalne zaposlitve, bilo je včasih, da je delal po leto pogodbeno, pa od tega polovico dela ni bilo plačanega - E34)

Otroci:

- pomoč otrok (otroci - tista pomoč, katera je bila obvezna, sesanje hiše, čiščenje in tak naprej, kuhanje - A18; potem se kej, ne vem, pomaga – B81; otroci so pomagali kolk so lahko - C16;)
- izpolnjevanje starševskih pričakovanj (Ja, to sem jaz tak sama. To spada zraven, kot obveza - AB1)
- starejši brat je bil dober športnik, veliko stvari ga je zanimalo (Starejši sin se je tudi športno udeleževal, odličen košarkar, hodu na šah, dober matematik, ga zanima tudi glasba in ne vem kaj vse - E35)

Oseba na prestajanju zaporne kazni

- ne pospravlja (Tudi sobo si ni pospravil - B12)
- živel sam zase (sam zase začel živeti, tukaj med nami, čist zase - B83; hotu čist zase svojo posodo tam za jajca pečt - B84; začel si je sam prati - B82)
- delo (Ker je zlo sposoben, marsikaj zna, delaven no. Da nam prav manjka. Že v tem času, ko je bil v hišnem smo belil noter vse stanovanje - D16; Pol je pa, saj pravim, veliko delal. Prej en čas preko študenta - D25; tak da doma, se ni dost, kaj tazga. Svoje, svoje. Edin, če je bil mus kaj za pomagat, kaj težjega, drugač pa ne – D26; On je avto, on je kopalnico komplet pri sestri, od vodovoda, ploščice, vse – D38)
- šola, šport (Ja, dokler je v šolo hodil, so svoje stvari, pa šport pa take stvari, ne - D24)
- pomoč pri domačih opravilih (On je bil vedno, kadar je bilo treba kaj pomagat, delat kaj skupaj, je zelo rad sodeloval - E21)
- motorične spretnosti (Ta mali je bil pa, motorik. Njemu si pa mogo dat nekaj za delat - E36)

Vloge – zdaj

- manj starševskega nadzora (otroka že odrasla in v bistvu že mata svojo osebnost in v bistvu delata že onadva, jaz niti nimam več toliko nadzora, ker ne rabijo - A22; pusti jih - A23)
- otroci zapuščajo družino (Otroci počasi odhajajo - A24)
- medsebojno razumevanje ob stiski zaradi storjenega kaznivega dejanja (tudi glede tega problema, se poskušamo začutiti drug drugega, da ni lahko - A26)
- zagovarjanje (zmeraj sem ga tud zagovarjala, da je bil to, priznala kaj je naredil, ampak zagovarjala - B109)
- podpora družine (Saj zato je pa tud tok napredoval, ker je družino mel za sabo vedno - B114; kdo pa bo mu stal ob strani, če ne domači - D31)
- skrb za hišo, drug za drugega (Skrbiva za hišo, dom, drug za drugega - D36)

Mati/žena

- delo doma (jaz pa drugače doma šivam- A5)
- delo za sinove (jaz njim nardim kot mama ene stvari - B69)
- opravljanje večine del (Zdaj letos sem pa sploh sama večji del – D15, Jaz sem praktično tavorožca, dokler še lahko, koker tolk – D35; Zdaj sem recimo, prejšnji teden sem mogla dvorišče pokosit, pa nisem prej še nobenkrat – D57)
- želja po neobremenjenosti zaradi sinovih dejanj (In za božjo voljo, se ne želim več žret zakaj je pretepel, zakaj je onemu tipu razbil nos, ampak želim samo to gledat kot zunanji opazovalec - E61; In jaz se več ne bom in se ne želim obremenjevat s tem kaj sledi ko on neki zavozi – E62)
- mati naj pomaga, takrat ko to izrazi sin (Dajva se midva takole zmeniti, ti boš naredila zame samo tisto in samo takrat ko te bom jaz prosil in ko ne bom mogel brez tvoje pomoči, ko boš hotela in če boš lahko - E64)

Oče/mož

- druženje z otroki, ko so počitnice (zdajle so doma, ko so počitnice - C17)
- opravljanje njenih nalog (Ja, njeno zdaj jaz delam - C20)
- lažja fizična dela (Zdaj kaj je pa bolj tak, pa je kakšno sadje obrezal - D22)
- skrb za bolno mater (Ja saj je bla samo par tednov bolj boga, je mož hodil, so trije bratje hodili pomagat - D73)

Oseba na prestajanju zaporne kazni

- pomoč (da pomaga - B60; daj mi z avta ven zloži - B61; pokosi travo – B62; poreži živo mejo – B63; Al pa se mi avto pokvar, pa mu rečem: »daj ga mal poglej, olje zamenji« - B64)
- spoznanje nekaterih slabih stvari (spoznal nekatere stvari, ki niso bile v redu - A35)
- odrastel (je pa zelo dozorel, ker je tud sam reku, da v zaporu dozoriš - B113)
- zdaj lahko prosi (Saj zato pa zdaj lahko prosi - B126)
- razumevanje pričakovanj in čustev matere (jaz razumem, da ti pričakuješ od mene, da ne bo več nobenih težav in da bo vedno vse lepo, krasno in prav. Ma veš, to ni lahko zate, ker si potem dostikrat razočarana - E63)

Pravila - prej

- pravila postavlja žena (Večinoma jaz - A15; Bolj jaz – A44; Ja to pa največ jaz. Saj pravim, da mož je bil zlo velik zaposlen - D41)
- ni jasno določenih pravil (sem jaz imela bolj pasivno vzgojo oz. permissivno - A38; Vse sem dopuščala – A39; Večkrat sem bila veliko preveč permissivna - E40)
- ni strogih pravil (Niso bila neka stroga glih - A41; In nisem postavljala nekih strogih pravil - E41)
- glede šole, učenja, ocen, izhodov (Glede šole, da se je treba učiti, ocene koliko toliko, tudi izhodi - A42; sem pa šla kdaj ven, pa sem se lahko z atijem zmenila – AB7; Do desetih, tako kot onadva - B77; potem pa učiti tko kot onadva – B78; da se pride domov, če majo krožke, treninge – B79; potem se dela nalogo - B80)
- nujnost pravil (Morejo bit - A43; zahtevala red - B3; zahtevala sem normalna pravila –B85; jaz vem da sem mu šla dostikrat na živce. Ker sem bla pač tista, ki je vztrajala pri nekaterih stvareh, ni popuščala - E67)
- neupoštevanje pravil (Potem pa se je tak poznalo na ocenah - A45; Ni ubogal, ni prišel nazaj tisto uro - B9; Jaz sem rekla prit vsaj ob desetih domov, pol na konc pa ga ni blo, pa kaj te briga - B15; Prej ni, »ne, ne bom« - B66, tud tam ni nič očetu pomagal, glih tko ni cel teden pomil za sabo - B71; ampak on se jih niti za nič na svetu nebi držal in se jih ni držal – E42; Na celi črti jih ni upošteval – E59)
- upoštevanje pravil (ni bilo nekaj izpadov - A46; Sta se skozi držala - A47; Ja ne vem, kak kdaj. Pa odvisno pri čem. Glede šole pa to ja – AB6; onadva sploh avtomatsko vse –B68)
- ultimat sinu, da ne more živeti doma, če bo kadil travo (ker sem mu tudi ultimat postavila, da ne bo mogo več doma živeti – A120)
- oče popuščal (Ati je dostikrat popustil - AB8)
- oče ni postavil pravil (oče bi lahko, na ta način mogu rečt, lej prit sem - B22)
- neskladnost pravil (problem je spet v tem, ker smo ločeni in oče ni tega vzpodbujal sina - B70)
- obiski maše (da gremo k maš v nedeljo - B86)
- nikoli s prisilo (Nisem nikol nobenga z na silo - B88)
- oba določila pravila (oba - C28)
- pospravljanje (Ja, ja, vsak svoje pospravit - D39)

Pravila – zdaj

- postavljanje meja (zdaj mogoče, so se neke meje začele postavljat, malo pozno sicer - A40)
- ni jasno določenih pravil (ker so odrasli otroci, jaz jim nimam več kaj postavljat - A48; ko so bli pa večji, se pa nisem več vtikala – D40)
- namesto pravil nasveti, dogovori (Lahko samo svetujem, povem kaj se mi zdi prav pa kaj narobe - A49; Zdaj jih pa pustim, zdaj so že – B90; Zdaj so sam še dogovori – B91; Dogovor sedaj pa naslednji, kar se tiče tega posojila, kar sem ga jaz vzela. Dogovor je, da mi ta denar vrne – E60)
- pospravljanje (za sabo pospravi, da si sobo uredi - B59)
- upoštevanje pravil (zdaj vse lepo nardi - B65; Zdaj pa vse lepo ob tisti uri – B93)
- samostojno odločanje (vprašamo, ampak, da se sam bolj odloča - B92)
- pravila glede izhodov (ta večji lahko malo dlje zunaj ostanejo, ta mali malo manj - C25)
- izjeme, fleksibilnost pravil (izjeme, ko pa lahko tudi malo dlje. Recimo, če vem kje je - C26)
- manj stroga pravila (Kaj pa vem. Manj - C27)

Komunikacija – prej

- otroštvo vpliva na komunikacijo tudi kasneje (če to ni v tebi ne moreš v lastni družini potem tega ustvarjat ne - A50; res odvisno kakšno otroštvo imaš in kaj dobiš od svojih staršev - A51)
- pogovori takrat ko nastopijo težave (smo se, ko je bil kaki problem poskušali se pogovarjat - A53)
- teme o katerih se ne govori (dosti premalo, tudi o takih temah mogoče, kot je spolnost - A54; Ja glih kakšne podrobnosti, recimo ko enkrat odrašča glih, se ne vtikam, kaj ima in kako - D45; Ker jaz sem čutila, da je ta čustveni šok zelo hud, ampak se mi je, nismo se pa še mogli odkrito pogovoriti o tem, sem pa vendarle računala na to, da bo skušal to situacijo razumet – E39)
- pogovor o vlogah in moči, ki jih imajo družinski člani (Ja to smo - A55)
- veliko nasilne komunikacije (tudi veliko nasilja na primer - A73)
- ni očesnega stika (očesni stik, sploh ga ni mel - B43)
- komunikacija z vsemi (saj sem se z vsemi skor enako. Ni blo večje razlike, z ženo mogoče malo več - C29; Z vsemi sem se pogovarjala. Z nobenim nimam nič, težav - D44)
- teme pogovorov (Največ smo se o teh tekočih, vsakodnevnih zadevah - C30; Včasih smo si tud naprej planirali, če smo kam šli – C31)
- premalo komunikacije, premalo argumentiranja (mogoče če bi se majčken več pogovarjali pa majčken več argumentirali določene stvari, si vzeli čas - E78)

Komunikacija – zdaj

- veliko pogovora, medsebojna pomoč (se veliko pogovarjamo, pa si nekaj pomagamo - A25)
- učenje komunikacije (to se zdaj komaj učimo nekaj - A52; sva veliko delala na tem, da določene stvari pove na način, ki je sprejemljiv – E81; potrudi se da stvari poveš na način, tudi če boš hotel koga, ampak mu to povej na način, da ti ne bo mogo reči na način, da ti ne bo mogo reči, da si ga užalil in da si kršil komunikacijo – E82)
- pogovor o zaporu, kaznivem dejanju doma (zapor, to sprejet, spoznat neko novo okolje, ne. Tudi o tem je težko govoriti A57; Ja doma se ja – A58; doma pa se pogovarjamo – AB10; zdaj smo se začeli – AB11; od letos, ja, pač ko jaz hodim na terapijo - AB27; Mogoče bo čez 15 let povedal, ko bo lahko govoru – B95; Saj tud mi med sabo težko govorimo – B96; postopoma kaj pove, kako je tam, al se kaj poheca, ko se prej ni, recimo s pazniki ko se kr

- zastopi pa to - B115; Se pogovarjamo o tem kaj se je zgodilo – D48; Ja, ja to smo prečesali po dolgem in po čez – E66)
- v družbi se o zaporu in kaznivem dejanju ne pogovarjamo (v družbi pa ne - A59; niti nima smisla o tem govorit – A61)
- pogovor o zaporu, kaznivem dejanju samo z bližnjimi (samo z bližnjimi, ki jih poznamo - A60)
- Več komunikacije (več komunikacije - A75; več pogovora – A76)
- več trenj (kak bi reko, živčna pride že od tam, tiste skrbi tam pa tukej, so trenja – C32; Velik bolj so zdaj trenja, ko so prej bla, ko je bla doma - C33)
- očitjanja (men tule včasih očita: »Ja, pa ne veš, kako je men gor hudo«. Se vem, samo kaj ji pa jaz lahko naredim. Nimam kaj naredit - C34)
- ni pogovora o kaznivem dejanju (Ne - C50)
- brez sramu govori o nepravilni odločitvi (Mene o tem ni sram govorit, da sem se zajebal - C63)
- direktna, odkrita (Zelo odkrita in direktna - E65)

Moč – prej

- žena ima več moči (Več besede sem imela jaz - A63; Tist bi pa lahko rekel, da je bla ona - C35; Večinoma ja - C36)
- Zmaga v konfliktu (mož večkrat, ker smo mu popuščali, ker pač zaradi njegove narave, smo mu popuščali, da je obveljala njegova - A64)
- vsak je imel del svoje moči (vsak svoj delček odnesli moči. Vsak je svojo mel. Tisto trmo, al pa jezo al pa karkoli - A65)
- prilagajanje, popuščanje (ker v bistvu smo se njemu vsi prilagajali - A68; jaz raje popustim, pa odneham - AB13; Sem rajš jaz kr tih. Utiham in se rajše umaknem, če bi nadaljevala, bi to šlo v nedogled - C39)
- več konfliktov med očetom in sinom (S sinom je bilo več konfliktov. Moški kot moški veš. Nista popuščala drug drugemu - A110)
- nemoč matere (nisem imela več moči - B16; nisem mela moči - B87; kljub temu, da sem bila mama in kljub temu, da sem bila dostikrat nemočna vendarle en dokaz, da se pa ne pustim - E68)
- otroci - najmanj moči (Tisto pa so bli otroci včasih, ko je bla tule - C37)
- odločanje glede na temo (Za take stvari kar se tiče, na primer pri hiši, gradnji, je mož - D54; Recimo pri gospodinjstvu, pa denar, pa položnice, to pa jaz skrbim – D55)
- delitev moči (to so stvari, ki se kr avtomatično razdelijo - D56)

Moč – zdaj

- ravnovesje moči (stanje umirilo - A66; zdaj je vedno bolj ravnovesje moči - A67; Vsi vplivamo – A69; Ja zdaj se pa, saj smo se prej tud, zdaj se pa kr skup zmenimo. – C38)
- neomajnost, vztrajnost (Da sem neomajna in da nikoli, ne maram pasivnosti, veš one brezbriznosti, ko se vdaš - E69)
- konflikti kot učenje (konflikte vzela kot eno življenjsko šolo - E76)

Čustva

- žena govori o čustvih, žena pokaže čustva (jaz kar tudi to nekak. Pokažem pa povem, pa saj se tak vidi - A62)
- ne govori o čustvih (Niti ne - AB12)

- neizražanje čustev pred njim (mene sin ni videl jokati v tem času, ne v zaporu, nikjer, jaz nisem nikjer jokala. - B105; men se je tuki srce trgal, ampak jaz sem mogla bit močna - B108)
- izražanje čustev na samem (Jaz sem se pol doma zjokala - B106)
- otopelost (Včasih so mi čustva čist zatrta - B137)

Vrednote – prej

- odkritost (bit odkrit drug do drugega - A70)
- zaupanje (si zaupat - A71; Si vse povemo, jaz sem sploh taka odprta za vse stvari - B133)
- poštenost (neko poštenje - A72, Poštenost - D60; mej čisto vest, pa bo vse v redu« - D62)
- vera (Ker jst, ne vem kako sem to prestala. Jaz če nebi mela vere, nebi - B116)
- privzgojene vrednote ostanejo (zgleda da kar vcepiš otroku, zgled, ostane - B118)
- bolj sproščen pogled na življenje (smo tud mi prej življenje jemali preveč za hec, tko vsi skupi, z očetom vred - B127)
- premalo spoštovanja (manj spoštljiva do ljudi na splošno - B129)
- iskrenost (iskreni smo, mogoče včasih še preveč- B132 , iskrenost je bila predvsem pomembna, da poveš takrat ko ti je najtežje - E79)
- vsak svoje vrednote (Ja smo jih kr meli. Kr nekak. Vsak je bil po svoje... - C40)
- deset božjih zapovedi (Deset božjih zapovedi se drž pa si - D61)
- dobri, pristrčni odnosi (delali smo predvsem na tem, da imaš eno skupino ljudi, ne vem mogoče tudi delovni kolektiv in prijatelje, s katerimi imaš dobre in pristrčne odnose - E77)

Oseba, ki je sedaj na prestajanju zaporne kazni

- izguba vere (on je veru zgubil - B117)
- navdušeni nad vrednotami balkanske vojne (tej fantje so bili fascinirani z balkansko vojno. Fascinirani. Unim dol se neki dogaja. Uni živijo neki veš, pizda, veš neki, ko morš bit dedec, ko morš met jajca, ko morš potrpet, ne smeš pokazati bolečine, ne smeš pokazati, ne usmiljenja - E43)

Vrednote - zdaj

- več miru (več miru je - A74)
- vera (smo si, kok bi reku, izmolil to, kar je - B74; vero mam vsi, molil smo – B131)
- bolj resen pogled na življenje (zdaj bolj resno postaja - B128)
- večji pomen vrednot (Bolj ceniš vrednote - B130)
- nič ni samoumevno (kaj pa vem, da ti ni vse prineseno - B134)
- želja po spremembi (Spremenil mogoče bi, samo o tem nebi nič govoril - C42)
- povezanost (Kakšno kosilo, se dobimo. Smo tko, zlo povezana družina - D19)
- zapor ne vpliva na spremembo vrednot (Ne, ne niso se spremenile. To kar si, si - D63; Ma v bistvu, ne. Jaz se zavedam, da določeni sistemi v družbi niso narjeni zato, da rešujejo in izboljšujejo življenje posameznika - E80)
- odpuščanje (čeprav saj pravim, moreš malo odpustiti, nimaš kaj - D64)
- dober odnos z otroki (Men je najbolj pomembno, da mam jaz z mojimi otroki dober odnos - E75)

Vključenost družine v okolje - prej

- Obiski svojih staršev (z starši, moževimi in mojimi starši, smo se kar pogosto, tak enkrat na teden srečevali - A77; Kr na vsake, koker 14 dni, smo dol na Dolenjsko šli k mami, še prej ko sem jaz mela naše - D70)
- Obiskovanje zakonske skupine (V zakonsko skupino sva hodila - A78)
- Obiskovanje molitvene skupine (molitveno skupino - A79)
- primerna družba za moža (tako družbo sva iskala, ki je bila za moža primerna - A80; Lažje mu je bilo se z istimi družiti – A81)
- Vsakdanji odnos s sosedi (Sosedu pa tisto vsakdanje - A82)
- družinski obiski (Prej smo pa skupaj hodili - A83)
- pomen obiskov (neko druženje - A84; Sproščenost - A85; malo si podeliš stvari – A86; veliko pomenilo, še posebno tisti pravi prijatelji, kjer lahko odkrito spregovoriš –A87)
- izogibanje obiskov zaradi očetovega obnašanja (ati včasih, mislim skoraj vedno govoril o XX, pa kak je on mel prometno nesrečo in to se je pač vedno ponavljalo, pač vedno je bilo isto - AB14; začel preklinjat in mi ni blo fajn – AB15; vedno manj hodla zraven – AB16)
- zavračanje družbe svojih bratov (prej je pa vso družbo zavračal, tud od svojih bratov - B120)
- več zaupanja (Mogoče smo si včasih malo več zaupali - C46)
- dobri odnosi s sosedi, drugimi znanci (Ja, vredeu ja - C44; Čudovito. Posebno. Moža so tako, ker je bil res, mislim, da je skor pri vsaki hiši kaj naredil - D66; Vsak je reko, on pa to res dobro naredi, so ga pohvalil – D67; Mene so tud radi imeli, ker sem blat le skoraj 30let poslovodkinja. Še pol, ne vem kolk let, ko sem bla v pokoju, me je kdo srečal: »ja, kako vas pogrešamo«, zlo mislim tko – D68; Dobre, zelo dobre odnose z vsemi E83; Pa tudi če je med nami 15 let razlike, zelo dobri prijatelji, recimo od vzgojiteljic, do personala iz vrtca, do ljudi, ki so tam – E84; Mislim, da smo imeli boljše odnose tam v soseski kot pa imam recimo z mojimi starši – E85)
- žaljiv odnos (kadarkoli se je kjerkoli govorilo o teh otrokih, o teh fantih, je bil zelo žaljiv in zelo rad je škandaliziral celo zgodbo: »da v XX so sami narkomani, da to je banda, ki jim je pretepanje folklor, da ti starši so vsi za pobit« - E51)
- medsebojni prezir (z njihove strani prezir in sovraštvo, z naše strani pa tudi že počasi tista opreznost - E52)

Vključenost družine v okolje – zdaj

- sorodniki in sosedje ne govorijo kaznivem dejanju (ljudje niti ne sprašujejo - A88; Moti me pa edino to, da se sorodniki nič ne pogovarjajo o tem - AB20; atija ni še nihče omenil od takrat – AB21; Ja tale ve, ne vem, kr tih so-B123)
- osebni prijatelji se pozanimajo (Bolj osebni prijatelji - A89; Sem pa tja, jim razložiš, ampak glih malo bolj oddaljenim pa ne boš šel razlagat posebej - D76)
- pogovor na terapiji in z ljudmi, ki jim zaupa (se dosti o tem pogovarjam, pač na terapiji pa s tisto skupino ljudi, meni to zdaj največ pomeni - A90; s starši, pa sestrami – A91; prijateljicam, ki jim res lahko zaupam – A92; Se super razumemo in mi stojijo ob strani pa vse –A112; S fantom ja, z drugimi pa ne – AB19; Določeni, z nekaterimi si si dost blizu, se – D50)
- neobremenjenost z mnenjem drugih (ne gledam na druge več – A93; se ne obremenjujem s tem kar si drugi mislijo – AB18)
- poniževanje (me je, ta, kateri se je to zgodilo. To je bila moja prijateljica. Ona me je v bistvu poniževala - A94)
- družinski član ni seznanjen s kaznivim dejanjem (Ja, oz. naš ata ne ve. Zaradi česa je zaprt - A113; z njim se ne morem odkrito pogovarjat, ker mam vedno še neki strah pred njim – A114; Pravzaprav tole morem pa povedet. Mami smo prihranil tole N. zgodbo – D72)

- šok duhovnika in sprejemanje (kar se duhovnika tiče, morem rečt, da je bil šokiran zelo, ampak je potem kar dobro sprejel ne - A116)
- dopušča različne poglede (vsak ima svoje mnenje in je prav tak - A117)
- ne zaupa prijateljem in sorodnikom o zaporu in kaznivem dejanju (Ne z sorodniki in ne s prijatelji - AB17)
- hči je edino z botrico spregovorila o očetovem kaznivem dejanju, zaporu (edino z botroco sem se pogovarjala - AB22)
- obsojanje (babica pa dedek pač od atija. Onadva pač dostikrat, da naša mama je tega kriva zaradi tega - AB23; Pač to so očitki AB24)
- izguba družbe (on zdaj brez družbe, to je tist. - B119)
- pozitivno mnenje okolice (zdaj pa on vid kako ga okolica sprejme - B121; polno teh ljudi srečal in so ga ljudje sprejel, nič ne očitajo – B122; »a to so pa ti fantje, ko so marsikdaj priskočili na pomoč, ko je blo treba nosit gradbeni material, pohištvo, selit, komu odnest težak cekar domov, ne vem mamici z nakupovalnimi vrečkami, ki ima jokajočega otroka v naročju, ji ne vem pomagat prit do bajte - E72)
- zagovarjanje sina pred okolico (saj sem tud jaz taka, da ne pustim, tok bi reku, nisem nikoli rekla, da bo kdo mozga sina zdaj, zmeri sem se zanjga borila - B124)
- enak odnos (skor isti, na isti ravni kot pa prej - C43)
- malo zaupanja (Zaupam, odkrit povedano bolj malo zdajle - C45)
- obiski domačih (To še gremo - C47; saj pravim, zdaj je pa že ožje družine dost, skoz neki, kr - D71)
- presenečenost nad prestajanjem kazni (ker je ona tam, to jih mal preseneča - C48)
- ni stikov s starši (sam od takrat se nisma več vidla - C68)
- dober odnos s partnerkinim očetom (Midva se zastopma - C69)
- povezovanje priimkov (no saj so pol, no v šoli, k sreč ni blo, ker on je pa glih tako Č, bi se lahko povezovalo - D10)
- dobri odnosi s sosedi (Tlele v ulci mamó recimo ene tri, ko so takrat prav v podporo prišli, ko poznajo N, niso mogli verjet, da je to res - D49; Mama par dobrih sosed, tud zdajle so ga prec obiskale, pa vprašajo kako pa N, se drži, pa tko mislim – D53)
- izogibanje družbe (Včasih sva tud z upokojenci, na kakšne izlete, zdaj sva pa kar nehala - D51; Saj raje, sva raje sama – D52; prej smo zmeraj hodil k deset maš, zdaj pa sva šla raje v nedeljo zvečer ko je manj ljudi, al pa včasih tud kam drugam – D74; Zdaj odkar pa se tole, pa nisva nikamor šla nobenkrat. Nekako ne...bolj doma – D77)
- nesodelovanje z novinarji (Novinarka je s POP TV- ja je pol prišla, ampak ji nisem odprla - D65)
- sram ob prihodih policije (Ko so začel, ko je prvi teden začela policija hodit. Ob vsaki uri ne glede na, v nedeljo opoldne, pa marica. Pol se pa nekako navadiš - D69)
- objava v medijih s polnimi imeni in priimki, kar vpliva tudi na kariero matere (potem je bil še članek v Slovenskih novicah, gostinec je poklical novinarja in je povedal svoj doživljajski spis tako kot se je njemu zdelo prav. Z imeni in priimki. Jaz sem bila namreč ta štiri leta tudi svetnica v občinskem svetu, tko da je blo še dodatno razlogov, da se to vrže v medije - E54; Hudo mu je bilo zaradi te medijske izpostavljenosti, predvsem mene – E58)
- negativno mnenje okolice (Čutil se je kot nekdo, ki ga potem tudi vsi drugače gledajo zaradi tega - E57; »aja to je on, ko se druží s temi sumljivimi fanti« - E71)
- celotna zgodba okrepila pomen in vrednost odnosov (In morem rečt, da zgodba kot je ta, nas je recimo še bolj povezala. Še bolj recimo skritalizira pomen in vrednost teh odnosov - E86)
- izzivanje odzivov v okolici (Jaz sem to včasih znala kr malo provocirat s tem. Prav uživala, ko je blo komu nerodno - E87)

Vrsta kaznivega dejanja

- spolna zloraba mladoletnega otroka (spolno zlorabo mladoletnega otroka - A95)
- rop, kraje, tatvine (Rop - B34; pol pa kraje, tatvine bencina - B41; rop ene banke poštne – B42)
- ne pozna kaznivega dejanja (To pa vam jaz nebi znal točno povedat, ker ona je to od prej mela - C49)
- poskus posilstva in lažje in težje telesne poškodbe (Takrat naj bi skušal posiliti 72 letno gospo – E82)
- poskus uboja (obtožen poskusa uboja, ker je v tem pretepu - E50)

Odnos do kaznivega dejanja

- iskanje sebe, odgovorov (Najprej moreš sam sebe sploh najt, se vprašat zakaj se to je zgodilo - A27; jaz sem hotela vedet zakaj. Iščeš odgovore – A97)
- pomoč s terapijo (če nebi hodila na terapijo, ne vem kaj bi bilo - A28; hodim na skupino, eno tudi posamezno – A98; sama s terapevtko pogovarjam – AB28; V začetku sem nekaj časa sama hodla, zdaj pa hodi še fant z mano – AB29; Zdaj se pač dosti o tem pogovarjama. Pa tudi zdaj pač hodi z mano na terapijo. To mi dosti pomeni – AB31)
- sprejemanje ali ne (Ali sprejmeš ali ne, kaj boš naredil, se boš boril proti temu ali ne - A29)
- proces žalovanja (zgubiš neko osebo pa boš šel skozi to neko žalovanje - A30)
- vsaka stvar je za nekaj dobra (vsako slabo za nekaj dobro - A34; Vsaka slaba stvar je za neki dobra - B97)
- posledice za celotno družino (sigurno, da gledaš drugače na stvari - A56; drugač gledaš na življenje zdaj. – B99; na nek način si zamorjen, na nek način si bolj zrel, pusti posledice velike – B136; Ja in to ti pusti, men je. Tud bratoma vidim, smo prišli - B138; Za tist kar pa ni, pa kar ste zdajle nam življenje uničili je pa grozen – D29)
- takojšna pomoč (Takoj ko se je to zgodilo, sva takoj poiskala pomoč - A96)
- tudi sebe v začetku obravnavala kot zločinko (Prvo sem mislila, da sem jaz zločinec al kdo je zločinec - A102)
- šok ob začetku prestajanja kazni (šokiran je bil. Saj tudi hčera je bila, ker je bilo res hudo - A111)
- mogoče je kakšno dejanje iz preteklosti vzrok (mislim, da je bil on izbran v tej družini, da se to prekine - A115; včasih si rečeš, mogoče so tud kakšni nazaj krivi, moji starši al pa njegovi, za neko stvar, to neki je – B135)
- gnus (Glej jaz sem tudi gnus začutila, če je že nekdo drugi to naredil, kak šele ob mojem možu. In vsa čutenja ki so - A118)
- pač dodatek na vse skupaj (pač dodatek na vse skupaj - AB25)
- videla kaznivo dejanje (sem sama to videla - AB26)
- hči je po enem letu zaupala fantu o očetovem kaznivem dejanju (Po enem letu ko sva bla skupaj sem mu pač vse povedla - AB30)
- pomoč pri odplačevanju (ene 3000 evrov smo že plačal, to je blo kr dobr, da smo - B145)
- kazen samo za storjena kazniva dejanja (Saj, jaz sem tud takrat rekla tam, ko so zasliševal, če je to naredu, obžalujem, naj plača, ga kaznujte - D28)
- šok matere zaradi narave kaznivega dejanja (ko sem slišala kolkokrat je bil zaboden, zaradi tega sem se jaz jokala tri dni - E55)

Oseba na prestajanju zaporne kazni

- delo na sebi (dela na sebi, bere, raziskuje zakaj se je to zgodilo - A36)
- obžalovanje (Jaz bi rad, da on ve, da mi je žal. Da to obžalujem, jaz vem, da mi nikoli ne bo oprostil, ampak jaz bi rad, da ve, da mi je hudo« - E53)

Odnos z osebo na prestajanju zaporne kazni

- delo na sebi (jaz delam na sebi on pa na sebi. To je edina ta rešitev - A100)
- tekala v znak povezanosti (tekala v Radencih 10 km, on pa je tam v zaporu 10 km naredil - A101)
- potrebno je poskrbeti tudi zase (si ti moraš neko mejo postaviti, pa za sebe poskrbet - A105)
- boljši odnos (Boljši - AB32; napisal mi je tudi pismo, da se mi opravičuje - AB33)
- empatija (Men se je smilu, bil je čist shiran - B57)
- vztrajanje zaradi otrok (da nebi blo hčerke ta starejše od nje, pa mojih dva, ne vem, če bi bla midva dans tuki - C51)
- zaupanje, da je za skoraj vse nedolžen (Vemo, da je nedolžen za skoraj vse, tud tist kar je naredu, je res, res - D13)
- oče ne prihaja na obiske, zgolj telefonski klici (Ni ga prišel obiskat, samo smo se slišali po telefonu - E28)

Načrti za prihodnost

- boj naprej na začrtani poti (Se borit na tej poti, z božjo pomočjo - A31; ne za vsako silo - A32)
- upoštevanje svojih želja, potreb (jaz morem za sebe vedet kaj si želim, kak naprej - A33)
- negotovost glede skupne prihodnosti (Kak pa bo pa še sama ne vem, a boma skup al ne - A103; Če po pravic povem, ne vem - C57)
- zaključek šolanja (čim prej končam šolo - AB2; šolo dokončat – B111; Ja ne vem, če bo dokončal tole, študij strojništva - D33; A bo dokončal študij, v glavnem bo treba se čimprej – D78)
- Čim prej zaživeti na svojem (grem čim prej nekam za sebe živeti - AB3)
- Odločitev glede prihodnosti je na mami, jaz nimam vpliva (kak bo mami odločila, ko bo ati prišel domov. Pač ni neka moja stvar zdaj več - AB4)
- Neobremenjenost (Ne obremenjujem se s tem - AB5)
- Izpit za avto (Izpit za avto - B110)
- delo (pol bi pa rad delu - B112; Saj taki pol so iskani inženirji. Upajmo, na vse najboljše - D34)
- puščanje svobode (potem bo itak šel svojo pot, da mu pustim svobodo - B139)
- dom, partnerica (da bo si ustvaril dom, da bo kakšno punco srečal počasi - B142)
- zaslužek, samostojno preživljanje (V bistvu je pa to, kar ma on cilj, da bi služu. Da bi se preživljal sam, to je njegov cilj - B143; Kakšen čas, da bi pa malo zaslužu, tole vse skup pozabi, ne vem, to se bo še sam mogu odločit – D80)
- pomoč (itak mu pa mamu namen pomagat - B144)
- predlog o razvezi (sem reko, če bo takle šlo naprej je boljše, da grema narazen - C64)
- nestrinjanje z razvezo (Da bi šli pa narazn, za tist pa ni - C65)
- bivanje v stanovanju v hiši s starši (A seveda, saj računa, da bo tle. Zgoraj so isti prostori, kuhinja, dnevna, isti prostori in tud vse sorte orodja je doma. Računa bit - D79)
- sproti dogovarjanje (misli bit doma, če ne bo kaj posebnega. Ne vem se bomo sproti dogovarjali - D81)
- želja po sinovem zadovoljstvu s položajem v družbi (Želim si, da bi bil enkrat zadovoljen s tem kaj je, ne pa da vedno išče razloge, oz. da se skozi neko konfliktnost izraža neko globoko nezadovoljstvo s položajem, ki ga ima v družbi, s prihodnostjo, ki naj bi ga čakala, tako njega, kot njegove vrstnike - E70)

9. POVZETEK

Z diplomsko nalogo sem želela pridobiti boljši vpogled v življenje družine, ki ima družinskega člana na prestajanju zaporne kazni. Zanimal me je vpliv prestajanja zaporne kazni na celotno družino in kako se družina s tem spopada, kaj ji daje moč in kaj ji moč jemlje.

Diplomska naloga je sestavljena iz teoretičnega in empiričnega dela. V teoretičnem delu pišem o družini, v kateri je družinski član na prestajanju zaporne kazni, in navajam različne, psihološke in sociološke, definicije družine, iz katerih je razvidno, da ne obstaja ena univerzalno sprejeta definicija družine, saj mora biti definicija dovolj odprta, da zajame različne oblike družin, in hkrati dovolj specifična, da opiše odnose, ki vladajo znotraj nje. Pišem tudi o vlogah, ritualih in moči v družini, o mejah in pravilih v družini. Kot pomembne elemente sem izpostavila še komunikacijo v družini, čustvovanje, družinske vrednote, vstop družine v okolje in tudi koncept odpornosti Frome Walsh (2003). Teoretični del zajema še posledice prestajanja zaporne kazni za družino in dejstva o stigmatizaciji, ki je je deležna družina s strani okolice in medijev. Za lažje razumevanje pojava kriminalitete navajam različne teorije, ki pojasnjuje vzroke za njen nastanek. Kazniva dejanja so deležna različnih oblik kaznovanja, zato v nadaljevanju odkrivam namene kaznovanja. Sledita dve poglavji o specifičnih problematikah, in sicer prvo govori o ženskah v zaporu in drugo o mladoletniškem prestopništvu ter o tem, kako učinkovito ravnati na tem področju. Ti dve poglavji sem dodala zaradi povezanosti z raziskovalnim delom diplomske naloge in specifičnosti same, saj ženske v kaznovalni politiki predstavljajo samo 5,6% vseh obsojenih oseb v celotni Sloveniji, mladostniki pa so deležni drugačne obravnave kot odrasle zaprte osebe. Naslednje podpoglavje opisuje postpenalno pomoč kot obliko pomoči, ki je namenjena osebam med prestajanjem in po prestani zaporni kazni. V okviru tega poglavja predstavljam nekatere naloge, ki jih opravlja CSD. V poglavju o socialnem delu z družino izpostavljam, da je tovrstno delo lahko konkreten način ravnanja, ki družinam, v katerih je družinski član na prestajanju zaporne kazni, daje moč za okrevanje.

V empiričnem delu najprej predstavim problem in raziskovalna vprašanja in nadaljujem z metodologijo raziskovalnega dela diplomske naloge. Izvedla sem kvalitativno raziskavo, saj sem izvedla pet intervjujev, v katerih je sodelovalo šest oseb, ki so bili v različnih družinskih razmerjih z osebo na prestajanju zaporne kazni. Nato sem pridobljene podatke kvalitativno obdelala in analizirala ter tako prišla do rezultatov. Družine se s težavami spopadajo same, saj niso omenjale nobene strokovne pomoči. Spremembe v družini se kažejo v prevzemanju in

spremembah vlog v družini, spremenjeni vlogi osebe, ki je na prestajanju zaporne kazni, *saj naj bi oseba odrasla in morda tudi bolje razumela čustva drugih*, v novih ritualih, kot je med drugim redno obiskovanje družinskega člana v ZPKZ. Družine kot spremembo opažajo, *da je več komunikacije* med družinskimi člani, kot je bilo pred prestajanjem zaporne kazni družinskega člana. Med obdelavo zbranih intervjujev sem izluščila, da *zapor kot institucija in prestajanje zaporne kazni bistveno ne spreminjata družinskega sistema vrednot; da so odzivi in mnenje okolice tudi negativni, kar pa lahko občuti celotna družina*.

Na podlagi rezultatov sem prišla do sklepov, da se nekatere družine spopadajo z osamljenostjo, da doživljajo pričetek prestajanja zaporni podobno kot izgubo družinskega člana, da imajo ob vrnitvi družinskega člana kar nekaj pomislekov in se tega hkrati bojijo in veselijo, saj jih je po eni strah, da bo vrnitev člana prinesla tudi kazniva dejanja, hkrati pa se veselijo prihoda družinskega člana domov, ker ga že pogrešajo in si želijo več časa preživeti skupaj.

Glede na podane sklepe sem oblikovala predloge za izboljšanje situacije in izboljšanje položaja družine, v kateri je družinski član na prestajanju zaporne kazni.

Namen moje raziskave je bil ugotoviti, kaj se dogaja z družino, ko je družinski član na prestajanju zaporne kazni, s kakšnimi težavami se soočajo družinski člani. Z diplomsko nalogo sem želela omogočiti družinam, v katerih je družinski član na prestajanju zaporne kazni, da izrazijo svoja doživljanja, saj menim, da se ravno nanje velikokrat pozabi ali pa so premalo slišane, čeprav lahko imajo izredno pomembno vlogo za družinskega člana, ki prestaja zaporno kazen. Hkrati pa je lahko to imenitno učenje dobre prakse in vpogled v odpornost družine in njeno moč okrevanja.

Diplomsko delo:

Univerza v Ljubljani

IZJAVA

Spodaj podpisani/-a TADEJA ORNIK, študent/-ka prvostopenjskega študija Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani, z vpisno številko 06100055, s svojim podpisom izjavljam, da sem avtor/-ica diplomskega dela z naslovom:

»DRUŽINSKO ŽIVLJENJE V ČASU PRESTAJANJA ZAPORNE KAZNI
DRUŽINSKEGA ČLANA«.

S svojim podpisom zagotavljam:

- da je predloženo diplomsko delo rezultat mojega samostojnega raziskovalnega dela ter da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev citirana in navedena v seznamu virov, ki je sestavni del predloženega diplomskega dela;
- da se zavedam, da je plagiatorstvo, ne glede na obliko in način predstavljanja tujega avtorskega dela kot svojega, v nasprotju z akademsko etiko in s pričakovanimi moralnimi prepričanji ter pomeni hujšo kršitev pravil in predpisov, ki urejajo to področje, kot tudi posledic, ki jih ima takšno dejanje za predloženo delo in z njim povezani status;
- da sem seznanjen/-a z določili Pravilnika o diplomskem delu in diplomskem izpitu;
- da je predloženo pisno delo identično elektronski verziji istega dela;
- da v skladu s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 16/07, 68/08 in 110/13) dovoljujem, da se zgoraj navedeno diplomsko delo objavi v digitalni zbirki eGradiva in repozitoriju UL.

V Ljubljani, 9.9.2014

Podpis avtorja/-ice:

S svojim podpisom:

- dovoljujem knjižnici Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani uporabo svojega rojstnega datuma za namen obdelave diplomskega dela v sistemu COBISS;
- soglašam z objavo svojega diplomskega dela na svetovnem spletu;

V Ljubljani, 9.9.2014

Podpis avtorja/-ice: